

Azərbaycan dili

Dərslik / Dövlət dili

*Dilinizin
zənginliyi - oxuduğunuzdan,
oxuduğunuz - seçiminizdən,
seçim isə daxilinizdən
asılıdır!*

8-ci sinif

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

Levine

SAMİRƏ BEKTAŞI
YEGANƏ ABDULLAYEVA

Ümumi təhsil müəssisələrinin **8**-ci sinifləri üçün

Azərbaycan dili

(DÖVLƏT DİLİ)

fənni üzrə

DƏRSLİK

© “Şərq-Qərb” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

ŞƏRQ-QƏRB

MÜNDƏRİCAT

I BÖLMƏ

9 KOMİKS ƏSASINDA
MƏTNİN TƏRTİB
EDİLMƏSİ 46

MƏN AZƏRBAYCAN VƏTƏNDAŞIYAM

1

LAYİHƏ:
“MƏN AZƏRBAYCAN VƏTƏNDAŞIYAM” 10

2

MƏKTUB 12
Mədəniyyət paytaxtı Şuşa qalası

3

ARAYIŞ 16

4

VƏTƏNDAŞ! 18
Məntiqi vurğu

5

SADƏ, XEYİRXAH İNSAN 24
Cümlə üzvləri

6

ZİVƏRİN UĞUR HEKAYƏSİ 30
Cümlə üzvlərinin növləri

7

LAÇINLA ŞUŞANIN SÖHBƏTİ 36

8

ANİ QƏRAR 40
Mübtəda və xəbərin şəxsə görə uzlaşması

1

LAYİHƏ: "BİLİK VƏ TEXNOLOGİYA" 54

2

SƏKKİZ HƏRF 56
Peşələr: qədimdən bu günə

3

KİTAB CƏMİYYƏTİ
YÖNLƏNDİRƏN TƏRBİYƏÇİDİR 62
Ailə və mütaliə
İkinci dərəcəli üzvlər

4

XƏYAL VƏ REALLIQ 70
Təyin

5

NƏSİHƏT 76

BİLİK VƏ TEXNOLOGİYA

6
TEXNOLOGİYA ÇAĞININ
BƏLASI: TƏNBƏLLİK 82
Zərflik

II BÖLMƏ

7

ŞƏHİDLƏR
UNUDULMUR 92
Şəhid anası

III BÖLMƏ

7 **BAYRAM AXŞAMI** 130
Milli azlıqlar – ingiloylar

MİLLİ-MƏNƏVİ DÜNYAMIZ

1

**LAYİHƏ: “MULTİKULTURAL
DƏYƏRLƏR”** 96

2

**ARAŞDIRMA: MULTİKULTURALİZM
VƏ TOLERANTLIQ** 98

3

TOLERANTLIĞIN ÜNVANI AZƏRBAYCAN 100

4

İSGƏNDƏRİN ŞİMAL SƏFƏRİ 108
Həmcins üzvlər

5

BAYATI-İSFAHAN 114
Protokol

6

QARDAŞLAR 124
Bağlayıcılar
Bağlayıcılarda durğu işarələrinin işlənməsi

**Şərti
işarələr**

Dinləmə

Danışma

Oxu

*Grammatik
tapşırıqlar*

*Grammatik
qaydalar*

Yazı

1 LAYİHƏ: “KAINAT VƏ TƏBİƏT” 138

2 KİBRİT ÇÖPÜ 140

3 TƏMİZ HAVA – SAĞLAM İNSAN 146
Ara sözlər
Sorğu

4 ÇÖRƏK 156
Ara sözlərdə durğu işarələri

5 DAYANIQLI İNKİŞAF 162
Aksiya “Təbiət üçün”

MƏKTƏB EKOLOGİYA UĞRUNDA

6 TƏBİƏT İLHAMƏ
ÇAĞIRIR MƏNİ 170
Təbiəti daha da gözəlləşdirək

Dərsləkdəki **QR kodlara**
müraciət edərək mövzu ilə
əlaqədar maraqlı məlumat
əldə edə bilərsiniz.

I bölmə

MƏN AZƏRBAYCAN *vətəndaşyam*

Əziz şagirdlər!

*Bu il biz sizinlə daha maraqlı layihələr
üzərində işləyəcək, araşdırmalar
aparacağıq.*

1. LAYİHƏ: “MƏN AZƏRBAYCAN
VƏTƏNDAŞIYAM”

2. MƏKTUB

3. ARAYIŞ

4. VƏTƏNDAŞ!

5. SADƏ, XEYİRXAH İNSAN

6. ZİVƏRİN UĞUR HEKAYƏSİ

7. LAÇINLA ŞUŞANIN SÖHBƏTİ

8. ANİ QƏRAR

9. KOMİKS ƏSASINDA MƏTNİN
TƏRTİB EDİLMƏSİ

1

LAYİHƏ: Mən Azərbaycan vətəndaşıyam

Verilmiş nümunələri oxuyub təhlil edin.

“

Hələ yaşayıram, gəlir nəfəsim,
Vətənim uğrunda döyünür nəbzim.
Sona qədər bu ölkəmə bağlıyam,
Çünki mən azərbaycanlıyam!

Cavid Şahbazbəyov

”

Ümummilli lider
Heydər Əliyev

“

Hər bir insan üçün milli
mənsubiyyəti onun qürur
mənbəyidir. Mən həmişə
fəxr etmişəm, bu gün də
fəxr edirəm ki, mən
azərbaycanlıyam.

”

Milli mənsubiyyət
dedikdə nə başa
düşürsünüz?

MÜZAKİRƏ

*Vətəndaş hesab edilmək
üçün yalnız mənsub oldu-
ğun torpaqda yaşamaqmi
lazımdır?*

*Bir vətəndaş kimi hüquq və
vəzifələrinizi bilirsinizmi?*

- ◆ Konstitusiyanın maddələrini oxuyun,
təhlil edin və nəticə çıxarın.

*Ulu öndər
nə üçün milli
mənsubiyyəti
qürur mənbəyi
hesab edir?*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI

MADDƏ 1

II. Azərbaycan xalqı Azərbaycan Respublikası ərazisində və ondan kənarda yaşayan, Azərbaycan dövlətinə və onun qanunlarına tabe sayılan Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarından ibarətdir; bu isə beynəlxalq hüquqla müəyyənləşdirilmiş normaları istisna etmir.

MADDƏ 5. XALQIN VAHİDLİYİ

I. Azərbaycan xalqı vahiddir.
II. Azərbaycan xalqının vahidliyi Azərbaycan dövlətinin təməlini təşkil edir. Azərbaycan Respublikası bütün Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının ümumi və bölünməz vətənidir.

MADDƏ 12. DÖVLƏTİN ALİ MƏQSƏDİ

I. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir.

2 | Məktub

*Dostlar,
Türkiyədən bizə
məktub gəlib.*

*Məktubda nə
yazılmışdır?*

Hörmətli azərbaycanlı dostlarımız!

Sizə bildirmək istəyirik ki, Türkiyədə müxtəlif ölkələrin mədəniyyət və incəsənəti günləri keçiriləcəkdir. Tədbirin keçirilməsində əsas məqsəd uşaqları müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə tanış etmək, qarşılıqlı öyrənmə, maraq yaranan məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparmaq, həm də sülh və dostluğu təbliğ etməkdir. Tədbir “Mən vətəndaşam” devizi altında keçiriləcəkdir.

Mədəniyyət və incəsənət günlərində ölkəni təmsil edəcək şagird heyəti öz ölkəsi, onun tarixi, mədəni irsi, insanları, adət-ənənələri barədə dinləyicilərdə dolğun təsəvvür yaratmalıdır. Bunun üçün iştirakçı qruplar təklif olunan sahələrlə bağlı maraqlı məlumatlar verməli, təqdimatlarla çıxışlar etməlidir.

Çıxışın və hazırlanacaq təqdimatların planı sizə əlavədə təqdim olunur.

Tədbirdə iştirak edib-etməyəcəyinizi **26.09.2022-ci il tarixinə** qədər bildirmək xahiş olunur.

*Sizcə, cavabı
hansı vasitələrdən
istifadə etməklə
çatdırmaq olar?*

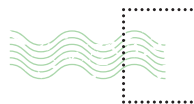
TƏDBİRİN PLANI:

1-ci gün

- ✉ Ölkə haqqında ümumi məlumat
- ✉ Ölkənin milli irsini əks etdirən sərginin təşkili
- ✉ Müxtəlif ölkələrin mədəniyyəti ilə tanışlıq

Növbəti günlərdə

- ✉ Təqdim üçün mövzunun seçilməsi
- ✉ Mövzu əsasında təqdimatın hazırlanması
- ✉ Təqdimatın nümayişi
- ✉ Təqdimatı çıxışla müşayiət etmək

Çıxışçı üçün plan:

- Təqdimat yığcam və lakonik olmalı;
- Nitq aydın və maraqlı olmalı;
- Sözlər və cümlələr düzgün tələffüz edilməli;
- Yeri gəldikcə faktlardan istifadə olunmalıdır.

Şagirdlər məktubu oxuduqdan və tədbirin planı ilə tanış olduqdan sonra məsləhətləşmək üçün müəllimin yanına gedirlər. Tədbirdə iştirak etmək üçün görcəkləri işləri onunla müzakirə edirlər.

- ◆ Sizcə, Mədəniyyət və incəsənət günlərində iştirak etmək üçün Azərbaycan nümayəndə heyəti hansı addımları atacaq? Onlar Azərbaycanı necə təmsil edəcəklər?
- ◆ Siz doğma Azərbaycanı təmsil etmək üçün nə edərdiniz? Hansı təqdimetmə formalarını seçərdiniz?
- ◆ Təqdimat hazırlamaq üçün hansı mövzulara müraciət edərdiniz?
- ◆ Təqdimatları necə hazırlayardınız?

TƏQDİMAT HAZIRLAMAQ ÜÇÜN PLAN:

- ✉ Mövzunun seçilməsi
- ✉ Mövzu vasitəsilə çatdırılan əsas fikrin müəyyən edilməsi
- ✉ Mövzu ilə bağlı məlumatın toplanması
- ✉ Mövzu ilə bağlı fotoşəkillərin toplanması
- ✉ Məlumatlar əsasında slaydların hazırlanması

TƏLİMAT:

- ✉ Məlumatların etibarlı mənbədən olmasına çalışın.
- ✉ Zəruri məlumatın çatdırılmasına diqqət yetirin.
- ✉ Maraqlı fotoşəkillərdən istifadə edin.
- ✉ Hazırladığınız mətnin tərkib hissələrini düzgün əlaqələndirin.

Təqdimata nümunə

MƏDƏNİYYƏT PAYTAXTI

Şuşa qalası

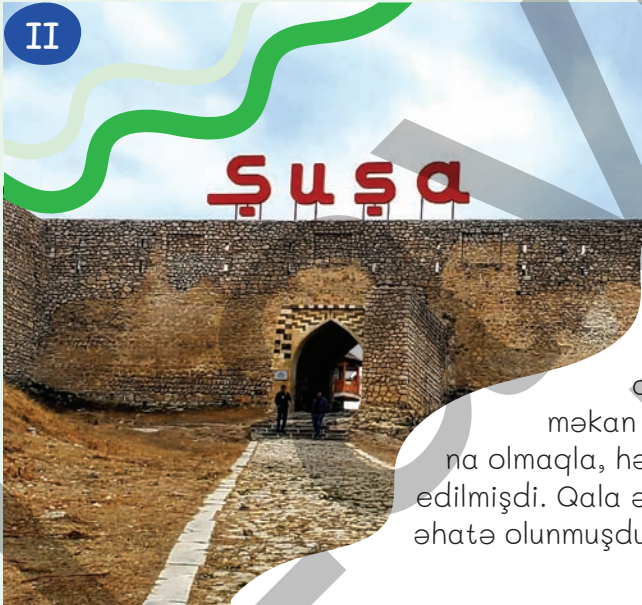

I

Qarabağ xanlığının banisi məşhur sərkərdə Pənahəli ağa Cavanşir olmuşdur. O, qısa müddətdə Bayat qalasının tikintisini başa çatdırır və onu xanlığın paytaxtına çevirir. Lakin onun müdafiə üçün möhkəm olmadığını görüb indiki Ağdamın yaxınlığında Şahbulaq adlı yerdə yeni qala tikdirir.

II

Pənahəli xan qonşu xanlıqların hesabına torpaqlarını genişləndirir. Bu dəfə tamamilə alınmaz bir qala tikməyi qərara alır. 1750-ci ildə sıldırım qayalarla əhatə olunmuş sıx bir meşəlikdə qalanın əsası qoyulur. Yeni qalanın tikilməsi üçün maraqlı bir məkan seçilmişdi. Bu yer şərq tərəfi istisna olmaqla, hər tərəfdən sıx meşələrlə əhatə edilmişdi. Qala ərazisi bir çox yerlərdə dərələrlə əhatə olunmuşdu.

III

Bu qala-şəhər əvvəlcə onun banisi olan Pənahəli xanın şərəfinə Pənahabad qalası, sonrakı dövrdə isə, sadəcə, Şuşa adlandırılmışdır. Qalanın divarlarını bəzəmək və şəhərin tikintisi üçün bütün Azərbaycanlı memarlar və inşaatçılar dəvət olunmuşdur.

IV

XVIII əsrdə Şuşa şəhəri Azərbaycanın ən mühüm şəhərlərindən birinə çevrilmişdi. XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Şuşa Qafqazın musiqi mərkəzinə çevrilmişdi. Şuşanı "Kiçik Paris", "Qafqazın sənət məbədi", "Azərbaycan musiqisinin beşiyi" və "Zaqafqaziyanın konservatoriyası" adlandırırdılar.

V

Şuşa Qarabağın gözəl guşələrindən biridir. Şəhər strateji baxımdan əlverişli yerdə yerləşir. Azərbaycana qarşı başladığı hərbi təcavüz nəticəsində Ermənistan Respublikası 1992-ci il mayın 8-də Şuşa şəhərini işğal etmiş və şəhərdə xalqımızın tarixi-mədəni irsinin məhv edilməsi siyasətini həyata keçirmişdir.

VI

Şuşa şəhəri 8 noyabr 2020-ci ildə Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən işğaldan azad edilmişdir. Şuşanın azad edilməsi üçün qəhrəman igidlərimiz qayalıqlardan dırmaşaraq şəhərə daxil olmuş və əlbəyaxa döyüşlərdə düşməni məhv edərək şəhər-qalanı azad etmişlər.

VII

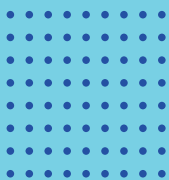
7 may 2021-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə Şuşa şəhəri Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilmişdir.

Bu sərəncamdan sonra Şuşada bir sıra tədbirlər keçirilmişdir. Dünya Azərbaycanlılarının V Qurultayı, "Xarıbülbul festivalı", Muğam müsabiqəsinin final mərhələsi bu tədbirlərə nümunədir.

"Biz bu gün azad Qarabağda, azad Şuşada Dünya Azərbaycanlılarının Qurultayını keçiririk. Bu qurultayın adı "Zəfər qurultayı"dır və bu, təbiiidir. Çünki tarixi Zəfərdən sonra ilk dəfədir ki, dünya azərbaycanlıları toplaşır, qurultay keçirir".

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti **İlham Əliyev**

3 | Arayış

Siz hazırda şagirdsiniz və 8-ci sinifdə təhsil alırsınız. Müəyyən məsələlərlə (şəxsin kimliyi, hər hansı bir hadisə, iş və s.) bağlı hansısa bir faktı təsdiqləmək məqsədilə sizə sənəd verilməlidir. Bu, **arayışdır**.

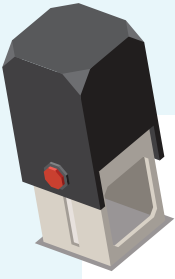
ARAYIŞ

əməli yazı növüdür. O, türk mənşəli söz olub, mənası **arama**, **axtarma** deməkdir.

Hər hansı bir şəxsin harada yaşaması, oxuması, işləməsi, sağlamlığı və s. haqqında tərtib edilən sənəd **arayış** adlanır.

ARAYIŞA VERİLƏN TƏLƏBLƏR:

- ◆ *Arayış* sözü ortada yazılır.
- ◆ Sol tərəfdə müəssisənin ştamplı qoyulur.
- ◆ Ştampın üstündə arayışın qeydiyyat nömrəsi və verildiyi tarix göstərilir.
- ◆ Arayışın məzmunu – kimə və nə məqsədlə verildiyi göstərilir.
- ◆ Arayışın təqdim olunacağı yer göstərilir.
- ◆ Sonda arayış idarə rəhbəri tərəfindən imzalanır və möhür vurulur.
- ◆ Ünvan sahibinin adı, soyadı, iş yeri, vəzifəsi dəqiq göstərməlidir.

Qeydiyyat nömrəsi
№25

Verildiği tarix
26.09.2023

Sözü ortada
yazılır

ARAYIŞ

Arayışın verildiği
şəxs

Həqiqətən, Əlizadə Nigar Arif qızı ... nömrəli
tam orta məktəbin 8-ci sinif şagirdidir.

Arayışın
məzmunu

Arayış 6 nömrəli poliklinikaya təqdim olunmaq
üçün verilir.

Arayışın verilmə məqsədi

__ tam orta məktəbin direktoru:

imza

Vahabova Lalə

Arayışı verən şəxsin vəzifəsi
və işlədiyi yer

Möhür

Arayışı verən şəxsin
adı və soyadı

1. Təsəvvür edin ki, rəhbər işçisiniz. Sizdən müəyyən məqsədlə arayış istənilib. Həmin arayışı tərtib edin.

Arayış hazırlamaq üçün mövzular
təqdim edilir:

- yaşayış yeri ilə bağlı
- sağlamlıq barədə arayış
- dərslərin təchizatı ilə bağlı

Unutmayın ki,
sənədlər orfoqrafik
cəhətdən düzgün ya-
zılmalı, məzmun,
adətən, qısa və yığ-
cam olmalıdır.

4

Vətəndaş!

(ixtisarla)

*“Mən vətəndaşamı?”,
“Vətəndaş olmaq nə deməkdir?”
sualı üzərində düşünmüsünüzmü?*

1. Əgər bu sualları özünü versə idiniz, cavabınız nə olardı?
2. Sxemdə verilənləri oxuyun və müzakirə edin.
3. Sxemdəki fikirləri təhlil edin. Sual işarələrinin yerinə siz nə yazardınız?

Dünyanın dörd bir yanına yayılmış Vətən övladlarının dərdinə, sevincinə şərik olmaq

Milli kimliyinə, irsinə, mədəniyyətinə, tarixinə, mənəviyyətinə sahib çıxmaq

Vətənin daşını-torpağını, gülünü-çiçəyini sevmək

Vətənin hər daşında, torpağında, hər çiçəyində Vətəni görmək

Vətənin övladı kimi milyonlarla qardaşa, arxadağa malik olmaq

Şəhidlərin qanı hopmuş vətən torpaqlarından yadların ayağını kəsmək

Vətəndaş
olmaq

?

?

?

Sizcə, “vətəndaş olmaq” ifadəsi nə üçün ağ rəngli lampanın içərisində verilmişdir?
Siz bu ifadəni nədən istifadə etməklə təqdim edərdiniz?

ORFOQRAFİYA

Mətnə göy rəngdə
verilmiş sözlər bir, yoxsa
iki “y” ilə yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

diqqətli – [...]
səbirli – [...]
vətəndaş – [...]
vətəndaşlıq – [...]

VURĞU

Neçənci hecadadır?

vətəndaş
milyonlarla
unutma
vətəndaşlıq

4. Mətni düzgün intonasiya
ilə oxuyun. Bunun üçün
əvvəlcə onu dinləyin.
Fasilələrə, fikri çatdırmaq
üçün hansı sözlərin daha
fərqli tələffüz edildiyinə
diqqət yetirin.

Qulluqdan başlayır insan övladının vəzifələri...

Ana-ata qarşısındakı vəzifən

və bir də vətən qarşısındakı vəzifən.

...vəzifən çox ağır, həm də çox **məsuli...ətli**:

Ata-ana haqqı,

Vətən haqqı, Vətəndaş haqqı,

milyonlarla insan haqqı.

Diqqətli ol!

Səbirli ol!

Dəyanətli ol

və ən əsası – səmimi və sədaqətli ol!

Unutma, həm də əmin ol:

Bu vətən sənə əmanət!

Qoru – canın, malın, bütün varlığın bahasına qoru!

Qoru – rəşadətlinlə, qeyrətinlə, sevginlə,

səmimi...ətinlə qoru!

Qoru – Vətəni qoru, gecə-gündüz hər an qoru.

Bu vətən torpağı sənə əmanət,

Qoru bu torpağı, heç bir qarşılıq gözləmədən,

Borcun olduğu üçün qoru,

Borclu olduğun üçün qoru.

Qoru bu vətəni, vətəndaşı olduğun üçün.

Vətəndaş! Nə gözəl səslənir bu söz!

Daş ol, torpaq ol, qaya ol,

amma bu vətənin ol, başqasının olma!

Vətəndaş – Vətən və Sən – yəni iki canda bir ürək.

Çırpın, döyün,

Çalış, sevdin bu Vətəni hər kəsə...

Çalış, vuruş gecə-gündüz

Vətəndaşlıq haqqını ödəmək üçün,

Vətən borcunu vermək üçün.

Özünü unut!

Amma Vətəndaş olduğunu unutma!

Gör necə səslənir bu gözəl söz:

Vətəndaş!

Şərəfindir, lə...aqətidir bu ad Sənə,

Üçrəngli bayrağınla qaldır **yüksəkli...ə** bu adı,

Azərbaycan Vətəndaşı!

Dalğalandıqca bayrağın qürurla,

Səslən hər kəsə: “Vətəndaşıyam Azərbaycanın!”.

Sevginlə, **səmimi...ətinlə** ödə

Vətəndaşlıq haqqını,

Qe...rətinlə, şücaətinlə ödə

bu Torpağın haqqını!

M.Mirbəşiroğlu

5. Mətn kimə müraciətlə yazılmışdır?

6. Mətnin müəllifinin vətəndaşlar qarşısında qoyduğu vəzifələr hansılardır? Müəllif nə üçün bu vəzifələri müqəddəs, həm də məsuliyyətli hesab edir?

7. Cümləni tamamlayın.

Müəllifə görə, vətəndaşlıq haqqı ...

8. Fikirlərdən hansı yanlıştır?

A) Müəllif bütün vətəndaşlara borc və vəzifələrini xatırladır.

B) Mətnə Vətən sevgisi ən ali hiss kimi təqdim olunur.

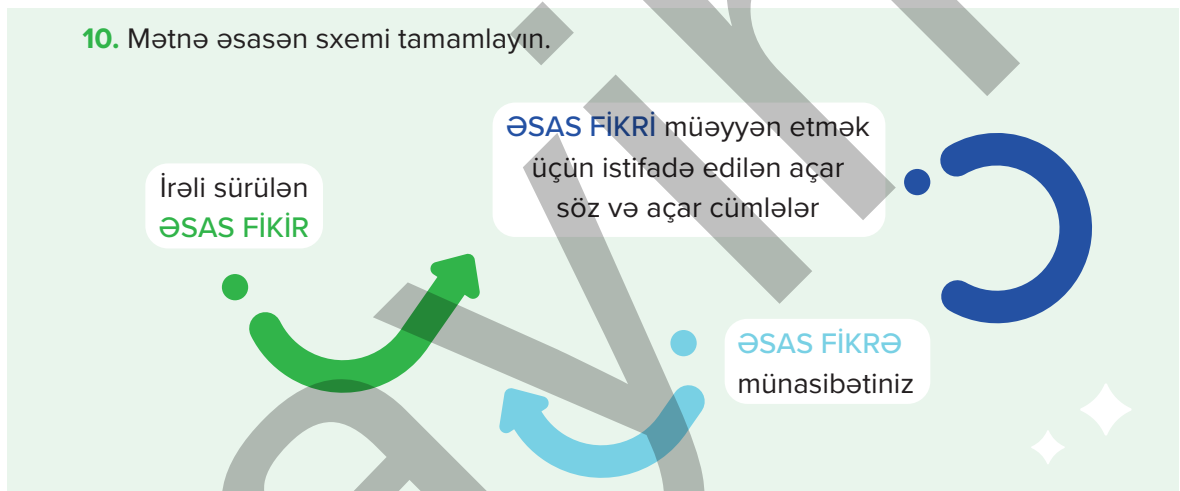
C) Mətn gənclərə müraciətlə yazılmışdır.

D) Vətəndaş sözü hər bir kəsin şərəf və ləyaqəti hesab edilir.

E) Azərbaycan vətəndaşı ifadəsi qürur mənbəyi hesab edilir.

9. Müəllif əsil Azərbaycan vətəndaşını necə qiymətləndirir və ona nələri tövsiyə edir?

10. Mətnə əsasən sxemi tamamlayın.

11. Mətnə əsasən səbəb-nəticə əlaqələrinin düzgün olduğunu əsaslandırın.

SƏBƏB	NƏTİCƏ
1. İnsan övladının vəzifələri məsuliyyətlidir.	Vətən haqqı, Vətəndaş haqqı, valideyn və milyonlarla insan qarşısında məsuliyyət daşıyır.
2. Azərbaycan vətəndaşı adını həmişə uca tutmaq lazımdır.	Bu ad hər bir insanın şərəfi və ləyaqətidir.
3. Vətəni qorumaq hər bir kəsin vətəndaşlıq borcudur.	Bu Vətən sənə əmanətdir.
4. ...	...
5. ...	...

✓ *Ardını özünüz davam etdirin.*

12. Mətn üçün açar söz seçin və seçiminizi əsaslandırın.

13. Müəllifin Azərbaycan vətəndaşına aid etdiyi müsbət xüsusiyyət bildirən sözləri seçin və onların mənasını izah edin.

Nümunə:

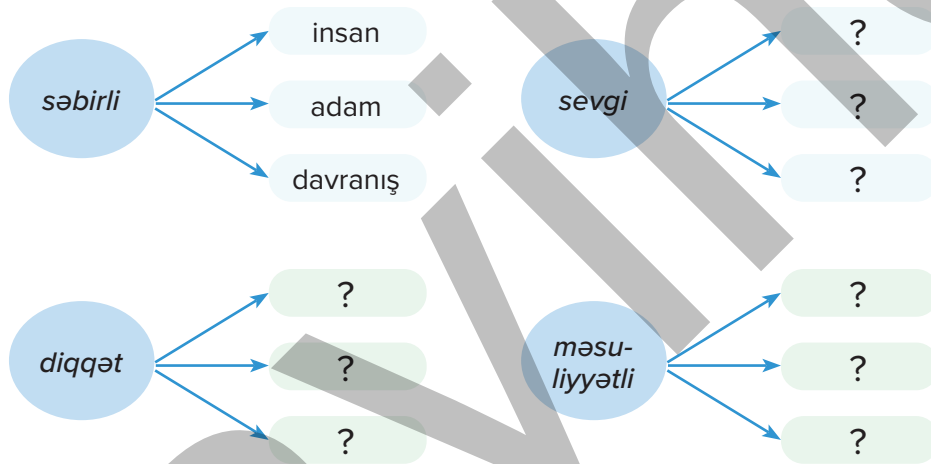
dəyanətli

möhkəm, öz sözünün
üstündə duran

rəşadətli

qoçaq, igid

14. Nümunə əsasında verilmiş sözlərə müvafiq ifadələr artırın.

15. *Çalış* feilini aşağıdakı mənələrdə cümlədə işlədin.

- ✦ fəaliyyət göstərmək
- ✦ nəyi işə əldə etmək üçün əmək sərf etmək, səy göstərmək
- ✦ zəhmət çəkmək
- ✦ öz biliyini, dünyagörüşünü artırmaq üçün müntəzəm məşğul olmaq

16. Mətnə müraciət bildirən hansı söz işlənmişdir?

17. Əgər şeirə müraciət bildirən söz artırsa idiniz, hansı nitq hissəsinə aid sözdən (sözlərdən) istifadə edərdiniz?

18. Vurğunun nə olduğunu xatırlayın. İlk üç mısradə sözlərin vurğusunu deyın. (*İstədiyiniz mısranı da seçə bilərsiniz.*)

19. Mətnə hansı söz digərlərinə nisbətən daha vurğulu və qüvvətli səslənir?

20. Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə hansı söz digərinə nisbətən daha qüvvətli tələffüz edilir?

MƏNTİQİ VURĞU

Xüsusi məna çalarlığını ifadə etmək məqsədilə cümlə daxilində sözlərdən biri digərinə nisbətən qüvvətli tələffüz edilir. Buna **məntiqi vurğu** deyilir.

Məntiqi vurğunun məqsədi sözün, ifadənin mənasını xüsusi nəzərə çatdırmaqdır.

Məsələn:

Azərbaycanın paytaxtı Bakı **Xəzərin sahilində** yerləşir.
Xəzərin sahilində Azərbaycanın paytaxtı **Bakı** yerləşir.

Birinci cümlədə Bakı şəhərinin harada yerləşdiyi; ikinci cümlədə Xəzərin sahilində hansı şəhərin yerləşdiyi diqqətə çatdırılır.

Məntiqi vurğulu söz cümlənin müxtəlif yerlərində işləyə bilər. Şifahi nitqdə cümlə daxilində istənilən söz məntiqi vurğulu ola bilər.

Mən dostlarımla Qəbələyə **gəzməyə** getdim.
Mən dostlarımla **Qəbələyə** gəzməyə getdim.
Mən **dostlarımla** Qəbələyə gəzməyə getdim.
Dostlarımla Qəbələyə gəzməyə **mən** getdim.

*Qəbələyə hansı məqsədlə gedildiyi;
gəzmək üçün hara gedildiyi;
Qəbələyə kiminlə gedildiyi;
gəzməyə kimin getdiyi göstərilir.*

Yazıda məntiqi vurğulu söz, adətən, xəbərdən əvvəl işlənir.

21. Heca vurğusu ilə məntiqi vurğunun fərqi nədir? Nümunələr əsasında fikrinizi əsaslandırın.
22. Mətnə tünd şriftlə verilmiş cümlələrdə məntiqi vurğulu sözləri müəyyən edin.
23. 2020-ci il noyabrın 8-də rəşadətli ordumuz qələbə bayrağını Şuşa şəhərinə *sancdı* cümləsində məntiqi vurğulu sözü müəyyən edin.
- Sonra həmin cümləni elə dəyişin ki, məntiqi vurğulu söz vasitəsilə:
 - ✦ Qələbə bayrağını kimin sancdığı
 - ✦ Qələbə bayrağının nə zaman sancıldığı
 - ✦ Şuşaya nəyin sancıldığı məlum olsun.

✓ Fikirlərinizi cədvəl şəklində də təqdim edə bilərsiniz.

Qələbə bayrağını
kim sancmışdır?

✦ ...

Qələbə bayrağını
nə zaman sancmışdır?

✦ ...

Şuşada nə
sancılmışdır?

✦ ...

24. Mətnədən bir neçə cümlə seçib məntiqi vurğulu sözü müəyyən edin və cümləni bir neçə dəfə dəyişin.

25

"MƏN AZƏRBAYCAN VƏTƏNDAŞIYAM" mövzusunda esse yazın.

26

"AZƏRBAYCANIN BÖYÜK VƏTƏNDAŞLARI" adlı təqdimat hazırlayın.

✓ Təqdimatınız üçün fərqli ad da düşünə bilərsiniz.

İSTİQAMƏT

1. Xalqın tarixində və inkişafında böyük rol oynamış şəxsləri müəyyən edin.
2. Onları qruplaşdırın (dövlət xadimi, dahi siyasətçi, yazıçı, şair, rəssam, bəstəkar, müəllim və s.).
3. Müvafiq məlumat toplayın, lazım olanları seçin.
4. Təqdimatınıza fotosəkillər, illüstrasiya və s. əlavə edə bilərsiniz.
5. Yazınızda sitatlardan istifadə edə bilərsiniz.

TƏQDİMAT HAZIRLAMAQ ÜÇÜN PLAN:

1. Vətəndaşlıq nədir? sualına cavab axtarın.
2. Kimlərə vətəndaş deyilir? sualına cavab axtarın.
3. Seçdiyiniz şəxslər və onların fəaliyyətinə münasibət bildirin.
4. Onlar nə üçün vətəndaş hesab edilir? sualına cavab yazın.
5. Fikirlərinizi ümumiləşdirin.

Təqdimatı fərdi, cütlər və ya qruplar şəklində hazırlaya bilərsiniz.

5 | Sadə, xeyirxah insan

Dinlədiyiniz mətn əsasında sualları cavablandırın.

1 Mətnlə bağlı fikirlərdən hansı yanlıştır?

- A) Mətn dialoq şəklindədir.
- B) Mətn nəqlətmə şəklindədir.
- C) Mətnin dili sadə və anlaşılandır.
- D) Mətnə fakt yoxdur.
- E) Mətnə 3 obraz vardır.

2 Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Giriş hissə	Əsas hissə	Nəticə hissə

ORFOQRAFIYA

Üçüncü abzasda fərqləndirilmiş sözlərdə mötərizədəki hərflərdən hansı yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyın.

bəstə
bəstəkar
bəstələmək

VURĞU

Hansı hecadadır?

epiqlraf
suflyor
opera

“Üzeyir müəllim olmasa idi, mən də olmazdım”.

Bu mənim yaradıcılıq epiqrafımdır. Həqiqətən də, belədir. Varlığım və uğurlarım üçün mən müəllimimə borcluyam.

1939-cu ildə Üzeyir müəllimin yanına gələrkən məktəbli qız idim, heç bir musiqi təhsilim yox idi. **Amma musiqini çox sevirdim**, hətta musiqi bəstələməyə can atırdım. **Böyük** bacım Zümrüd məni Üzeyir bəyin yanına apardı. **Böyük** otaqda qoyulmuş *fortepi(o,a)noda* öz mahnımı çalıb-oxudum. **■** O vaxtdan əvvəl tar şöbəsində, sonra isə Üzeyir müəllimin *k(o,a)nservatoriyada* açdığı hazırlıq kursunda oxumağa başladım. Mən Üzeyir müəllimin sinfində *k(o,a)mp(o,a)zisyanı* və Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını öyrəndirdim.

Üzeyir müəllim çox mehriban, səmimi, qayğıkeş, böyük ürəkli bir insan idi.

Müharibə illəri idi. Bir gün dərsdə müəllimim rəngimi solğun görüb soruşdu. “Bəlkə, acsan?” “Yox”, – deyə utanıb üzümü yana çevirdim. O özü üçün gətirdiyi yağ-çörəyi çıxarıb mənə verdi və üstəlik çay da gətizdirdi.

3 Konservatorianın direktoru kim idi?
a. Musiqiçi b. Üzeyir Hacıbəyli

4 Qızın ağlamasına səbəb nə idi?

1. Konservatoriya kimi ali təhsil ocağına daxil olması
2. Konservatoriyada təhsil almaq üçün maddi imkanının olmaması
3. Pianosunun olmaması
4. Konservatoriyaya daxil olması
5. İstədiyi şöbəyə daxil olmaması

5 Mətn vasitəsilə çatdırılan əsas fikir nədir?

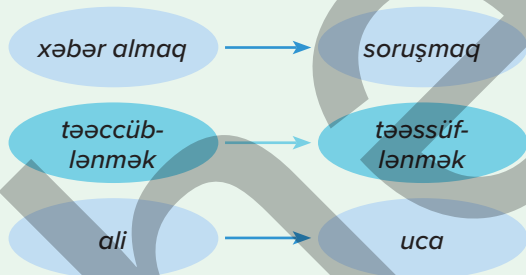
6 Evdə pianonun olmaması təhsili davam etdirmək üçün maneə ola bilərmə? Fikrinizi əsaslandırın.

7 Mətn üçün açar söz seçin və seçiminizi əsaslandırın.

8 Bunlardan biri *konservatoriya* sözünün izahıdır:

- A) elm və sənətləri inkişaf etdirmək məqsədi daşıyan ali elmi müəssisə
B) ali musiqi məktəbi
C) qədim yazı abidələrini toplayan və şərh edən elmi müəssisə
D) musiqi əsərlərini toplayıb nəşr edən müəssisə
E) musiqi dərslərinin hazırlandığı təhsil məktəblərindən biri

9 Hansı sxemdə yaxınmənalılıq baxımından səhv var?

10 Mətnə 3-4 cümlədən ibarət sonluq yazın.

...1943-cü il. Maddi vəziyyətimiz ağır idi. Ailəyə kömək etmək üçün işə girməli idim. **Mən Üzeyir müəllimə müraciət etdim.** O məni M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrına suflyorluğa işə düzəltdi.

1944-cü ildə Azərbaycan himnini yaratmaq üçün konkurs elan olunmuşdu. Konkursda mən də iştirak edirdim. Yazdığım himn qəhrəmani ruhda olduğuna görə "Zəfər marşı" adı ilə çap edildi.

Üzeyir müəllim mənim səsimi bəyə-nirdi və çox xoşlayırdı. O deyirdi ki, "Arşın mal alan" əsərində çəkilmək üçün məndən yaxşı Gülçöhrə olar. Bu məqsədlə hörmətli mü-ğənnimiz, Xalq artisti Şövkət Məmmədovadan uzun müd-dət vokal dərsi də

aldım. 1944-cü ildə Üzeyir müəllimin himnini müəllifin göstərişi və təklifi ilə filarmoniyada hökumət baxışında ilk dəfə mən oxumuşam. Azərbaycan himninin ilk ifaçısı olduğum üçün özümü xoşbəxt hesab edirəm. O qədər ifaçı arasında **böyük** bəstəkarın mənim səsimə üstünlük verməsi qəribə idi.

Bir gün mən dərsdə Üzeyir müəllimin stolunun üstündə çap olunmuş “Cəngi” əsərini gördüm. Bildirdim ki, bu əsər çox xoşuma gəlir. Buna cavab olaraq müəllimim dedi: “İndi ki xoşuna gəlir, sənə bağışlayıram”. Sonra notun üstünə “Gənc və istedadlı tələbəm Şəfiqəyə Üzeyirdən bir xatirədir” cümləsini yazıb mənə bağışladı. İndi o notu ən qiymətli yadigar kimi saxlayıram.

Müharibə illərində Üzeyir müəllim öz qonorarından mənimlə Ağabacı Rzayevaya maddi yardım kəsirdi. Biz uzun illər Üzeyir müəllimin sayəsində yaxşı təqaüdlə təmin olunduq.

Şəfiqə Axundova

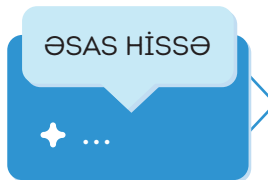
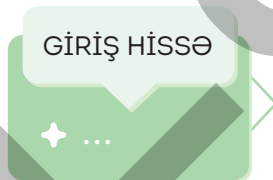
1. Mətn haqqındakı fikirlərdən hansı düzdür?

- A) Mətn dialoqlar əsasında tərtib olunmuşdur.
- B) Mətnə az da olsa, dialoqlara rast gəlinir.
- C) Üzeyir Hacıbəylinin xatirələri əsasında tərtib edilmişdir.
- D) Mətnin dili çətinidir.
- E) Mətn natamamdır.

2. Bu fikirlərdən hansını mətnə əsasən söyləmək olar?

- A) Dost dar gündə tanınar.
- B) Əsil insan heç vaxt unudulmur.
- C) Yaxşı sənətkar olmaq üçün yaxşı müəllimin yanında dərs almaq lazımdır.
- D) Çətin günlər insanları bir-birinə yaxınlaşdırır.
- E) Konservatoriyada ancaq musiqi istedadı olanlar təhsil ala bilər.

3. Mətnə əsasən sxemi tamamlayın.

4. Bu fikirlərdən biri mətnin 3-cü abzasına aiddir:

- A) Üzeyir tələbələrini maddi yardım göstərmişdi.
- B) Üzeyir bəy müsbət insani keyfiyyətlərə malik insan idi.
- C) Üzeyir bəy tələbələrini təqaüd ayırmışdı.
- D) Ü.Hacıbəyli himnin müəllifidir.
- E) Bəstəkar tələbələrini sevindirməyi bacaran mükəmməl biri idi.

5. Verilənlər mətnin hansı hissəsinə aiddir?

Şəfiqənin Üzeyir
bəylə tanışlığı

1

Üzeyir bəyin qayğı-
keş və dahi olması

2

Tələbənin minnət-
darlıq hissləri

3

- a. Giriş hissə
- b. Əsas hissə
- c. Nəticə hissə

6. Sual işarəsinin yerinə hansı sözü yazsanız, Üzeyir Hacıbəylinin həyat və fəaliyyətini tam xarakterizə etmiş olarsınız?

MÜƏLLİM

BƏSTƏKAR

?

7. Şəfiqə Axundovanın müəllimi haqqında söylədiyi fikrə (*epiqrəfa*) münasibət bildirin.

8. Mətnə əsasən müəllim-şagird münasibətlərini dəyərləndirin.

9. Oxuduğunuz müddət ərzində çətinliyiniz olan zaman sizi istiqamətləndirən və dəstəkləyən müəllimləriniz haqqında danışın.

10. Ən böyük vətəndaş sözünü mətn üçün açar söz hesab etmək olarmı?

11. 1-ci abzasın 3-cü cümləsində işlənmiş *borcluyam* sözünü hansı sözlə əvəz etsəniz, məzmun dəyişməz? Həmin sözü fərqli mənada cümlədə işlədin.

12. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1
FİLARMONİYA

A

bir və ya daha çox ifaçı tərəfindən ya instrumental müşayiətlə, ya da instrumental müşayiət olmadan nümayiş etdirdiyi ifa növü

2
KONSERVA-
TORİYA

B

konsertrlər təşkil edən və musiqi sənətini təbliğ edən cəmiyyət və ya idarə

3
VOKAL

C

musiqiçi, ifaçı və bəstəkar kadrları hazırlayan ali musiqi təhsil müəssisəsi.

13. Bunlardan biri *qonorar* sözünün izahıdır:

İnsanın əməyi müqabilində aldığı zəhmət haqqı

Gündəlik iş üçün ödənilən pul

Yazıçı, rəssam, müəllif və digərlərinə müqavilə üzrə verilən zəhmət haqqı

14. Mətnə çərçivəyə alınmış sözləri hansı ifadələrlə əvəz etmək olar? Məna fərqi yarandı mı?

Nümunə

Kiçik (*balaca*) bacım çox təmizkar idi.

Kiçik (*əhəmiyyətsiz*) işlər vaxt aparır.

Kiçik (*cılız*) hisslərə aludə olmayın.

Kiçik (*sayca az*) dəstə öz fəaliyyət dərnəyi yaratdı. (İ.Əfəndiyev)

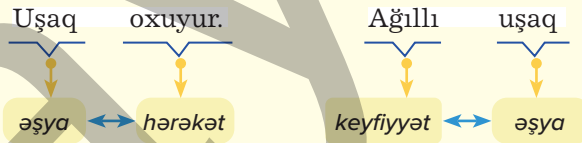
15. Mətnə tünd şriftlə verilmiş cümlədəki sözlərə sual verin. Sözlərin bir-biri ilə əlaqələnməsinə diqqət yetirin.

CÜMLƏ ÜZVLƏRİ

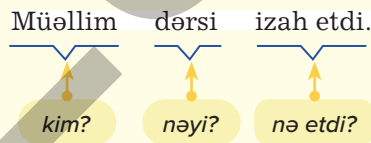
Söz və söz birləşmələrinin cümlədə digər sözlərlə məna əlaqəsi olur. *Məsələn:*

Uşaq oxuyur cümləsində əşya ilə onun hərəkəti, *ağıllı uşaq* birləşməsində əşya ilə onun keyfiyyəti arasında məna əlaqəsi vardır.

Söz və söz birləşmələri qrammatik cəhətdən əlaqəyə girir, suala cavab verərək cümlə üzvü olur.

Məsələn:

Hər hansı bir sözün cümlə üzvü olması üçün müstəqil leksik mənaya malik olması, müəyyən suala cavab verməsi və cümlədəki sözlərlə sintaktik əlaqəyə girməsi vacibdir.

16. “Sadə, xeyirxah insan” mətnindən bir neçə cümlə seçib, sözlərə sual verin. Sözlərin məna və qrammatik cəhətdən əlaqələnməsinə diqqət yetirin.

17. Mətni oxuyun və tapşırıqları yerinə yetirin.

- ✓ Birinci abzasda *kim?*, *nə edirdi?*, *nə edir?* suallarına cavab verən sözləri seçin.
- ✓ İkinci abzasda *kimə?*, *kim ilə?*, *kimi?*, *nəyi?*, *nəyə?* suallarına cavab verən sözləri seçin.
- ✓ Üçüncü abzasda *nə zaman?*, *hara?* suallarına cavab verən sözləri seçin.
- ✓ Birinci abzasın birinci cümləsində söz birləşmələrini seçib onlara sual verin.
- ✓ İkinci abzasın 1-ci cümləsində *nə zaman?* sualına cavab verən söz birləşməsini seçin.

Firidun bəy Köçərli Qori seminariyasında müəllim kimi çalışırdı. O hər yay vətəni Şuşada istirahət edirdi. Əbdülhüseyn bəy oğlu Üzeyirlə birlikdə onun yanına gəlir.

Badisəba xanım Köçərlinin xatirələrindən:

“1899-cu ilin yayında Üzeyir atası ilə birgə bizə gəldi. Biz hər yay tətilini Şuşada keçirirdik. Atası onu Qori seminariyasına qoymaq istəyirdi. Ona görə də Firidun bəydən xahiş etdi ki, uşağı yoxlasın. Lazım olsa, onu qəbul imtahanlarına da hazırlaşdırın. 20 gün ərzində Üzeyir hər gün bizə gəlirdi. Firidun bəy də həvəslə bu dərrakəli, ağıllı uşağa dərs keçirdi. Bir neçə dərsdən sonra Firidun bəy mənə dedi: “Badisəba, bu uşağın böyük gələcəyi var”. Tarix göstərdi ki, o yanılmayıb”.

Beləliklə, 1899-cu ilin avqustunda valideynləri 14 yaşlı Üzeyiri Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasına daxil olmaq üçün Gürcüstanın Qori şəhərinə imtahan verməyə yola salır. Üzeyir ilk dəfə idi ki, ata-anasından, ailəsindən, dostlarından, doğma şəhərindən belə uzaq düşürdü. Onu artıq müstəqil həyat gözləyirdi.

(Fərah Əliyeva, “Üzeyirşünaslıq” kitabından)

18. Mətnə ■ işarəsi (səh. 24) qoyulmuş yerdə cümlələr arasında rabitə yaratmaq üçün bir neçə cümlə yazın.

19. Seçiminiz əsasında hər hansı bir Azərbaycan bəstəkarı, dirijor, müğənni və ya xanəndəsi haqqında məlumat toplayın və təqdimat hazırlayın. (İnşa, yaxud esse də yazsa, divar qəzeti də hazırlaya bilərsiniz.)

Təqdimat formasından asılı olmayaraq yazınızda haqqında danışacağınız şəxsin Azərbaycan musiqisinin inkişafında rolunu qeyd etməyi unutmayın.

6 | Zivərin uğur hekayəsi

ORFOQRAFIYA

Tünd şriftlə verilmiş
sözlərdə mötərizədəki
hərflərdən hansı
yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Kursivlə verilmiş sözlərin
düzgün tələffüzünü
deyin.

VURĞU

Neçənci hecadadır?

gimnaziya
səbirlə

Zivər Məmmədova Azərbaycanın ilk qadın **heykəlt(a,ə)raşısıdır**. İstedadı və bacarığı ilə seçilən Zivər xanım seçdiyi sahənin bütün incəliklərini *səbirlə* öyrənirdi. Fəaliyyəti ilə həm də qadının cəmiyyətdə roluna mənfi münasibəti də dəf etməli olurdu.

Zivər 1902-ci ildə anadan olmuşdur. Atası Nəcəfqulu Tağıyev ziyalı bir şəxs olmuşdur. **O, mədəniyyət və incəsənəti yüksək qiymətləndirmişdir.** Ata öz övladlarında mə-nəvi və estetik dəyərlərə, incəsənətə sevgi və hörmət tər-biyə edirdi. 7 yaşında ikən Zivər “Müqəddəs Nina” qadın gimnaziyasına daxil olur. Gimnaziyada qızların hərtərəfli inkişafı üçün xarici dillər, ədəbiyyat, tarix, musiqi tədris edilir, rəsm çəkmək və s. öyrədilirdi.

Burada Zivər musiqi və rəsmi böyük *həvəslə* öyrən-məyə başlayır. Gimnaziyanı başa vurduqdan sonra işə təhsilini davam etdirmək qərarına gəlir. Rəs-samlıq kursuna daxil olur. Kursu bitirən Zivər Məmmədova eyni vaxtda iki ali məktəbə – Azər-baycan Ali Rəssamlıq məktəbinə və Dövlət Türk Musiqi məktəbinə daxil olmaq qərarına gəlir. Z.Məmmədova durmadan öz üzərində çalışır. O, həm skripkada ifa edir, həm də təsviri sənətlə məşğul olurdu. Dövrünün görkəmli sənət-karlarının yanında təcrübə toplayır, tədricən özünə-məxsus dəst-xətti formalaşırdı. Zivər portret janrına üstünlük verməyə başlayır.

“Qız gəlincik ilə”

Azərbaycan rəssamı, heykəltaraşı, Zivər Məmmədova

Onun rəssam, şair, musiqiçi və bəstəkarların portretlərindən ibarət **qal(a,e)re-yası** muzeyi xatırladır. Azərbaycan mədəniyyəti tarixində Zivər xanım həm ilk qadın heykəltaraş, həm də peşəkar skripka ifaçısı olan ilk qadın kimi tanınır.

Görkəmli bəstəkarın tələbəsi olmaq, bu **əfs(a,ə)nəvi** şəxsiyyətin yanında işləmək, onun musiqi dünyası ilə yaxından tanış olmaq imkanı qazanan Z.Məmmədova öz müəlliminin portretini çəkmək qərarına gəlir. Maraqlıdır ki, bu abidə naturadan çəkilmiş yeganə portreti kimi tarixə düşmüşdür. Zivər onun gözəl üz cizgilərini, hamar daranmış saçlarını, dərin gözlərinin *təsirli* baxışlarını ustalıqla nəzərə çarpdırır.

İLKİN
TƏXMİNLERİM

*Sizcə, söhbət hansı bəstəkardan gedir?
Zivər Məmmədovanın müəllimi kim olmuşdur?
Fikirlərinizi necə əsaslandırarsınız?*

MÜƏLLİMİN
OXUSUNDAN
SONRA

Görkəmli rəssam Əzim Əzimzadənin Fəxri xiyabandakı abidəsi üzərində də Zivər işləmişdir. Müəlliminin büstü üzərində işləyərkən Zivər Ə.Əzimzadənin cizgilərini incəliklərinə qədər göstərməyə çalışmışdır. O, böyük rəssamın şəxsiyyətinin əhəmiyyətini, incəsənət tarixində oynadığı rolu diqqətə çatdırmışdır.

Süjetdə hansı fakt sizin üçün maraqlı və yeni oldu?

1. Mətnə əsasən söyləmək olar:

1. Mədəniyyətin inkişafında kişilər qədər qadınların da rolu böyük olmuşdur.
2. Zivər xanımın yaşadığı dövrdə qadınların fəaliyyətinə icazə verilmirdi.
3. Əzim Əzimzadə karikatura sənətinin banisidir.
4. Zivər xanım 80 il yaşamışdır.
5. Zivərin uğuru onun çalışqanlığının nəticəsidir.

A) 1,2,4,5 B) 1,2,5 C) 2,3, 4 D) 3,4,5 E) 1,2,3,5

2. Mətn vasitəsilə hansı fikri müəyyən etdiniz?

3. *Azərbaycanlı Zivər xanım Şərqin ilk heykəltaraş qadını olmaqla yanaşı, gözəl skripka da çalırdı. Dahi Üzeyir Hacıbəyli öz sevimli skripkasını məhz ona bağışlamışdı* cümlələrini hansı cümlədən əvvəl yerləşdirsək, abzaslar arasında əlaqə yaranar?

4. Aşağıdakılardan hansı Zivər Məmmədovanın vətəndaşlıq mövqeyini göstərir:
- A) Rəssamlıq sənətinə yiyələnməsi
 - B) Yaxşı heykəltaraş olması
 - C) Üzeyir Hacıbəylinin abidəsini hazırlaması
 - D) Şərqin ilk heykəltaraş qadını olması
 - E) Xalqın tarixinə və mədəniyyətinə hörmət və məhəbbətlə yanaşması

5. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

SƏBƏB	NƏTİCƏ
1. ...	Zivər xanım ilk qadın heykəltaraş kimi Azərbaycan mədəniyyəti tarixində iz qoymuşdur.
2. ...	
3. ...	

6. Mətnə adları çəkilən şəxsləri səciyyələndirən, ən azı, iki xüsusiyyəti yazın.

Zivər Məmmədova	Nəcəfqulu Tağıyev	Üzeyir Hacıbəyli	Əziz Əzimzadə	Hacı Zeynalabdin Tağıyev

✓ Sizcə, bu şəxsləri birləşdirən hansı xüsusiyyətdir?

7. İzahların qarşısına hansı sözləri yazsanız, düzgün olar?

Daşdan, tuncdan yonma, qazıma və s. üsullarla həcmli təsvirlər yaradan sənətkar

...

Kağız, kətan və s. üzərində boya, qələm və s. ilə rəsm çəkən sənətkar

...

Musiqi əsərləri yaradan sənətkar

...

8. Nöqtələrin yerinə uyğun ifadə yazın.

... *incəsənət əsərlərinin nümayiş etdirildiyi binadır.*

9. Verilmiş sözləri mətndəki hansı sözlərlə əlaqələndirmək olar?

bacarıqlı, maraqlı, sevilən, yüksək, sevimli, məşhur, yeganə, ilk, dahi, dərin

10. Bunlardan biri *büst* sözünün izahıdır:

BÜST

- ◆ tarixi, maddi və mənəvi dəyərlərin saxlandığı, qorunduğu yer
- ◆ heykəltaraşlıqda insan fiqurunun yuxarı hissəsinin təsviri
- ◆ bərk və ya plastik materialdan hazırlanan həcmli formaya malik fiqurlar

“Əzim Əzimzadə”
Azərbaycan rəssamı, heykəltaraşı, Zivər Məmmədova

11. Mətnin üçüncü abzasında *o* əvəzliyindən sonra vergülün düzgün qoyulub-qoyulmadığını müəyyən edin. Həmin sözə sual verin.

12. Mətdə tünd şriftlə verilmiş cümlələrə diqqət yetirin. *Kim?* və *nə etmişdir?* sualına cavab verən sözləri seçin. Onların bir-biri ilə əlaqələnməsinə diqqət yetirin.

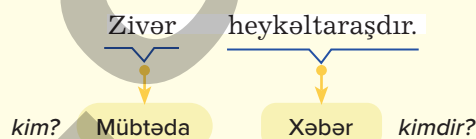

CÜMLƏ ÜZVLƏRİNİN NÖVLƏRİ

Cümlə üzvləri iki yerə bölünür: **baş** və **ikinci dərəcəli** üzvlər.

Mübtəda və xəbər cümlənin baş üzvləridir. Mübtəda *kim?*, *nə?*; xəbər *nə etdi?*, *nə edəcək?*, *nə olacaq?*, *kimdir?*, *nədir?* və s. suallardan birinə cavab olur.

Məsələn:

Mən (*kim?*) 8-ci sinifdə oxuyuram. (*nə edirəm?*)

Siz (*kim?*) hansı rəssamları tanıyırsınız? (*nə edirsiniz?*)

Sevinc (*kim?*) müəllimdir. (*kimdir?*)

Kitab (*nə?*) maraqlıdır. (*necədir?*)

13. *Mən, sən, o, biz, siz, onlar* əvəzliliklərinə feillər artırmaqla cümlələr qurun. Şəxs sonluqlarına diqqət yetirin.

14. *Gimnaziyada Zivər musiqi və rəsmi böyük həvəslə öyrənir* cümləsinin mübtəda ilə xəbərini tapın və cədvəli tamamlayın.

	Gimnaziyada Zivər musiqi və rəsmi böyük həvəslə öyrənir.	Sualı
MÜBTƏDA		
XƏBƏR		

✓ Cədvələ əsasən özünüz də bir neçə nümunə yazın.

15. Mübtəda və xəbərləri seçib, onlara sual verin.

- Üzeyir Hacıbəyli Dövlət Simfonik Orkestrini 1922-ci ildə yaratmışdır.
- Zivər skripkada da çalmışdır. O, 1923-cü ildə "Arşın mal alan" operettasının ilk tamaşasında ifa etmişdir.
- İlk kitabxanalar Şərqdə yaradılmışdır.
- N.Tusi Azərbaycan kitabxana tarixinə misilsiz töhfələr bəxş etmişdir.
- Bəstəkar musiqi əsərləri bəstələyir.
- Şagirdlər üvertüranı dinlədilər.

16. Verilmiş izahları bir sözlə ifadə edin. Sonra həmin sözlərdən istifadə etməklə cümlə qurun. Mübtəda və xəbəri göstərin. Onların cümlədəki rolunu izah etməyə çalışın.

1

Orkestr, xor, opera və s. ansambların ifa etdiyi musiqi prosesinə başçılıq edən şəxs

?

2

Bir yerdə çıxış edən və bir bədii kollektiv təşkil edən çalğıçı, oxuyan və rəqs edənlər dəstəsi

?

3

Təsviri sənətin qazıma, yonma, kəsmə və tökmə üsulu ilə həcmli təsvirlər yaradan növü

?

4

Müəyyən bir dövlət əhalisinə mənsub olub, öz dövlətinin qanunları ilə müəyyən edilmiş bütün tələbləri yerinə yetirməyə borclu olan şəxs

?

Nümunə:

Futbol oyununun keçirildiyi yer –

stadion

- ✓ *Stadionda futbol oyunu var idi.*
- ✓ *Stadion futbol oyunlarının keçirildiyi yerdir.*
- ✓ *Futbola baxmaq üçün stadiona getdik.*

17. 6-8 cümlədən istifadə etməklə mətn üçün nəticə hissə yazın.

18. Oxuduğunuz mətnə münasibət bildirin. Bunun üçün:

- ◆ Mətnə diqqət çəkən faktları seçin.
- ◆ Mətnə maraqlı məlumatları seçin.
- ◆ Fakt və hadisələrə münasibətinizi bildirin.
- ◆ Haqqında danışılanın xarakterik xüsusiyyətlərini sadalayın.
- ◆ Mətn barədə fikir yürüdün.

19. "DÜNYANIN ƏN MARAQLI HEYKƏLLƏRİ" mövzusunda təqdimat hazırlayın.

20. Şəkil əsasında mətn hazırlayın.

PLAN

ŞƏKİL ÜZƏRİNDƏ İŞLƏYƏRKƏN
DİQQƏT YETİRİN:

- ◆ Şəkildə nə təsvir olunduğuna
- ◆ Abidənin kimə aid olduğuna
- ◆ Şəkildə diqqəti cəlb edən məqamlara
- ◆ Abidəyə münasibətiniz
- ◆ Abidə müəllifinə sözlünüz

Təqdimetmə
formasından asılı
olmayaraq, diqqət
yetirin:

- ◆ Tərkib hissələrin əlaqələnməsinə;
- ◆ Cümlələrin düzgün quruluşuna;
- ◆ Sözlərin düzgün yazılışına;
- ◆ Düzgün işarələrindən düzgün istifadəyə.

7

Laçınla Şuşanın söhbəti

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Sual işarəsi qoyulmuş
sözlər defislə, yoxsa
ayrı yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Hansı düzgündür?

[ortax] – [ortak]
[kömək] – [köməx]

VURĞU

Şeirin birinci bəndində
kursivlə verilmiş sözlə-
rin vurğusunu deyin.
Səbəbini izah edin.

Şuşa Şərqi konservatoriyası,
Laçın məğrurluq rəmzidir.

QƏNŞƏR
irəli, qabaq
deməkdir.

–Salam, Şuşa!
Dərdə? qəmə
ortaq qardaş.
Sən şiş yerdəsən,
Sən məndən qənşərdəsən.
Bakını bir harayla,
Bağır, qardaş,
bağır bir,
Ərənləri
çağır bir.

Sizcə, şeirin bu
bəndi hansı dövrün
hadisələrini əks
etdirir?

”

–Salam, Laçın!
Dusta qardaş,
dərdə? qəmə
ortaq qardaş!
Toxdaq ol, bir az,
toxdaq, qardaş!
Baxma **yağıl**arın
köməyi çoxdu.
Amma dava bizim
üstümüzdədir,
dava bizim davadır.

Szicə, Şuşa Laçına hansı cavabı verəcək?

”

–Təzə nə xəbər,
ay Şuşa?
Başına dönüm,
Şuşa!
Bakıyadı yönün,
Şuşa!
Sən şiş yerdəsən,
Sən məndən qənşərdəsən...
O gün olsun zirvəndə –
VƏTƏN bayrağı
dalğalansın qırçın? qırçın...

İlham Qəhrəman

1. Mətnləri oxuyun və məzmunu şeirlə əlaqələndirməyə çalışın.

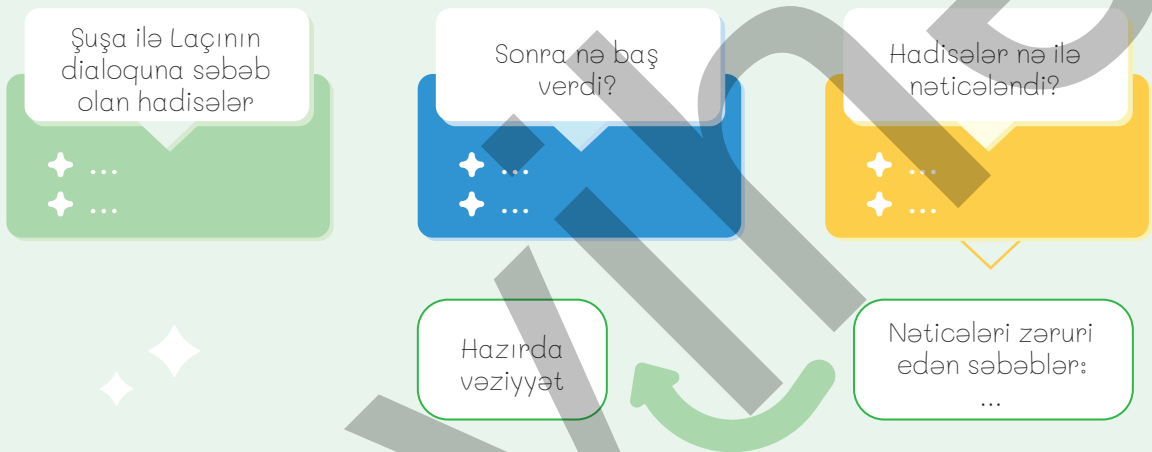
Xalq əfsanəsinə görə, havası büllur kimi saf və şəfalı olduğu üçün bu ərazini “Şuşa” (şüşə) adlandırmışlar. Bəzi mənbələrdə Şuşa şəhərinin adı türk tayfaları və türk sözləri ilə izah olunur. Şiş qayalarla əhatə olunduğuna görə bəzən “Şişə” şəklində də işlədilir. Bəzi tədqiqatçılar Şuşa sözünü mənası “uc”, “yüksək” olan “şiş” mənasında izah edirlər.

Əvvəllər Abdallar adlandırılan, 1924-cü ildən isə şəhər statusu alan Laçın şəhəri 1930-cu ildən rayon mərkəzi olub. XX əsrdə Azərbaycanın tanınmış yazıçılarından biri olmuş Tağı Şahbazi Simurq yaxınlıqdakı dağın adını şəhərə verib. Laçın sözü “məğrurluq” mənasındadır.

2. Mətn hansı problemlərə həsr olunmuşdur?
3. Laçının narahatlığı nə ilə bağlı idi? O, problemin həllini nədə görürdü?
4. Laçın nə üçün məhz Şuşaya müraciət edir?
5. Şuşa hansı insanların təmsilçisi hesab oluna bilər? Onun səbirli və təmkinli cavabı nə ilə bağlı idi?
6. Yəqin ki, hər biriniz Şuşaya qələbə bayrağının sancıldığı anı izləmişsiniz. O anda hansı hissləri keçirmisiniz? Həmin hissləri yoldaşlarınızla bölüşün.

7. Sxem əsasında danışın.

Sxem əsasında danışmaq üçün verilmiş plandan istifadə edə bilərsiniz.

PLAN

1. 1990-cı il 20 Yanvar hadisələri Qarabağ hadisələrinə etiraz kimi
2. Qarabağ ərazisinin işğalı
3. I Qarabağ savaşı
4. Vətən müharibəsi
5. İşğaldan azad edilən ərazilər
6. Ərazilərdə quruculuq işləri

8. Mətnə (səh.37) altından xətt çəkilmiş sözü hansı sözlə əvəz etsəniz, cümlənin mənası dəyişməz?

SAVAŞ

MÜBAHİSƏ

DALAŞMAQ

9. Aşağıdakılardan hansı mətndə (səh. 37) tünd şriftlə verilmiş sözün izahıdır?

1

birinə qarşı düşmənçilik bəsləyən və onunla mübarizə aparan şəxs

soyma, qarət etmə, talama

2

3

yurdu, ev-eşiyi olmayan

10. Şeirdə *şiş* sözü hansı mənada işlənmişdir? *Şiş* sözünün mətndən qarşılığını tapın.

11. *Toxtaq* sözünü aşağıdakılardan hansı ilə əvəz etsəniz, şeirdə çərçivəyə alınmış misranın məzmunu dəyişməz?

dəyanətli

1

2

səbirli

təmkinli

3

4

güclü

✓ Fikrinizi əsaslandırın.

12. Verilmiş cümlədən istifadə etməklə mətn tərtib edin.

Laçın Şuşanı çağırır və onu təbrik edir.

Mətnin həcmi 10-15 cümlə

Mətn tərtib etmək üçün plan hazırlayın. Plan hazırlayarkən 2020-ci il 15 sentyabr–8 noyabr aralığında baş verən hadisələri, Şanlı Zəfər tariximizi, azad Şuşada keçirilən tədbirləri, quruculuq işlərini nəzərə alın.

13. "QƏLƏBƏYƏ GEDƏN YOL" mövzusunda inşa yazın.

8 Ani qərar

ORFOQRAFIYA

Göy rəngdə verilmiş
sözlərdə mötərizədəki
hərflərdən hansı
yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.
qorxmazlıq
yüksəklik
rahatlıq

VURĞU

Hansı hecadadır?
qorxmazlıq
yüksəklik
artilleriya

- ◆ Sizcə, ani qərar nə zaman verilə bilər?
- ◆ Ani qərarın nəticəsi nə olar?
- ◆ Ani qərar vermək üçün insan hansı bacarıqlara sahib olmalıdır?

Əslində, neçə illər idi ki, onlar bu anı gözləyirdilər. Neçə illər idi ki, bu qor (atəş) insanları için-için yandırır, rahat nəfəs almağa, yaşamağa imkan vermirdi. Neçə illər idi ki, intiqam hissi ilə alışan ürəklər rahatlıq tapa bilmirdi.

Ali Baş Komandanın “İrəli!” əmri qəlbi vətən eşqi ilə çırpınan hər kəsi bir **cə(-b,p)hədə** birləşdirdi. Öndə olanlar üçün hər kəs əllərini uca Tanrının dərgahına açıb dualar etdi.

“İrəli!” əmrinin verildiyi gün Vətən oğulları uğrunda canlarından keçməyə hazır olduqları torpaqların müdafiəsinə qalxdılar. Bu torpaqlarda uyuyan babaların – **ə(-c,j)dadların** səsi, nəhayət ki, yatmış vulkanı oyatmışdı.

Bu oğulların hər birində qələbə əzmi, döyüş ruhu yüksək idi. Onlar növbəti döyüşdən sağ çıxıb-çıxmayacaqlarını bilmirdilər. Amma yenə də geri çəkilmirdilər. Yaralansalar da, arxa cəbhəyə göndərilməyi ağıllarına gətirmirdilər. Çox az zaman müddətində bir-birinə o qədər qaynayıb-qarışmış, doğmalaşmışdılar ki.... Neçə-neçə yuxusuz gecələr keçirmiş, səhəri dirigözlü açmışdılar. Bərabər torpaq üzərində yatmış, tikələrini bərabər bölmüşdülər. Uşaq ikən oxuduqları “Yastığımız vətən daşı, yorğanımız qar olsun” sözlərinin mənasını indi tam başa düşmüşdülər. Bəzən saatlarla mühasirədə qalmışdılar. Amma hər zaman bir-birlərinə dayaq olmuşdular. Bir-birilərini xilas olacaqlarına inandırmış, sınaqlardan da üzüağ çıxmışdılar.

Növbəti döyüş əmri verilmişdi. **Qarşıda mühüm strateji yüksəklik vardı. Tanklar irəlində idi.** Piyada qüvvələr isə onların arxasınca gedirdi. Döyüşün qızğın çağı idi. Atılan topların gurultusundan, partlayan mərmilərin səsindən, pulemyotların şaqqıltısından qulaq tutulurdu. Hər tərəf tüstü içində idi. Ölümə qorxmayan igid oğullarımız “Təki Vətən sağ olsun”, – deyərək irəli atılmışdılar. Onlar yeni qələbənin imzasını atmağa, **üçrən(k,g)li** bayrağımızı irəlindəki yüksəkliyə sancmağa çox yaxın idilər.

24 yaşlı Samir də bu igid oğullardan biri idi. Bu gənc leytenant döyüşlərdə bacarığı, qorxmazlığı və təvazökarlığı ilə döyüşçü yoldaşları arasında hörmət qazanmışdı. Təbiiyində olan piyada qüvvələrindən ibarət şəxsi heyəti itkilərə yol vermədən döyüş meydanından sağ-salamat çıxarmaq üçün bütün qüvvəsini səfərbər etmişdi.

Növbəti güclü partlayışdan yer-göy lərzəyə gəldi. Mərmilərdən biri lap yaxınlıqda partladı. Düşmənin artilleriya atəşi nəticəsində irəlində gedən tanklardan biri alışıb yanmağa başladı. Samir də yaralandı. Vəziyyət son dərəcə gərgin idi. Hər saniyəyə mərd döyüşçülərimizin əksinə işləyirdi.

Partlayışın olma ehtimalı var idi. Əgər tank partlasaydı, şəxsi heyəti də məhv edə bilərdi. Vaxt itirmək olmazdı. Qərar vermək lazım idi.

Samir yaralı olmasına baxmayaraq, özünü itirmədi:

– Uşaqlar, cəld olun. Tez bayıra çıxın.

Artilleriya mərmilərinin atəşi altında ...

- ◆ Sizcə, hadisələr necə davam edəcək?
- ◆ Cədvəlin birinci xanasına fərziyyələrinizi qeyd edin.

I. EHTİMALLARIM	II. ƏSLİNDƏ (FAKTLAR)
1. ...	1. ...
2. ...	2. ...

Müəllimin oxusundan sonra
ikinci xananı tamamlayın.

...Nəhayət ki, alov söndürüldü. Böyük bir itkinin qarşısı alındı. Bu işdə Samirlə yanaşı, onun rəhbərlik etdiyi şəxsi heyətin digər üzvləri də yaxından iştirak edirdi.

Samirin əllərinin içi yanıq və altı yerdən qəlpə yarası almışdı. Lakin yaralı olduğunu gizlətməmiş, daha iki gün döyüşmüşdü. O, huşunu itirib yığıldıqdan sonra silahdaşları onun yaralandığını başa düşmüşdülər.

...Samirin yarası hələ tam sağalmamışdı. Xəstəxanada yatdığını valideynləri də bilmirdi. O, xəstəxanadan çıxdı və yenidən döyüş bölgəsinə qayıtdı.

Aynur İsmaylova

◆ *Mətni oxuyun.*

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin hərbi qulluqçularının “Füzulinin azad olunmasına görə” medalı ilə təltif edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

25 dekabr 2020

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

Azərbaycan Respublikasının Füzuli rayonunun işğaldan azad edilməsi uğrunda aparılmış döyüş əməliyyatlarında iştirak edərək şəxsi igidlik və şücaət nümayiş etdirmiş Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin aşağıdakı hərbi qulluqçuları “Füzulinin azad olunmasına görə” medalı ilə təltif edilsinlər:

Qarazadə Murad İsmayıl oğlu – leytenant
Qaryağdıbəyli Orxan Almaz oğlu – leytenant
Qasımlı Faiq Cavad oğlu – leytenant
Qasimov Cəfər Namiq oğlu – leytenant
Qasimov Hafis Cavanşir oğlu – leytenant (ölümündən sonra)

Qasimov Vüsal Kamran oğlu – leytenant
Qasimzadə Samir Seymur oğlu – leytenant
Qayıbov Samir Cəlal oğlu – leytenant
Qədirov Məhəmməd Valeh oğlu – leytenant
Qəhrəmanov Vasif Məhəmməd oğlu – leytenant

“Füzulinin azad olunmasına görə” medalı Azərbaycanın dövlət təltifidir. Vətən müharibəsində qələbə münasibətilə təsis edilmişdir. Medalın təsviri Azərbaycan Respublikasının 2020-ci il 26 noyabr tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir.

Hüseyn Abbaszadənin “General” romanından götürülmüş kiçik bir hissəni dinləyin və tapşırıqları yerinə yetirin.

- 1 Mətnə əsasən səbəbin nəticələrini müəyyən edin.

SƏBƏB	NƏTİCƏ
Düşmən qoşununu mühasirəyə almaq üçün Həzi Aslanovun tank alayı hücumu keçdi.	1. ...
	2. ...
	3. ...

- 2 Oxu və dinləmə mətnlərini məzmun baxımından müqayisə edin. Hansı oxşarlığı gördünüz?

HƏR İKİ MƏTNDƏ

- 3 Hər iki mətnə obrazlarla bağlı hansı vacib məqamı vurğulaya bilərsiniz? Sxemi tamamlamaqla sualınıza cavab yazın.

Obrazlar	Obrazların xarakterik xüsusiyyətləri	Hadisələrin baş verdiyi zaman və məkan
HƏZİ ASLANOV		
SAMİR QASIMZADƏ		

- 4 Oxu və dinləmə mətnlərinə əsasən aşağıdakı fikirlərin düzgün olduğunu əsaslandırın.

1. Qəhrəmanlıq zaman və məkan bilmir.
2. Azərbaycan xalqı həmişə qəhrəmanlar yetiribdir.
3. Xalqımızın mənəvi xüsusiyyətləri nəsillərdən nəsillərə ötürülür.

1. Mətnin “Ani qərar” adlandırılmasının səbəbini izah edin. Ad məzmununa uyğundurmu?

2. Mətnin birinci hissəsi ilə bağlı doğru fikirləri seçin.

1. Samir və onun dostları barədə məlumat verilir.
2. Azərbaycan döyüşçülərinin qələbə əzmi haqqında danışılır.
3. Ali Baş Komandanın çağırışı hamının bir yumruq kimi birləşməsinə səbəb olur.
4. Döyüş sentyabr ayında başladı.
5. İgidlər “Yastığımız vətən daşı, yorğanımız qar olsun” deyərək döyüşə atıldılar.

3. Mətnin ikinci hissəsi ilə bağlı yanlış fikirləri seçin.

1. Yoldaşları ağır yaralanmış Samiri döyüş meydanından çətinliklə çıxardılar.
2. Samirin çevik qərarı şəxsi heyəti məhv olmaqdan xilas etdi.
3. Samir yüngül yaralanmışdı.
4. Yanan Samirin deyil, başqasının tankı idi.
5. Samir xəstəxanadan çıxandan sonra valideynləri ilə görüşdü.

4. Mətnə əsasən səbəb-nəticə əlaqələrini tamamlayın və əlavələrinizi edin.

SƏBƏB	NƏTİCƏ
1. ...	1. Hamı bir cəbhədə birləşdi.
2. Hər zaman bir-birlərinə arxa olmuşdular.	2. ...
3. ...	3. İtkinin qarşısı alındı.
4. Samir ağır yaralanmışdı.	4. ...

5. Mətnə təsvir edilən hadisələri yüksələn xətlə təsvir edin.

HADİSƏLƏRİN
BAŞLANĞICI

HADİSƏLƏRİN
GEDİŞİ

HADİSƏLƏRİN
NƏTİCƏSİ

6. Mətnə əsasən Samir və Azərbaycan əsgərini xarakterizə edin. Onun hansı xüsusiyyəti daha çox xoşunuza gəldi? Nə üçün? Onların simasında “çətin vəziyyət müsbət keyfiyyətlər formalaşdırır” fikrini təsdiq edin.

7. Mətndəki əsas fikri müəyyən edin.

8. Atalar sözlərindən hansı mətnin məzmununa və ideyasına uyğundur?

A) Ehtiyat igidin yaraşığıdır.	D) Doğma yurd şirin olar.
B) İgid oğul düşməne öyilməz.	E) El gücü, sel gücü.
C) İgidlik döyüşdə məlum olar.	

9. Cümləni tamamlayın.

..., ..., ... *mətn üçün açar söz ola bilər.*

10. Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə (səh. 40) hansı sözlər əksmənalı sözlərdir? Mətnə belə nümunələr seçin.

11. Verilmiş cümlələrdə fərqləndirilmiş sözləri mötərizədəki sözlərlə əvəz etmək olarmı? Niyə? Fikrinizi necə əsaslandırarsınız?

- Nəhayət ki, **alov** (*atəş, tonqal*) söndürüldü.
- Lakin **yaralı** (*zədəli*) olduğunu gizlətməmiş, daha iki gün **döyüşmüşdü** (*dalaşmışdı, savaşmışdı, vuruşmuşdu*).
- O, huşunu itirib yıxıldıqdan sonra silahdaşları onun yaralandığını **başadüşmüşdülər** (*anlamışdılar, bilmışdilər*).

12. Mətnə (səh. 41) tünd şriftlə verilmiş cümlələrdə hansı sözlər bir-birini əvəz edə bilər?

13. *Uşaqlar, cəld olun* cümləsində *uşaqlar* sözündən sonra vergül işarəsinin qoyulma səbəbini izah edin. Bu cümlədə hansı sözə sual vermək olar, hansına yox?

14. Cümlələrdəki sözlərə sual verin və onların bir-biri ilə əlaqələnməsinə diqqət yetirin.

- Nəhayət ki, alov söndürüldü.
- O, xəstəxanadan çıxdı və yenidən döyüş bölgəsinə qayıtdı.

✓ *Hansı sözlərə sual verə bilmədiniz? Nə üçün?*

15. *Samir igid döyüşçülərlə yanan tankı söndürmək üçün irəli atıldı* cümləsinin mübtəda və xəbərini müəyyən edin. Onların uzlaşmasına diqqət yetirin.

MÜBTƏDA VƏ XƏBƏRİN ŞƏXSƏ GÖRƏ UZLAŞMASI

Baş üzvlər cümlənin **qrammatik əsasını** təşkil edir. Mübtəda neçənci şəxsdə olursa, xəbər də həmin şəxsdə olur.

Tək

- Mən** (I şəxs) oxuyum (*şəxs şəkilçisi*)
- Sən** (II ş.) oxu (*şəxs şəkilçisi yoxdur*)
- O** (III ş) oxusun (*şəxs şəkilçisi*)

Cəm

- Biz** oxuyaq (*şəxs şəkilçisi*)
- Siz** oxuyun (*şəxs şəkilçisi*)
- Onlar** oxusun (*şəxs şəkilçisi*)

Üzeyir Hacıbəyli opera yazmaq istəyir.

Mən opera yazmaq istəyirəm.

Mübtəda, III şəxsin tək

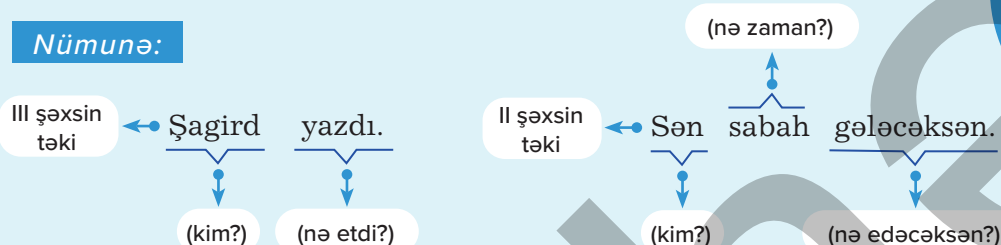
Mübtəda, I şəxsin tək

16. Mətdən bir neçə cümlə seçin. Mübtədaların neçənci şəxsdə olduqlarına və xəbərlə əlaqələnməsinə diqqət yetirin.

17. Suallara uyğun cümlələr qurun. Xəbərləri mübtədə ilə düzgün uzlaşdırın.

- *Kim? nə etdi?*
- *Kim? nə zaman? nə edəcək?*
- *Nə? harada? nə edir?*

Nümunə:

18. Həzi Aslanov bu əməliyyatın bütün cəbhə üçün əhəmiyyətini yaxşı başa düşürdü cümləsini verilmiş tapşırıqlara əsasən işləyin.

- ✓ Cümlənin mübtədası neçənci şəxsdədir?
- ✓ Məzmunu saxlamaqla cümləni elə dəyişin ki, mübtədə birinci şəxsdə olsun.

19. "Ani qərar" mətninin ardını yazın. Təqdim olunmuş plan nümunəsindən istifadə edə bilərsiniz.

- Samir haqqında sosial şəbəkələrdə məlumatın yayılması
- Valideynlərinin Samirin fədakarlığı ilə bağlı məlumatı sosial şəbəkələrdən alması
- Valideyn qüruru

20. Vətən müharibəsinin qəhrəmanları olan qazi və ya şəhidlər haqqında inşa yazın.

İSTİQAMƏT

- ◆ Onlardan hər hansı biri haqqında;
- ◆ yaxud ümumi şəkildə yazı bilərsiniz.
- ✓ Yazınıza ad seçməkdə sərbəstsiz.

Mövzu ilə bağlı
təqdimat da hazırlaya
bilərsiniz.

9

Komiks əsasında mətnin tərtib edilməsi

Səhv etməməyə, “komiks” ingilis sözü olub, mənası “gülməli” deməkdir. Komiks hər hansı bir hekayənin şəkillər vasitəsilə təsviridir. O, ədəbiyyat və incəsənəti özündə birləşdirir. Komikslər bəzən “şəkilli hekayələr” də adlanır.

Komiksin nə olduğunu bilirsinizmi?

- ◆ Komiks bir-biri ilə ardıcıl əlaqələnən şəkillərdən ibarətdir. Burada mətnin olması vacib deyil. Adətən, süjet şəkillər vasitəsilə çatdırılır. Komiksin məzmunu mövzudan asılı olaraq tək-tək sözlər, təqlidi sözlər, açar sözlər və ya açar cümlələr vasitəsilə çatdırılır. Bu söz və cümlələr izahedici xarakter daşıyır.
- ◆ Bu ifadələr obrazın, yaxud obrazların nitqi hesab edilir. Bu kiçik ifadələr komiksin məzmununu anlamağa kömək edir. Nitqi xüsusi fiqurların – filakterlərin – “söz qabarcıqları”nın (*adətən, bulud şəklində olur*) içində verilir.

- ◆ Komiksdə şəkillər detallı verilmir. Məzmunu anlamaq üçün hər hansı bir detal daha çox diqqətə çatdırılır. Bir şəkil bir abzas hesab edilə bilər.
- ◆ Komikslər əyləncəli və ciddi olur. Yaranma tarixi XVI–XVII əsrlərə aid edilir.

KOMİKS ƏSASINDA HEKAYƏ TƏRTİB ETMƏK ÜÇÜN AŞAĞIDAKI ARDICILLIĞA ƏMƏL EDİN:

1-ci addım

Şəkillərə diqqətlə baxın, orada nə təsvir edildiyinə diqqət yetirin.

2-ci addım

Şəkillərin üzərindəki açar sözləri oxuyun və onların nə üçün verildiyini anlamağa çalışın.

3-cü addım

Sözləri şəkillə əlaqələndirib cümlələr qurun. Cümlələri qeyd edin.

4-cü addım

Məkana diqqət yetirin və onu adlandırın (məsələn, meşə, tala və s.).

5-ci addım

Zamana diqqət yetirin və onu adlandırın (məsələn, gecə, günorta, səhər, payız, yaz və s.).

6-cı addım

Obrazların üz cizgilərinə, hərəkətlərinə və s. diqqət yetirin. Onları adlandırın.

7-ci addım

Hekayə tərtib etmək üçün cümlələri əlaqələndirin.

8-ci addım

Hekayənizdə dialoqlardan istifadə edin.

9-cu addım

Hekayənizi müzakirə edin.

II bölmə

BİLİK VƏ
texnologiya

*Əziz şagirdlər!
Bu.*

1. LAYİHƏ: “BİLİK VƏ
TEKNOLOGİYA”

2. “SƏKKİZ HƏRF”

3. KİTAB CƏMİYYƏTİ
YÖNLƏNDİRƏN TƏRBİYƏÇİDİR

4. XƏYAL VƏ REALLIQ

5. NƏSİHƏT

6. TEKNOLOGİYA ÇAĞININ BƏLASI:
TƏNBƏLLİK

7. ŞƏHİDLƏR UNUDULMUR

1

LAYİHƏ:

Bilik və texnologiya

ƏNƏNƏVİ, YOXSA ELEKTRON KİTAB? mövzusunda müzakirə təşkil edin.

Müzakirədə aşağıdakı məsələləri diqqətdə saxlayın:

• Kitabı necə oxumaq lazımdır?

• Elektron kitabdan istifadə oxucuya nə qazandırır?

“Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu” olduğunu bildirdinizmi?

- *Kitabxanada, yaxud evdə kitab oxumağın üstünlükləri varmı?*
- *Nəyi oxumalı və necə oxumalı?*
- *Əldə olunan informasiyalardan necə istifadə etməli?*
- *İnternet resurslarından səmərəli istifadə üçün nə etmək lazımdır?*

İnternetdən istifadə etməklə qanunu tam şəkildə oxuya bilərsiniz.

Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

MADDƏ 3. UŞAQLARIN ZƏRƏRLİ İNFORMASIYADAN QORUNMASI SAHƏSİNDƏ ƏSAS PRİNSİPLƏR

3.0. Uşaqların zərərli informasiyadan qorunmasının əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- 3.0.1.** uşaqların mənafeələrinin üstün tutulması, onların hüquq və azadlıqlarının təmin olunması;
- 3.0.2.** uşaqların həyat və sağlamlığı üçün təhlükəsiz olan, onların hərtərəfli inkişafını və sosiallaşmasını təmin edən informasiya məhsullarının dövriyyəsinə şəraitin yaradılması;
- 3.0.3.** zorakılığın, qəddarlığın, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin, alkoqollu və energetik içkilərin, habelə tütün məmulatlarının, cəmiyyət əleyhinə davranışın, pornoqrafik xarakterli informasiyanın təbliğinin yolverilməzliyi; [4]
- 3.0.4.** zərərli informasiya məhsullarının dövriyyəyə daxil edilməsinin, o cümlədən informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə uşaqlara qarşı törədilən hüquqpozmalara qarşısının alınması;
- 3.0.5.** uşaqların zərərli informasiyadan qorunması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirilməsi.

MADDƏ 4. UŞAQLAR ÜÇÜN ZƏRƏRLİ İNFORMASIYANIN NÖVLƏRİ

4.2. Uşaqlar arasında dövriyyəsi qadağan edilən informasiyaya aiddir:

- 4.2.1.** zorakılığı və qəddarlığı təbliğ edən informasiya;
- 4.2.2.** cəmiyyət əleyhinə və hüquqazidd hərəkətləri, o cümlədən cinayətləri təbliğ edən informasiya;
- 4.2.3.** uşaqların həyat və təhlükəsizliyinə potensial təhlükə yaradan əməlləri təbliğ edən informasiya;
- 4.2.4.** ailə institutunu nüfuzdan salan informasiya;
- 4.2.5.** əxlaqdan kənar leksik (söyüş) məzmunlu informasiya.

İlham ƏLİYEV,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

2 | Səkkiz hərf

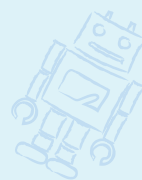

Kimsə riyaziyyatı yaxşı mənimsəyir, bir başqası xarici dilləri mükəmməl öyrənir. Biri yaxşı şeir yazır, biri idman sahəsində uğurlu nailiyyətlər əldə edir.

◆ Bəs sən hansı qabiliyyətə (yaxud qabiliyyətlərə) maliksən?

◆ Qabiliyyət və bacarığını üzə çıxarmaqda sənə kimsə kömək edibmi?

◆ Özünəinam hissini səndə formalaşdıran olubmu?

ORFOQRAFIYA

Qoşa “y” samiti ilə işlənən sözlərin düzgün yazıldığını əsaslandırın.

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

səkkiz – [...]

bacarmaq – [...]

dəyişiklik – [...]

VURĞU

Hansı hecadadır?

qətiyyətli
bacarmıram

OXUDAN ƏVVƏL
FƏRZİYYƏLƏRİM

Sizcə, mətn niyə “Səkkiz hərf” adlandırılmışdır?

Həyatda sizin uğurunuzu müəyyənləşdirən söz *səkkiz hərfdən* ibarətdir: **bacarmaq**. “Bacarmaq” feili ən *güclü* sözlərdən biridir. Məqsədə çatmaq üçün hər bir kəsin öz bacarığına inamı olmalıdır. Qətiyyətli olmaq və müstəqil qərar vermək üçün “Mən bacarıram” ifadəsi sizə yardımçı olacaqdır.

İşə bax ki, yalnız inkar şəkilçisi “ma”-nı “bacarmaq” feiline artırmaqla böyük bir dəyişiklik *yaradırıq*. Beləcə, uğurla uğursuzluq arasında fərq yaranır.

Tarixçilərin sözlərinə görə, “bacarmıram” kəlməsinin “acığına” bəşəriyyətdə *önəmli nailiyyətlər* əldə olunmuşdur.

Sizcə, bəşəriyyətdə əldə edilən hansı nailiyyətlər “mümkün deyil” ifadəsinin əksini sübut etmişdir?

Edison və Vrayt qardaşları, digər bu kimi ixtiraçılar, alimlər “bacarmıram” feilini qəbul etməyiblər. Ümid edirik ki, siz də “bacarmıram” sözünü “bacarmaq” sözü ilə *əvəz edəcəksiniz*. Sadəcə, iki hərf fərqi olsa da, bu söz sizin həyatdakı fəaliyyətinizi müsbətə doğru dəyişə bilər.

Jozef Juber

1. Fərziyyələriniz düzgün oldumu?
2. Əlavələriniz varmı?

OXUDAN SONRA

Şəkli təsvir edin və mətnlə necə əlaqələndiyini izah edin.

1. Mətnə bu fikirlərdən biri vardır:

- A) Bəzən *bacarmıram* feili köməyə gəlir.
- B) Tanınmış şəxslər *bacarmıram* feilini sevməyiblər.
- C) *Bacarıram* və *bacarmıram* sözləri arasında heç bir halda fərq yaranmır.
- D) *Bacarmıram* demək insan haqqında mənfi rəy formalaşdırır.
- E) *Bacarıram* feili *nə edirəm?* sualına cavab verir.

2. Mətn əsasında bu sualı tərtib etmək olar. Biri yanlıştır:

- A) Nə üçün bəzi alimlər *bacarmıram* feilini qəbul etməmişlər?
- B) *Bacarmıram* feili neçə hərfdən ibarətdir?
- C) *Bacarıram* feili insanlarda hansı xüsusiyyətləri formalaşdırır?
- D) Öz bacarığına inanmamaq nəyə səbəb ola bilər?
- E) Uşaqlar nə üçün bəzən *bacarmıram* sözündən istifadə edirlər?

Dinlədiyiniz “Les Braun” mətni əsasında sualları cavablandırın.

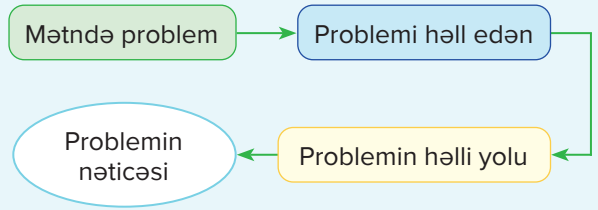
- 1 Bu fikirlərdən biri mətnin giriş hissəsinə aiddir:
A) Lesin təkrar sinifdə qalması
B) Müəllimin sinifdə kənar şagirdin olmasını görməsi
C) Zəngin vurulması ilə müəllimin sinfə daxil olması
D) Müəllimin misalı həll etməsi üçün Lesi lövhəyə çağırması
E) Lesin misalı həll etməkdən imtina etməsi

- 2 Sizcə, mətnə fakt varmı? Əgər faktın olduğunu hesab edirsinizsə, onu seçib yazın.

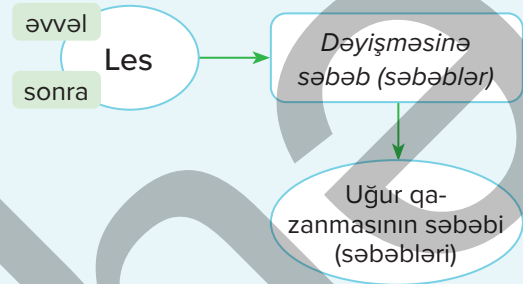
- 3 Cümləni tamamlayın.
Mətnin nəticə hissəsində danışılır:

1. _____
2. _____

- 4 Sxemi tamamlayın.

- 5 Mətnə əsasən sxemi tamamlayın.

- 6 Mətnə əsasən müəllimi xarakterizə edən 3 xüsusiyyəti yazın.

- 7 *Bir gün gələcək, mənimlə fəxr edəcəksiniz* cümləsində *fəxr edəcəksiniz* sözünü hansı sözlə əvəz etsək, eyni fikir səslənər?

3. Dinləmə və oxu mətnlərini məzmun baxımından müqayisə edin. Hansı nəticəni çıxardınız? Fikirlərinizi cədvəl şəklində təqdim edə bilərsiniz.

“SƏKKİZ HƏRF”
MƏTNİNDƏ

1. ...
2. ...
3. ...

“LES BRAUN”
MƏTNİNDƏ

1. ...
2. ...
3. ...

4. *İşə bax ki, təkcə inkar şəkilçisi “ma”-nı “bacarmaq” feilinə artırmaqla böyük bir dəyişiklik yaradırıq* cümləsində *böyük bir dəyişiklik* dedikdə nə nəzərdə tutulur? Jozef Jubert bu fikirlə oxucularına nəyi təlqin edir?

5. *Bacarıq ağılın nişanəsidir (atalar sözü)* fikri ilə razısınız mı? Niyə?

6. Özünü *mən bacarmaram* ifadəsini demisiniz mi? Bu hansı hallarda olub? Bunun əksini sizə sübut edən olub mu? Hansı nəticəni çıxarmısınız?

- 8 Bu fikirlərdən hansı mətnin əsas fikri ola bilər?
1. Müəllimlik şərəfli peşədir.
 2. Müəllim insanları aydınlığa çıxaran işiqdir.
 3. Uğur sağlam düşüncəli insanları sevir. (*Euripid*)
 4. İnamla çox şey əldə etmək olar.
 5. İncə görmədiyimizə inanmaqdır. (*Sent Avqustin*)

- 9 Uyğunluğu müəyyən edin.

1

Bacarıq

a

nəyi isə tez qavrama, tez mənimsəmə bacarığı

2

Qabiliyyət

b

bilik, təcrübə, vərdiş nəticəsində əldə edilmiş işgörmə qabiliyyəti

- 10 Hansı sözlər səhv yazılmışdır?

- 1) löfhə 2) məşşur 3) riyaziyyat
4) sinifə 5) kəşf 6) istedat

- 11 *Elə bu vaxt müəllim içəri girdi* cümləsində məntiqi vurğulu söz hansıdır?

- A) bu vaxt D) içəri
B) müəllim E) elə
C) girdi

- 12 *Mən bacaracam, müəllim* cümləsində mübtəda və xəbəri müəyyən edin.

Mübtəda _____

Xəbər _____

- 13 *Müəllim* sözünün tələffüzünü yazın.

- 14 Dialoqu necə tamamlayardınız? 2-3 cümlədən istifadə edin.

- 15 Les haqqında arayış tərtib edin.

7. Bəşəriyyət tarixində ixtiralar, kəşflər etmiş bir neçə şəxs və onların yenilikləri barədə məlumat toplayın və onu cədvəl şəklində təqdim edin.

Kəşf	İxtira	Kəşf və ya ixtiranı edən şəxs	Yeniliyin müsbət tərəfləri	Yeniliyin mənfi tərəfləri	Sizin münasibətiniz
Amerika qitəsinin kəşfi		Xristofor Kolumb	1. Yeni yaşayış yerləri 2. Təbii sərvətlərdən istifadə	Yerli əhəlinin (hinduların) məhvı	
	Benzin mühərrikli ilk avtomobil 		1. İstənilən yerə sürətli çatma 2. Rahat yük daşınma	1. Atmosferin çirklənməsi 2. İnsanların az hərəkət etməsi 3. Azhərəkətliliyin müxtəlif xəstəliklərə səbəb olması	
Odun əldə edilməsi					

8. Müzakirələr və gəldiyiniz qənaət əsasında sxemi tamamlayın.

BACARMARAM
sözünü dilimin
lüğət tərki-
bindən
çıxaracağam.

*Fəaliyyətimi müsbətə
doğru dəyişmək üçün*

Bunu
NECƏ ETMƏK
lazım olduğunu
...

?

?

9. Aşağıdakılardan hansı mətn üçün açar söz ola bilər?

A) uğur B) bacarıq C) qabiliyyət D) özünəinam E) müəllim

10. Sizcə, *mümkün deyil* ifadəsini hansı hallarda istifadə etmək olar? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

11. Sual işarələrinin yerində hansı yaxınmənalı sözlər olmalıdır?

önəmli

?

uğursuzluq

?

qabiliyyətli

?

12. Sual işarəsinin yerinə hansı ifadəni yazsanız, düzgün olar? Cümlə qurmaqla fikrinizi nümunələrlə sübuta yetirin.

hiccəcikləri
proton və s.
ibarət elektrik
növlünə aid
olan

razılıq
bildirən

bəyənilən

sıfırdan
böyük

yaxşı

lazımı
keyfiyyət və
xüsusiyyətlərə
malik olan

13. Mətnə (səh. 56–57) kursivlə verilmiş sözləri aşağıdakı cədvələ əsasən qruplaşdırın.

İsim	Sifət	Say	Əvəzlik	Feil

✓ Sözlərdən ikisini cümlədə mübtəda kimi işlədin.

✓ Sözlərdən birini cümlədə xəbər kimi işlədin.

14. *Beləcə, uğurla uğursuzluq arasında fərq yaranır* cümləsində məntiqi vurğulu sözü tapın. Cümləni elə dəyişin ki, məntiqi vurğu digər sözün üstünə düşsün.

15. Mətni oxuyun, tapşırıqları yerinə yetirin.

✓ Birinci cümlədə məntiqi vurğulu sözü müəyyən edin.

✓ Tünd şriftlə verilmiş sözün ayrı, yoxsa defislə yazılacağını müəyyən edin.

✓ Sonuncu cümlədə **o** əvəzliyindən sonra vergülün düzgün qoyulduğunu əsaslandırın.

✓ Məzmunu “Səkkiz hərf” mətninin məzmunu ilə müqayisə edin.

Mirzə Cəlil öz iş otağında oturub “Molla Nəsrəddin” jurnalı üçün yeni məqalə yazırdı. Ona bir məktub gəldi. Məktubu açıb oxudu. Qadın azadlığı barədə məqalələr yazdığı üçün onu öldürməklə hədələyirdilər. Bu məktub **saysız? hesabsız** böhtan və hədələrə öyrəşmiş Cəlili heç qorxutmadı. Əksinə, onda yeni bir qüvvə yaratdı. O, böyük bir həvəslə öz yeni məqaləsini yazıb qurtardı.

16. Jozef Jubertə cavab məktubu yazmaq istəsə idiniz, nə yazardınız? Onun fikirlərini təsdiq, yoxsa inkar edərdiniz? Fikirlərinizi necə əsaslandırırdınız?

17. Mövzu əsasında dialoq tərtib edin.

İSTİQAMƏT

1. Öz bacarıqlarına inanmayan dostunuza məsləhət verirsiniz.

2. Məsləhət və tövsiyələrinizin inandırıcı olmasına çalışın.

3. Dostunuzun həyatında müsbət dəyişikliklərə inam yaranır.

◆ Daha sonra dostunuzun həyatında baş verən dəyişikliklərə münasibət bildirin. 7-10 cümlədən ibarət mətn hazırlayın.

Mətni belə başlaya bilərsiniz:

Mənim adım Fatehdir. Bir dostum var: Xədicə ...

✓ Dialoqu hazırlayarkən ona verilən tələbləri – müraciət bildirin sözləri, düzgün işarələrini, sual və ona verilən cavabları nəzərə alın.

✓ Daloqun yığcam olmasına çalışın.

3 | Kitab cəmiyyəti yönləndirən tərbiyəçidir

Nizami Gəncəvi

Dünyada nə qədər kitab var belə
Çalışıb, əlləşib gətirdim ələ.
Oxudum, oxudum, sonra da vardım,
Hər gizli xəznədən bir dürr çıxardım.

- ◆ Nizaminin “Yeddi gözəl” poemasından götürülmüş bu misralarda şairin hansı fikirləri ifadə olunmuşdur?
- ◆ Şair “*Hər gizli xəznədən bir dürr çıxardım*” dedikdə nəyi nəzərdə tutur?

ORFOQRAFIYA

Mətnə tünd şriftlə
verilmiş sözlər bitişik,
yoxsa ayrı yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Necə tələffüz edilməlidir?
mütaliə
kitab
informasiya

VURĞU

Hansı hecadadır?
kitab
mütaliə
informasiya

I

Müdrilər deyirlər ki, insan yaradıcılığının şah əsəri kitabdır. Niyə məhz kitab?! Çünki **əsrilər?** arası əlaqəni ilkin olaraq kitab yaradıb. Gil lövhələr, daş kitabələr, ağac qabıqları, heyvan dəriləri, papiruslar üzərindəki yazılar ilk kitablardır. Onlar bizi ulu keçmişlə bağlayan maraqlı, dəyərli və əvəzsiz mirasdır.

Kitab əsrlər və nəsillər arasında ən etibarlı, informasiya baxımından ən dərin və zəngin ötürücü vasitədir. Bəşər övladının həyatı ardıcıl olaraq kitabda əks olunur:

tayfalar, insanlar, dövlətlər yox olur, kitab isə qalır (A.İ.Gertsen). Kitabın bəşər tarixinə verdiyi fayda, insanlığa göstərdiyi xidmət **heç?nə** ilə ölçülə bilməz. Kitab nəsiləri yetişdirən, sivilizasiyaları yönləndirən tərbiyəedici vasitə hesab edilir. Fransız yazıçısı, alimi Eduard Labule demişdir ki, sivilizasiyanın ümumi mənzərəsində hər bir xalqın yeri onun oxuduğu kitabların **miqdarı?ilə** müəyyənləşdirilir.

Müdriklərdən biri deyib ki,

“Bir adama kitab satdığın zaman ona yalnız beş yüz qram kağız, mürəkkəb və yapışqan satmırsan. Ona tamamilə yeni bir həyat bəxş etmiş olursan — sevgi, dostluq və gələcəyin dənizində üzən gəmilər”.

Çünki ...

Cümləni necə tamamlayardınız?

II

Kitab oxumaq həvəsi və vərdişi ailə, məktəb və ətraf mühitdən qaynaqlanır. Mütaliə etmək insanın sağlamlığı üçün olduqca faydalıdır. Bədənin hərəkəti orqanların düzgün çalışması üçün **nə?qədər** önəmlidirsə, mütaliə etmək də beyinin fəaliyyəti üçün o qədər əhəmiyyətlidir. Mütaliə zamanı insan yalnız informasiya qəbul etmir. O həmin informasiyanı emal edir, düşünür, təhlil edir, nəticə çıxarır.

Hər yaşın öz səviyyəsinə və mənəvi tələbatına görə mütaliə imkanları vardır. Mütaliə vasitəsilə yeni bilgiler əldə edilir. Uşaqlar özləri oxuya bilənə qədər nağılları şifahi eşidir, cizgi filmlərini seyr edir, elektron vasitələrlə müxtəlif intellektual oyunlar oynayırlar. Oxuyub yaza bildikdən sonra artıq sərbəst ədəbiyyat seçmək və mütaliə etmək imkanı qazanırlar.

Bədii ədəbiyyatın mütaliəsi uşaqların **dünya?görüşünü** genişləndirir, söz ehtiyatını zənginləşdirir. Oxunanların təhlili uşaqların təfəkkürünün, bədii zövqünün formalaşmasına, insani münasibətlərin, sosial dəyərlərin aşılmasına təsir edir.

Mütaliə etmək həm də düzgün yazmaq, danışmaq, fikir ifadə etmək bacarığını formalaşdırır.

“Füyuzat”jurnalından

1. Mətnin birinci hissəsində bir-biri ilə zəncirvari bağlı fikirləri yığcam şəkildə təqdim edin.

Kitab əsrlərarası əlaqəni formalaşdıran ilk mənbədir.

+ ...

+ ...

2. Mətnə əsasən söyləmək olar:

- A) Mütaliə zamanı insan yalnız informasiya qəbul edir.
- B) Mənəvi tələbata görə mütaliə imkanları müxtəlifdir.
- C) Bədii ədəbiyyatın mütaliəsi yalnız uşaqların dünyagörüşünü zənginləşdirir.
- D) Müxtəlif informasiyaları yalnız kitab vasitəsilə almaq olar.
- E) Kitabı müxtəlif vasitələrlə oxumaq olar.

3. Mətn vasitəsilə çatdırılan əsas fikri müəyyən edin.

4. Mətnin 5 ən yaxşı xüsusiyyətini deyin. (Əlavələr də ola bilər.) Həmin xüsusiyyətlərin bir-biri ilə əlaqəli olmasına çalışın.

1. ...

2. ...

3. ...

4. ...

5. ...

5. Sxemi şərh edin. Verilmiş fikirlərlə razı olub-olmadığınızı bildirin. Razı olmadığınız halları sübuta yetirməyə çalışın.

insanın söz ehtiyatını zənginləşdirir;

mütaliə vərdişi qazandırır;

məlumat bazasını zənginləşdirir;

müxtəlif xarakterli insanlar haqqında məlumat verir;

müxtəlif hadisələr haqqında məlumat verir;

yaddaşı gücləndirir;

yaradıcılığı inkişaf etdirir;

oxuduqlarından nəticə çıxarmağa imkan yaradır.

✓ Siz bu sxemə hansı fikirləri əlavə etmək istərdiniz? Mütaliə edərkən özünüzdə hansısa dəyişiklik hiss etmişsinizmi?

✓ Hansı mövzuda əsərlərə daha çox üstünlük verirsiniz?

✓ Mütaliə üçün nəyə üstünlük verirsiniz? Texniki vasitələrdən istifadə ilə oxuya, yoxsa kitabın özünü oxumağa? Niyə?

Kitab

OXUMAQ

6. Mətdəndən istifadə etməklə səbəb-nəticə əlaqələrini tamamlayın.

SƏBƏB	NƏTİCƏ
1. İnsan mütaliə edir.	1. ...
2. ...	2. Söz ehtiyatı zənginləşir, dünyagörüşü formalaşır.
3. Oxunan ədəbiyyat təhlil edilir.	3. ...
4. ...	4. Uşaqlar nağılları əvvəlcə şifahi şəkildə eşidirlər.

7. Hər iki mətni oxuyun. Məzmunu diqqət yetirin və müzakirə aparın.

I

Uşaq və yeniyetmələr kompüter və müxtəlif texnoloji vasitələrdən istifadə etməklə müəyyən biliklər əldə edirlər. Amma onların kompüter qarşısında saatlarla əyləşməsi təhlükəlidir. Uşaqların texnoloji vasitələrə aludə olması fiziki və psixoloji vəziyyətlərinin korlanmasına gətirib çıxara bilər. Belə ki saatlarla vaxtını kompüter arxasında keçirən, telefondan çox istifadə edən uşaqlarda dayaq-hərəkət sistemi pozulur. Yaxın məsafədən kompüterin ekranına baxmaq göz fokusunu pozur. Nəticədə gözlərin buyuz qışası quruyur, göz sağlamlığını itirir və kiçik yaşlardan gözlərin zəifləməsinə gətirib çıxarır. Digər tərəfdən, bu maraqlar daha da dərinləşərək onları internetdən asılı vəziyyətə salır.

II

Mütaliə insan zəkasının inkişafında mühüm rolə malikdir. Əgər insan çox mütaliə edərsə, onun dünyaya baxışı da çox zəngin olar. Cəmiyyətdə oxumağı, yazmağı bacaranların sayı nə qədər çox olarsa, o cəmiyyət daha çox inkişaf edir və hər zaman, hər yerdə öz dəyərləri ilə seçilmiş olar. İnsan cəmiyyətdə sahib olduğu məlumatların yarısından çoxunu oxumaqla əldə etmiş olur. Mütaliəni çox edən insanlar həm düşüncə, həm bacarıq, həm də digər baxımdan başqalarından fərqlənirlər. Mütaliə nəticəsində insanın öyrəndikləri onda həm inam, həm də yüksək bacarıq formalaşdırır. Çox kitab oxuyan insan zəngin söz ehtiyatına sahib olur. Bunun nəticəsində o, gözəl nitq qabiliyyəti qazanır. Mütaliə ən təsirli tərbiyə vasitəsidir. Çox kitab oxumaq insanda tərbiyəvi bir xüsusiyyətdir. Əlbəttə ki, bu, insanların da kiçik yaşlardan başlayır.

(“Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 2019-cu il)

8. Baxdığınız süjet əsasında fikir mübadiləsi aparın.

AİLƏ VƏ MÜTALİƏ

1. Ailədə mütaliə necə təşkil edilir?

- Hər kəs özü oxuyur.
- Kitab nadir hallarda oxunur.
- Kitab birlikdə oxunur və müzakirə edilir.

*2. Ailədə ən çox kitab oxuyan kimdir?

- Atam
- Anam
- Nənəm və babam
- Uşaqlar
- Ailənin bütün üzvləri

*3. Ailədə hansı mövzuda kitablar oxumağa üstünlük verilir?

- Tarixi mövzularda
- Fantastik mövzularda
- Müxtəlif mövzularda
- Klassik ədəbiyyatı
- Detektiv

4. Kitabı necə oxumağa üstünlük verirsiniz?

- Audiokitablardan istifadə etməklə
- Kağız kitabdan istifadə etməklə
- Elektron kitabdan istifadə etməklə

*5. Hansı janrlarda oxumağa üstünlük verirsiniz?

- Şeir və poema
- Hekayələrə
- Povestlərə
- Romanlara

*6. Oxumaq üçün kitabları necə əldə edirsiniz?

- Evdə olanlardan istifadə edirik.
- Kitab mağazalarından alırıq.
- Oxuduğumuz kitabları dostlarımızla dəyişirik.
- Elektron vasitələrdən istifadə etməklə oxuyuruq.

7. Nəyə daha çox üstünlük verirsiniz: kitab oxumağa, yoxsa hər hansı bir əsər əsasında çəkilmiş filmə baxmağa?

- Kitab oxumağa
- Əsər əsasında çəkilmiş filmlərə baxmağa
- Müqayisə aparmağa imkan veridiyinə görə hər ikisinə

8. Oxumaq üçün kitabları necə seçirsiniz?

- Üz qabığının təsvirinə görə
- Müəllifə görə
- Rəylərə əsasən
- Dostlarımin məsləhətinə görə
- Müəllimin məsləhətinə görə
- Janrına görə
- Mövzusunə görə

9. Kitabı nə üçün oxuyursunuz?

- Boş vaxtımızı səmərəli keçirmək üçün

- Məlumat almaq üçün
- Mütaliəni sevdiyimiz üçün
- Ailə ilə birlikdə vaxt keçirmək üçün
- Oxuduğumuzun birlikdə müzakirəsini təşkil etmək üçün

10. Evinizdə şəxsi kitabxananız varmı?

- Hə
- Yox

QEYD. Qarşısında * işarə qoyulmuş suallarda bir neçə cavab seçmək olar.

Sorğunu keçirdikdən sonra:

- ♦ Sosial qruplar müəyyən edin.
- ♦ Yaş həddinə görə də sorğu keçirəcəyiniz şəxsləri seçə bilərsiniz.

- ♦ Nəticələri cavablara görə ümumiləşdirin.
- ♦ Hər bir sualda hansı cavabın daha çox seçildiyinə diqqət yetirin.
- ♦ Həmin sualları seçib qruplaşdırın.

- ♦ Nəticələri diaqram şəklində təqdim edin.
- ♦ Sadə cədvəllərdən də istifadə edə bilərsiniz.
- ♦ Diaqram və cədvəlləri seçilmiş suallara əsasən hazırlayın.

Sorğunu keçirmək üçün:

Nəticələrin təqdimi

Nümunə:

6-cı sual: Elektron vasitələrdən istifadə etməklə oxuyuruq

25

5-ci sual: Romanlara üstünlük verirəm

11

4-cü sual: Kağız kitabdan istifadə etməklə

5

3-cü sual: Tarixi mövzularda oxuyuram

18

2-ci sual: Atam

12

1-ci sual: Kitab birlikdə oxunur və müzakirə olunur

15

9. Lüğətdən istifadə etməklə sözlərin mənasını müəyyən edin.

<i>vərdiş</i>	<i>həvəs</i>	<i>maraq</i>
nə ilə işə məşğul olma, bir işi görmə arzusu	nəyə işə diqqət yetirmə, nəyi işə bilmə	təcrübə, təkrarlama və çox işləmə nəticəsində əldə edilən bacarıq

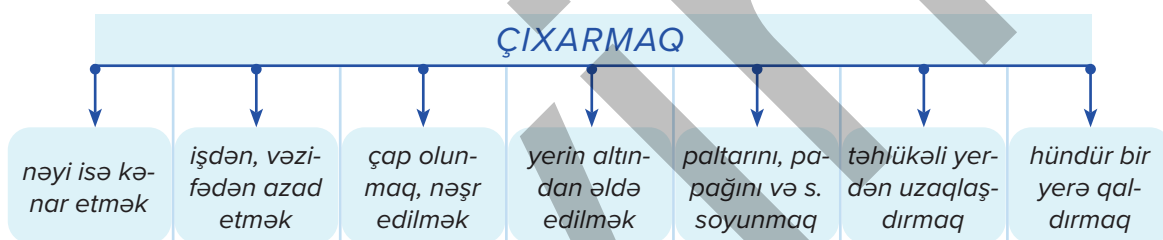
10. Bunlardan biri *sivilizasiya* sözünün mənasıdır:

- ◆ savadlılıq, elmilik
- ◆ bilik əldə etmə
- ◆ bir neçə mədəniyyətin birləşməsi

11. Mətnin birinci hissəsində altından xətt çəkilmiş sözləri hansı ifadələrlə əvəz etsəniz, cümlənin məzmunu dəyişməz?

dəyişən, əvvəlcə, istiqamətləndirən, ilk

12. *Çıxarmaq* feilini müxtəlif mənalarda cümlədə işlədin.

13. Xəbərlərə əsasən cümlələrin mübtədasını bərpa edin.

1. ... gəldi. 2. ... oxuyurlar. 3. ... bilməlisiniz. 4. ... kömək edirik. 5. ... baxdım.
6. ... yaşayırsan. 7. ... yazdılar. 8. ... mütləq edirəm.

14. Tünd şriftlə verilmiş sözlərə sual verin. Onların hansı sözlərlə əlaqələndiyinə diqqət yetirin.

1. Mütləq **insanları** bilikli, söhbətçil və hazır cavab edir. (*Frensis Bekon*)
2. **Yaxşı** kitab yaxşı dostdur. 3. Kitab **sənə** fayda verir, **səndən** heç nə almaz.
4. Heç bir gəmi **bizi** kitab qədər **uzağa** apara bilməz. (*Çin atalar sözü*)
5. Kitabla dostluq edən **Dostunu** düz tanıyır, Kitab öz **dostlarını** Hamıdan **tez** tanıyır. (*Ələmdar Quluzadə*)

Nümunə:

Yaxşı kitab sadıq dostdur. Ondan bezəndə hirsələnmir, məsləhət istəyəndə aldatmır.

necə?

(*Türk atalar sözü*)

Yaxşı sözü **kitab** sözü ilə əlaqələnir.

İKİNCİ DƏRƏCƏLİ ÜZVLƏR

Cümlədə baş üzvlərdən başqa, **ikinci dərəcəli üzvlər** də iştirak edir. Tamamlıq, təyin və zərflik ikinci dərəcəli üzvlərdir.

Tamamlıq *kimə?*, *nəyə?*, *kimi?*, *nəyi?*, *kimdə?*, *nədə?*, *kimdən?*, *nədən?* və s. suallardan birinə cavab olur. Məsələn:

Kitabsız böyüyən uşaq susuz ağaca bənzər. (*Çin atalar sözləri*)

nəyə?

Tanrım, mənə kitabla dolu bir ev, çiçəklə dolu bir bağça ver. (*Konfutsi*)

kimə?

15. Cümlələrdə tamamlıqları müəyyən edin və onlara sual verin.

1. Bütün dostlarına, qohum-əqrabalarına kitab paylayır. 2. Anası tapşırırmışdı ki, Bahar o kağızı heç kimə göstərməsin. (*M.Cəlil*) 3. Bu kitabı müəlimə ver. 4. Uşaq bir kitabı neçə günə oxuya bilər? 5. Mirzə Kazım bəy 17 yaşında öznün ilk kitabını yazmışdır. 6. Şəhriyar təhsilini doğma yurdu Xoşgınapda almışdır. 7. Qürbətdə olan cavan bir oğlan dostuna məktub yazır: “Gələndə mənə doğma yurdun ətrini, sərin suların lətafətini, dərələrin yarpızını, anamın əllərinin nişanəsini gətir”,

16. Araşdırmalarınız və öyrəndikləriniz əsasında “Necə oxumalı və nəyi oxumalı?” adlı kiçik mətn tərtib edin.

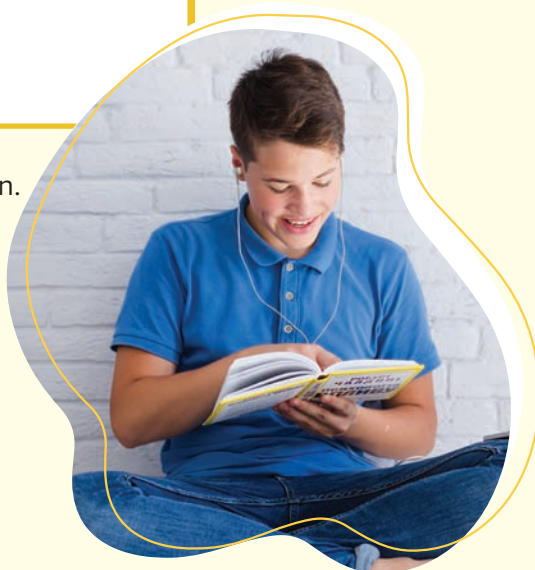
PLAN

1. Oxumağın faydası
2. Oxunmaq üçün müraciət edilən kitablar (və ya mövzular)
3. Kitab (mövzu) seçiminə yardım edən mühit (ailə, məktəb)
4. Oxumaq üçün mümkün vasitələr
5. Gəldiyiniz nəticə

17. Miniatur Kitab Muzeyi haqqında təqdimat hazırlayın.

Plan:

- Bakı Miniatur Kitab Muzeyi
- Dünyada ilk miniatur muzey kimi
- Muzeyin fəaliyyəti

4

Xəyal və reallıq (ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Tünd şriftlə verilmiş
sözlərdə mötərizədəki
hərflərdən hansı
yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Tələffüzü yanlış olan
sözü tapın.

[kiçik] [müddət]
[kitap]

VURĞU

neçənci hecadadır?

təxəyyül
qardaşlar
gedirlər

1. Mətni oxuyarkən məntiqi vurğuya diqqət yetirin.

Məncə, **(h,x)əyatda** xəyala dalmaq zövqlü işdir. Kitablار xəyal gücünü və **tə(x,h)əyyülü** inkişaf etdirmək üçün çox təsirli vasitədir. Kitab oxumaq xəyalları qidalandırır. Bəzən oxuyarkən özümüzü kitabdakı personajların yerinə qoyuruq. **Qə(x,h)rəman** əsgər, polis, sərhədçi olur, *çətin* vəziyyətdən çıxış yolu tapırıq. Bəzən də kəşf və ya fəth edirik. Bəzən isə oxuduqlarımız bizə yol göstərir.

Dostlar, sizə *maraqlı* bir hekayə danışmaq istəyirəm.

Bir gün quldurlar Cəsur və Mətin adlı iki qardaşı qaçıırırlar. Onların gözlərini bağlayıb *uzun* yol gedirlər. Sonra qardaşları daşla hörülü otaqda həbs edirlər. Otağın *kiçik* pəncərəsindən yalnız göy üzünü seyr etmək mümkün idi. Qardaşlar harada olduqlarını bilmirdilər.

Sizcə, uşaqlar göy üzünə əsasən harada olduqlarını müəyyən edə bilərdilərm?

Cəsur çox yorulduğuna görə bir az keçməmiş **yu(x,h)uya** getdi. Mətin isə həm onu qorumaq, həm də olacaqlardan **(h,x)əbərdar** olmaq üçün ayıq qaldı.

Bir müddət sonra yuxudan oyanan Cəsur Mətinə:

— Mən yatarkən nələr oldu? — deyə soruşdu.

Mətin heç bir hadisənin baş vermədiyini bildirdi. Cəsur Mətinin cavabına qane olmadı:

— Yatdığım müddətdə heç bir şey görüb eşitmədin? — deyə soruşdu.

— Yox! — deyə Mətin cavab verir. Sadəcə, pəncərəyə bir quş qonmuşdu.

Cəsur həyəcanla Mətinə soruşdu:

— Necə quş idi?

— Bilmirəm, adi bir quş idi. Tam görmədim, sadəcə, dimdiyini gördüm.

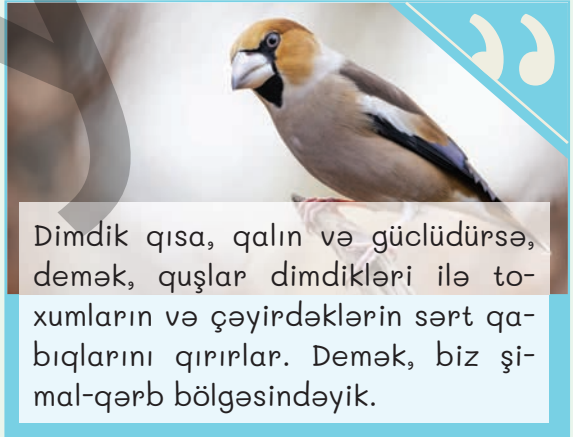
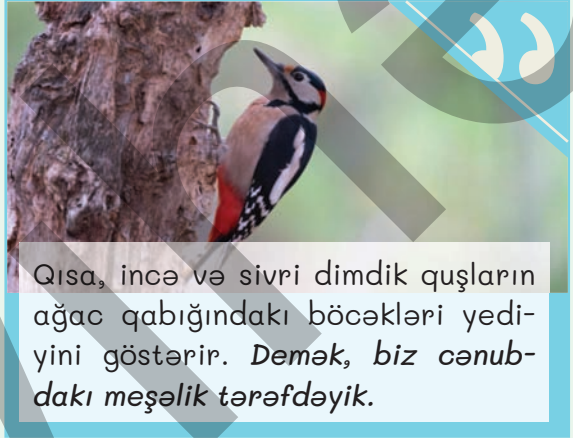
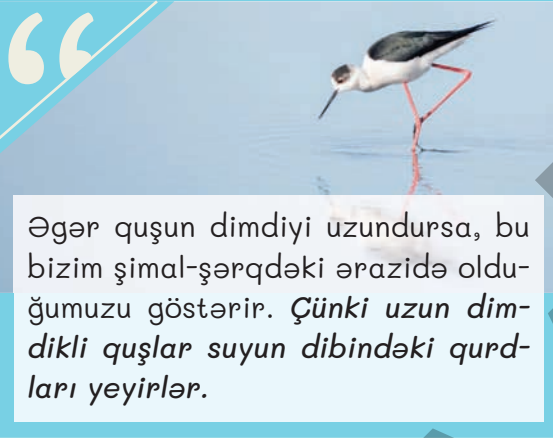
— Dimdiyi necə idi?

— Nə bilim, diqqət etmədim.

— Çox nahaq. Əgər o quşun dimdiyinə diqqətlə baxsaydın, indi harada olduğumuzu bilərdik.

— Dimdik kiçik bir şeydir. Ona baxıb harada olduğumuzu necə müəyyən edə bilərsən ki?

Cəsurun bu fikrinə münasibət bildirin.

Harada olduğumuzu bilməyimiz ...

Sizcə, Mətin fikrini necə tamamlayacaq?

Mətanət Kərimova

DEBAT

Bilmək hər şeyi dəyişir.

2. Mətnin adına münasibət bildirin. O nə üçün belə adlandırılmışdır? Siz mətni necə adlandırırdınız? Cavabınızı əsaslandırın.

3. Aşağıdakı məlumatı oxuyun. Sizcə, hansı informasiya ərazini müəyyənləşdirməyə kömək edər?

İnciçiçək (Qafqaz inciciçəyi də adlanır) Azərbaycanın nadir bitki növüdür. Haqqında məlumat çox azdır.

Çoxillik ot bitkisi olub, uzun kökümsovları vardır. İnciçiçəyin gövdəsinin hündürlüyü 20-30 sm-dir. Çiçəkləmə aprel-iyun aylarına təsadüf edilir. Meşələrdə, əsasən, palıd meşələrində bitir.

Kiçik Qafqazın mərkəzi hissəsi və şimalında (**Laçın rayonunun ətrafı**) yayılmışdır.

Dekorativ bitkidir.

4. Biri haqqında mətnin giriş hissəsində danışılır:

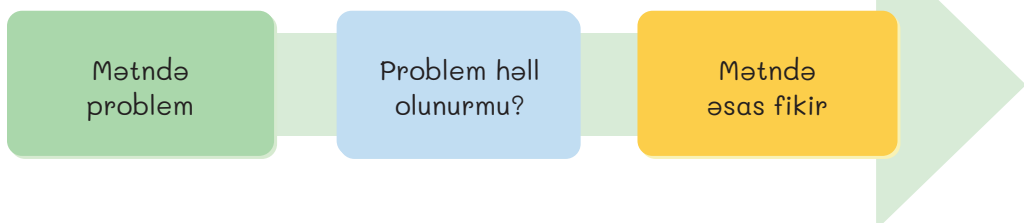
- A) Cəsur və Mətinin quldurlar tərəfindən qaçırılmasından
- B) Onlar naməlum bir yerdə otaqda saxlanmasıdan
- C) Kitablının xəyal gücünün formalaşmasında rolundan
- D) Çox yorğun olduğu üçün Cəsurun yuxuya getməsindən
- E) Kitab oxumağın faydasından

5. Mətnə əsasən demək olar:

- 1. Cəsur çox müaliə edir.
- 2. Mətin diqqətsizdir.
- 3. Cəsur quşu görsə idi, hansı ərazidə olduqlarını biləcəkd.
- 4. Mətin çox müaliə edir.

6. Mətnə əsasən *Mətin az məlumatlıdır* fikrini təsdiq və ya inkar edin.

7. Sxem əsasında danışın.

8. Bir anlıq təsəvvür edin ki, Cəsur və Mətin xilas olurlar.

1

Sizcə, onlar necə və hansı yolla xilas ola bilərlər?

2

Xilas olarsa, evlərinə yolu necə tapa bilərlər?

✓ Fərziyyələrinizi söyləyin və əsaslandırmağa çalışın.

9. *Kitab oxumaq xəyalları qidalandırır* cümləsində ifadə olunan fikirlə razısınız mı? Oxuduğunuz hansı bədii əsər, yaxud kitab düşüncələrinizdə dəyişiklik əmələ gətirib? Özünüzü daha çox hansı qəhrəmanın yerində görmüşsünüz? Niyə?

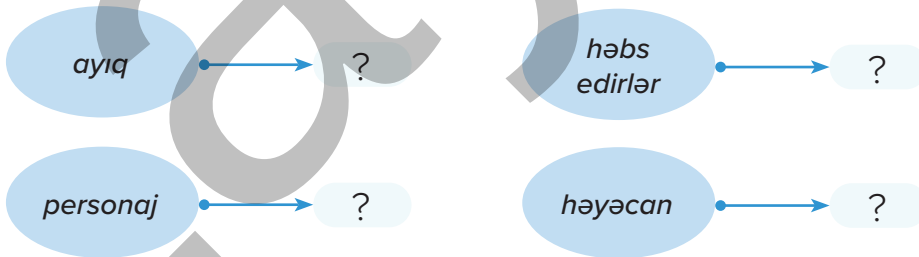
10. Mətn üçün açar söz seçin və onu cümlədə elə işlədin ki, mətndəki əsas fikri ifadə edə bilsin.

11. *Mətin* və *mətn* sözlərinin məna fərqi müəyyən edin.

12. Mətnə əsasən sxemi tamamlamaq üçün hansı sözlərdən istifadə edərdiniz?

13. Mətdən götürülmüş sözləri hansı ifadələrlə əvəz etsəniz, daha düzgün olar?

14. Uyğunluğu müəyyən edin.

Kəşf

bir şəhər və ya ölkəni silah gücü ilə zəbt etmə, alma

Fəth

əvvəlcə məlum olmayan bir şeyi tapıb meydana çıxarma

15. Mətnə (səh. 70) kursivlə verilmiş sözlərə sual verin. Onları aid olduqları sözlə birlikdə seçib yazın.

TƏYİN

Təyin *necə?*, *nə cür?*, *hansı?* suallarından birinə cavab olur. *Məsələn:*

Çalışqan (necə?) şagirdlər həmişə uğur əldə edirlər.
Ağ (necə?) köynək ona çox yaraşırdı.

Təyin bütün cümlə üzvlərinə aid olur. *Məsələn:*

Dağlardakı (*hansı?*) mənzərə (*nə?*) adam axoş gəlir di.

təyin

mübtəda

Fateh ağıllı (*necə?*) oğlandır (*kimdir?*)

təyin

xəbər

16. Mətnin son abzasına (səh. 71) əsasən aşağıdakı tapşırıqları yetirin:

- ◆ Abzasdakı təyinləri müəyyən edin.
- ◆ Fərqləndirilmiş cümlələrin xəbərini tapın.
- ◆ 4-cü və axıncı cümlələrin mübtədasını deyin.
- ◆ 8-ci cümlədə tamamlıqları göstərin.

17. Cümlələrdə müvafiq yerlərə təyin artırın.

- Hər axşam meşədən mahnı oxuyan bir səs ucalırdı.
- Göyün üzündə buludlar dəstə-dəstə toplaşmışdı.
- Dənizdən əsən dekabr küləyi getdikcə şiddətlənirdi.
- Kəndimizin hər tərəfində çöllər, çəmənlər görünürdü.
- Adam küçədən keçərək binaya yaxınlaşdı.
- Bizi bir oğlan qarşıladı.

18. Sxemlərə uyğun cümlələr qurun. Cümlələrin *bilik*, *savad*, *mütaliə*, *ağıl*, *kitab oxumağın faydaları* ilə bağlı olmasına çalışın.

1. Mübtəda Xəbər

2. Təyin Xəbər

3. Təyin Mübtəda Xəbər

✓ Bir sxemə aid bir neçə cümlə qura bilərsiniz.

19. Mətnin sonluğunu yazın.

SONLUĞU YAZMAQ ÜÇÜN:

1. Ardını necə tamamlamaq istədiyinizi düşünün.
2. Əlavə obrazlara ehtiyac varsa, yaradın.
3. Macəraçılığa yol verə bilərsiniz.
4. Hadisələrin inandırıcı olmasına çalışın.
5. Texnologiya "köməyə gəlir".

20. Mətn əsasında komiks yaradın.

- Əvvəlcə açar sözlər və açar cümlələr seçin.
- Hadisələri təqdim etmək üçün rəsmlərdən istifadə edin.
- Komiksin daha maraqlı olması üçün maraqlı hadisələr qurun. (Məsələn, quldurlar Cəsurun qolundakı saata diqqət yetirmədilər, uşaqlar addımlarını sayırdılar və s.)
- Rəsm, söz və cümlələri əlaqələndirin.

21. Cümləni tamamlayın.

Mətnləri oxuyub bu nəticəyə gəldim ki, ...

"Kitab cəmiyyəti yönləndirən təربiyəçidir"

+

"Xəyal və reallıq"

?

5 | Nəsihət

ORFOQRAFIYA

Mötərizədə verilmiş
sözlərdən yazılışı
düzgün olanı seçin.

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyın.

kitabxana – [...]
vərdiş – [...]
bacarıq – [...]

VURĞU

Hansı hecadadır?

kitabxana
vərdiş
savad

Kitabxana üçün otaq almaq çətin olmadı. (*Direktor, drektor*) boş və təmirsiz bir otağı məktəb kitabxanası üçün ayırdı. Tofiq müəllim otağın təmiri ilə özü məşğul oldu. Bu işə 11-ci sinif şagirdlərini də cəlb etdi. Məktəbin (*ambarından, anbarından*) götürülmüş masalar, oturacaqlar da təmir edildi. Tofiq müəllim rəfləri də bir-bir öz əlləri ilə hazırladı. Evindən gətirdiyi və köhnə məktəb kitabxanasının bütün kitablarını bir-bir təmizlədikdən sonra səliqəli şəkildə rəflərə yığdı.

...Artıq neçə müddət idi ki, dərslər bitdikdən sonra Tofiq müəllim kitabxanada axşama qədər otururdu. Müxtəlif kitablar oxuyur, (*qeydlər, qeyidlər*) aparırdı. Oxuduğu kitablar barədə şagirdlərinə danışır, onları kitabxanaya cəlb edir, müzakirələr təşkil edirdi.

...Rüstəm kitabxanaya ilk dəfə idi, gəlirdi. Kitabxananın qapısını açıb içəri girəndə Tofiq müəllimi masa arxasında gördü. Önündə bir neçə kitab olan Tofiq müəllim eynəyini əlində tutub düşünürdü. Rüstəmin gəldiyini gören Tofiq müəllim təəccübünü gizlədə bilmədi və: “Nəsə olub, Rüstəm?” – deyə soruşdu.

– Yox, mən... Elə-belə gəldim, Tofiq müəllim. Olar? – deyə Rüstəm utanaraq soruşdu.

– Əlbəttə ki, gəl, oğlum, – Tofiq müəllim ayağa qalxdı. “Gəl, otur”, – onu masaya dəvət etdi.

Rüstəm ətrafa baxırdı. Bu qədər kitabı bir yerdə ilk dəfə idi ki, görürdü. Rüstəmin marağını gören Tofiq müəllim ona mane olmayıb səssizcə onu izləyirdi. Rüstəm üzünü ona çevirəndə müəllim dilləndi:

– Hə, oğlum. Buyur, eşidirəm səni.

– Tofiq müəllim, mən gəldim ki... Bilmirəm... Mmm. Sualım vardı...

Rüstəm yoldaşları ilə mübahisəsini xatırladı. Şagirdin sıxıldığını hiss edən Tofiq müəllim dedi:

– Rahat ol, Rüstəm. Nə barədədir sualın?

– Tofiq müəllim, mən gələcəkdə kim olum? Kim olacam? Mənim gələcəyim necə olacaq? Mənim gələcəyim kimdən və nədən asılıdır?

– Əslində, sənin güclü bir arxan, dayağın var. O, daim səninlədir. Amma sənin xəbərin yoxdur.

– Doğrudan? Kimdir? Kimdir mənim dayacağım?

– Sənin dayağın sənin başındır. Onun içindəki bilik və savaddır. Sənin vərdişlərin və bacarığındır. Sən başını gücləndirməlisən! Bil ki, savadlı və bilikli olanda sən həmişə öndə olacaqsan! Uğur əldə etmək üçün sən müəyyən vərdiş və bacarıqlara malik olmalısan.

Fəhri Ağayev

1. Mətnin giriş hissəsinə uyğun fikirləri seçin:

1. Məktəbin köhnə tikili olmasından danışılır.
2. Məktəbin köhnə tikili olması məlum olur.
3. Tofiq müəllim kitabxanayı öz şəxsi vəsaiti hesabına düzəldir.
4. Kitabxananın təmirində 11-ci sinif şagirdlərinin də köməyindən istifadə edir.
5. Kitabxana məktəbin köhnə əşyalarından istifadə etməklə təchiz edilir.

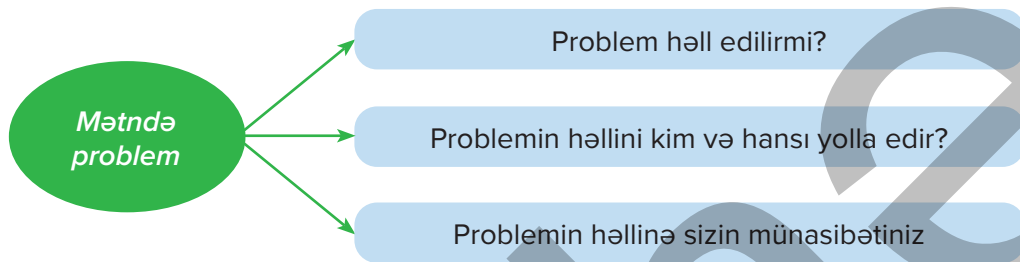
2. Bu fikirlərdən biri nəticə hissəyə aiddir:

- A) Müəllim şagirdinə ibrət dərsi verir.
- B) Müəllim şagirdinə nə etməli olduğunu bildirir.
- C) Müəllim ona peşə seçimi haqqında məlumat verir.
- D) Müəllim şagirdində özünəinam formalaşdırmağa çalışır.
- E) Müəllim ona oxuduğu kitablar haqqında məlumat verir.

3. Mətnə əsasən söyləmək olar:

- A) Məktəb yeni tikildiyi üçün hələ kitabxanası yox idi.
- B) Kitabxananın təmirində Rüstəm də iştirak etmişdi.
- C) Rüstəm Tofiq müəllimdən doğru məsləhət alacağından əmin idi.
- D) Kitabxana geniş idi.
- E) Mətnə kitab oxumaq verdişinin formalaşmasından söhbət gedir.

4. Sxem əsasında danışın.

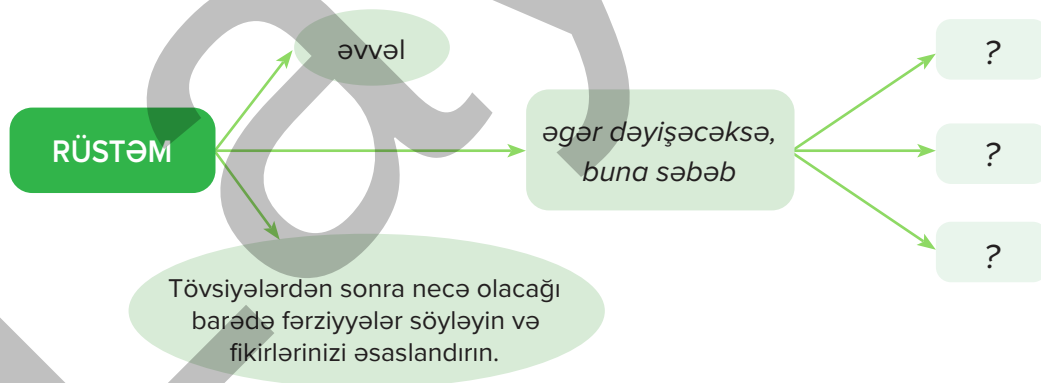

5. Rüstəmlə bağlı fikirlərdən hansı doğrudur?

- 1. Qətiyyətli oğlandır.
- 2. Kitablara çox maraqlanır.
- 3. İradəsizdir.
- 4. Kitablara marağı yoxdur.
- 5. Konkret fikirləri yoxdur.
- 6. Gələcəyi üçün plan qurmayıb.

6. İngilis şairi Robert Brauning deyib ki, *Özü ilə mübarizə apara bilən insan ən dəyərli insandır*. Necə bilirsiniz, bu fikri Rüstəmə aid etmək olarmı?

7. Sxemi tamamlayın və Rüstəmlə bağlı mülahizələrinizi bildirin.

8. Aşağıdakı fikirlərdən hansıları Tofiq müəllimə aid etmək olar?

- 1. İnsanın dəyəri onun zəhməti ilə ölçülür. (*İmmanuil Munye*)
- 2. Təxəyyül bilikdən vacibdir. (*Albert Eynşteyn*)
- 3. Çalış öz xalqının işinə yara, Geysin əməlindən dünya zərxcara. (*Nizami Gəncəvi*)
- 4. Dünyada kitabdan əziz dost yoxdur. (*Əlişir Nəvai*)
- 5. Yaxşı müəllim həqiqəti tapmağı öyrədir. (*Adolf Disterverq*)

✓ Seçiminizi (seçimlərinizi) əsaslandırın.

9. Tofiq müəllim Rüstəmə nəsihət edir və tövsiyələr verir. Sizcə, bu zaman onda hansı jest və mimikalar müşahidə ediləcək? Nitqinin tempi necə olacaq? Deyilənləri canlandırmağa çalışın.

10. Mətdəki əsas fikri müəyyən edin.

- ◆ Vərdisin nə olduğu barədə düşünmüsünüzmü?
- ◆ Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində vərdis sözünün mənası belə izah edilir: təcrübə, təkrarlama və çox işləmək nəticəsində əldə edilən iş bacarığı, insanın öz həyatının müəyyən dövründə öyrəndiyi, adət etdiyi nə isə.
- ◆ Demək, vərdis tez-tez təkrarlanan bir hərəkətdir.

Deyirlər ki, bütün uğurlu insanların həyat hekayələrinə nəzər salınsa, onların daim sadıq qaldıqları və dəyişilməyən vərdislərə sahib olduqlarını müşahidə etmək olar. Bu vərdislər, əsasən, aşağıdakılardır:

- hər gün erkən saatlarda oyanmaq;
- hər hansı bir idman növü ilə məşğul olmaq;
- hər gün kitab oxumaq;
- hər gün uğurlu olmaq istədikləri mövzu üzərində saatlarla çalışmaq;
- bacarıcaqlarına inam.

Vərdislər həyatımızın daha da yaxşı olmağına kömək edir. Lakin bunu bütün vərdislərə aid etmək olmaz. Onlar faydalı və zərərli olur.

Bildikləriniz əsasında cədvəlləri tamamlayın. Bu cədvəlləri tamamladıqdan sonra siz hansı vərdislərinizin xeyirli, hansının zərərli olduğunu biləcəksiniz.

Cədvəl 1

Faydalı vərdislər	Zərərli vərdislər

Cədvəl 2

Mənim vərdislərim	Müsbətdir	Mənfidir

- Bəs vərdisin özünü inkişaf etdirməyin bir yolu olduğunu bilirsinizmi? Sizcə, vərdislər necə inkişaf edə bilər?
- Hansı vərdisin özünüzdə olmasını istərdiniz?

11. Bunlardan biri mətn üçün açar söz ola bilər:

- A) bilik B) vərdiş C) bacarıq D) ümitsizlik E) özünəinam

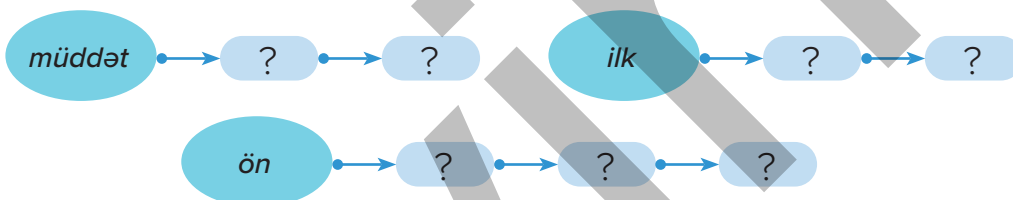
12. *Rüstəm ətrafa baxırdı* cümləsində nöqtələrin yerinə hansı sözü yazsaq, mətnə görə düzgün olar?

- A) qəzəblə B) diqqətlə C) əsəbi D) heyranlıqla E) istehza ilə

13. Cümlələrdən birində *dayaq* sözünün mənası məndəkinə uyğundur:

- A) Ayaqları dirəmək üçün qayıqda dayaq yoxdur.
B) Ağaclar xeyli məhsul vermişdi və baba sınmaqdan qorumaq üçün onlara dayaq verdi.
C) Özü-özünə dayaq verib ayağa qalxdı.
D) O, əlini alnına dayadı. (S. Rəhimov)
E) Ən çətin anlarında dostu ona dayaq oldu.

14. Sözlərə yaxınmənalı ifadələr müəyyən edin.

✓ Bəndlərdən birini seçib cümlədə işlətməklə yazdıqlarınızı təsdiqləyin.

15. *Köhnə münasibətlərə son qoyuldu* cümləsində *köhnə* sözünü hansı ifadə ilə əvəz etsəniz, məzmun dəyişməz?

16. Verilmiş cümlələrdə cümlə üzvlərini müəyyən edin.

1. O, müxtəlif kitablar oxuyurdu. 2. Sən başını gücləndirməlisən! 3. Savadlı və bilikli olanda sən həmişə öndə olacaqsan! 4. Rüstəm ətrafa baxırdı. 5. Tofiq müəllim səssizcə onu izləyirdi. 6. Rüstəm üzünü ona çevirəndə müəllim dilləndi.

17. Tapşırığı yerinə yetirin.

✓ Buraxılmış hərfləri artırın.

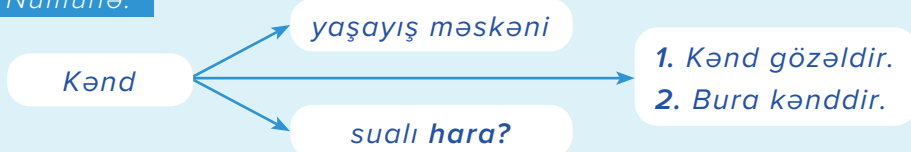
✓ Sözlərin mənasını izah edin.

✓ Sözə sual verin.

✓ Müxtəlif cümlə üzvləri kimi cümlədə işlədin.

saba ..., bə...şiş, mane..., us...a, zanba..., pr...qram, n...qsan, tə...bəl

Nümunə:

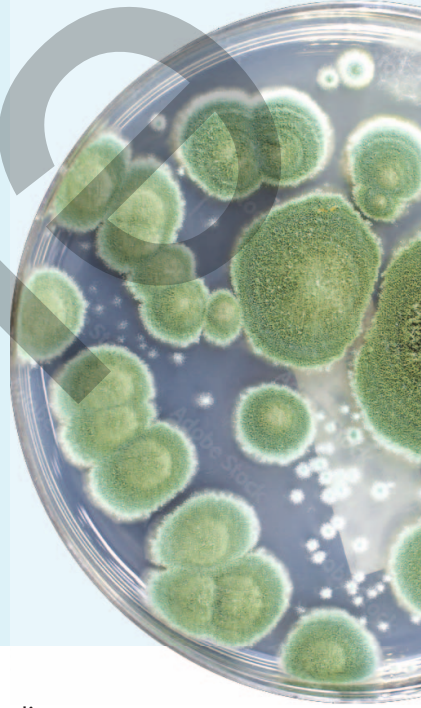
18. Mətni oxuyun, tapşırıqları icra edin.

- ◆ Mətnə tünd şriftlə verilmiş sözü hansı ifadə ilə əvəz etsəniz, daha düzgün olar?
- ◆ Sual işarəsi qoyulmuş yerdə durğu işarələrini düzgün qoyun.
- ◆ Altından xətt çəkilmiş cümlədə xəbərə əsasən mübtədanı bərpa edin və fikrinizi əsaslandırın.
- ◆ “Güclü külək nəfəsliyi açdı” cümləsində cümlə üzvlərinin ardıcılığını müəyyən edin.
- ◆ Birinci cümlədə hansı söz səhv yazılmışdır?

Bir dəfə inglis alimi Aleksandr Fleminqdən penisillini necə kəşf etdiyini soruşurlar.

Alim deyir (?)

(?) Uşaqlıqda tez-tez xəstələndiyimə görə arzulayırdım ki, həkim olum. Ali məktəbə **girdim**. Bir gün professor Uayt məni öz laboratoriyasına dəvət etdi. Mən təcrübə apararkən güclü külək nəfəsliyi açdı və oradan sınaq şüşəsinə bir yığın kif göbələyi töküldü. Təbiidir ki, təcrübə baş tutmadı və mən çox pərt oldum¹. Ümitsiz halda “çağırılmamış qonaqları” nəzərdən keçirməyə başladım və... penisillini kəşf etdim. Yeni preparatın əla müalicəvi keyfiyyətləri aşkar oldu. Mən penisillini 1929-cu ildə kəşf etmişdim². Uzun müddət bunu kimin tapdığını hamı unutmuşdu. Nobel mükafatını vermək üçün məni çox çətinliklə tapdılar.

19. Şəkil əsasında mətn tərtib edin. Bunun üçün əvvəlcə plan tərtib edin.

6

TEKNOLOGIYA ÇAĞININ BƏLASI:

Tənbəllik (ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Tünd şriftlə verilmiş
sözlərin düzgün yazıl-
dığını əsaslandırın.

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

körpəlik
tənbəllik

VURĞU

Neçənci hecadadır?

texnologiya
texnoloji

Həyatın bütün sahələrində insanın nail olduğu bacarıqlar onu digər canlılardan fərqləndirən əsas **xüsusiyyətlərdir**. İş və əmək insan üçün həm zərurət, həm də vəzifədir. **Yer kürəsində** insanın yaşaması üçün lazım olan hər şey onun istifadəsinə təqdim edilmişdir. İnsan yemək, içmək, qorunmaq üçün lazımlı olanları tapıb istifadə etmək **məcburiyyətindədir**. İşləmək, çalışmaq zərurət olmaqla yanaşı, həm də bir dəyər və əxlaqi **keyfiyyətdir**. “Qurani-Kərim”də deyilir:

“İnsana ancaq öz zəhməti (səyi, çalışması, əməli) qalar!”

Valideynlər övladlarında əmək və iş **qabiliyyətini** körpəlikdən formalaşdırmalıdır. Hər şeyin hazır şəkildə əldə edilməsi onlarda tədricən tənbəlliyə səbəb olur. Bu isə **gələcəkdə** böyük bəlaya çevrilir. Uşaq bilməlidir ki, o öz zəhmətinin nəticəsində gələcəkdə istədiyi mövqeni, yaxud imkanları əldə edə biləcəkdir. Əgər uşaq zəhmətə, xeyir işlər görməyə, yaxşılıq etməyə öyrədilirsə, keyfiyyətli fərd olaraq böyüyür. ■ Onun doğru istiqamətə yönəldilməsində müəllimlərin də böyük əməyi vardır.

Uşaq kiçik ikən bolluğa və rahatlığa alışarsa, onda tənbəllik kimi ağır “xəstəlik” yarana bilər. İstədiyini əldə edə bilmədikdə isə bu, uşaqlarda küskünlük və narazılığa səbəb olur. Böyüdükcə arzuları böyüyən uşaq istəklərini həyata keçirmək və yaşamaq uğrunda mübarizə aparmaq üçün asan yoldan pul qazanmağın yollarını axtarmağa çalışacaqdır.

Tənbəlliğin əsas xüsusiyyətləri uşaqların ...

Sizcə, mətni necə tamamlamaq olar?

✓ 5-7 cümlə ilə fikirlərinizi ifadə edin.

KRİPTOQRAMI

düzgün yerinə yetirsəniz, hikmətli bir fikir öyrənərsiniz.

1	2	3	4	2	5	5	6	7	
8	9	10	8	11		6	9	12	8
9	13	9		14	15	16	9	2	
15	6	17	8	9		18	19	20	8
20									

1. Nöqtələrin yerinə hansı söz yazılmalıdır?

... bilik mənbəyidir.

7	6	1	8	4
---	---	---	---	---

2. Əlifbanın 13-cü hərfi.

13

3. Misranı tamamlayın.

... də su kimi lətifəti var,
Hər sözü az demək daha xoş olar.

(Nizami Gəncəvi)

12	14	15	16	9
----	----	----	----	---

4. Quşun dimdiyinə görə ərazini müəyyən-
ləşdirən obraz

10	2	12	19	20
----	---	----	----	----

5. 9 Noyabr ... Günüdür.

4	8	17	20	8	11
---	---	----	----	---	----

6. Kitab, jurnal, qəzet və s. oxuma

M	16	1	8	5	6	2
---	----	---	---	---	---	---

7. Bu hərflə başlayan söz Azərbaycan Res-
publikasına bağlı olduğumuzu bildirir.

18

Müəyyən etdiyiniz fikir əsasında müzakirə aparın.
Onun düzgün olub-olmadığını əsaslandırın.

II

Hazırda texnologiya əsrində yaşayırıq. Daim inkişaf edən texnologiya insanın həyatına təsir edir. Onun tətbiq edilməsinin əsas səbəbi insanların işini asanlaşdırmaqdır. Texnoloji vasitələr insanlar tərəfindən asanlıqla qəbul edilir. İnsanın həyatına heç bir müsbət və ya mənfi təsiri olmayan ixtira, demək olar ki, yoxdur.

Şəkilləri müqayisə edin.

1760-cı ildə olan bir ütü və günümüzdəki ütü.

1946-cı ildə və bu gün istifadə olunan TV.

1947-ci ildə istifadə olunan, 30 ton ağırlığında, elektrik enerjisi ilə işləyən və elektron məlumatları işləyə bilən ilk kompüter, ENIAC və bu gün bir kompüter.

İnternet ən böyük şəbəkə, həm də informasiya mənbəyidir. Ondan hər gün müxtəlif məqsədlərlə istifadə olunur. Əgər internet olmasa, bir çoxları bundan təsirlənər. Bu, internet asılılığı adlanır. İnternetin olmaması internet asılılığı olan insanlar üçün xüsusilə böyük problem yarada bilər.

“Bizim ailə” jurnalı əsasında

- ◆ Sizcə, internetin olmaması internet asılılığı olan insanlar üçün hansı problemləri yarada bilər?
- ◆ Ümumiyyətlə, internetin olmaması problem yarada bilərmi?
- ✓ Fikirlərinizi nümunələrlə əsaslandırın.

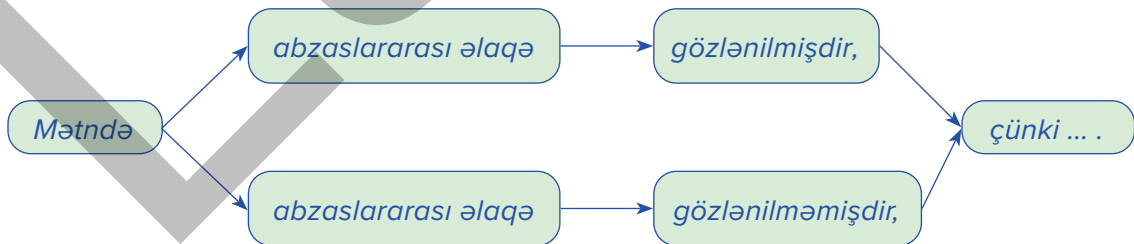

1. Mətnə əsasən verilmiş fikirləri *doğrudur*, *yanlışdır*, *ehtimaldır* adı ilə qruplaşdırın.

1. Daim inkişaf edən texnologiya insanların da həyatına bir çox yeniliklər gətirir.
2. Uşaq kiçik yaşlarından zəhmətə alışdırılmalıdır.
3. İnternet olmasa, insanların 89%-i böyük problemlər yaşaya bilər.
4. Kitab oxumaq tənbəllikdən uzaqlaşmağın ilk addımıdır.
5. Tənbəllik tədricən yeniyetmələr arasında daha çox yayılacaq.
6. İnternetdən bütün günü istifadə etmək asılılıq yaratmaya da bilər.
7. İnternetdən istənilən məlumatı əldə etmək olur.
8. İnsani keyfiyyətlər, ilk növbədə, ailədə formalaşdırılır.
9. İnternetlə müqayisədə kitabdən daha çox məlumat əldə etmək olar.
10. Texnoloji vasitələr insanlar tərəfindən heç də asanlıqla qəbul edilmir.
11. Tənbəllik oturaq həyat tərzinin nəticəsidir.

2. Mətnə əsasən aşağıdakı fikirləri tamamlayın.

3. Mətnə (səh. 82) kvadrat işarəsi qoyulmuş yerə elə iki cümlə artırın ki, növbəti cümlə ilə əlaqə yaratmış olsun.

4. *İnsana ancaq öz zəhməti (səyi, çalışması, əməli) qalar!* cümləsində hansı fikir ifadə olunmuşdur?

5. Mətni oxuyun, aşağıdakı tapşırıqları yerinə yetirin.

- ◆ “Texnologiya çağının bəlası: tənbellik” mətni ilə “Mobil telefonlar” mətnini məzmun baxımından əlaqələndirin.
- ◆ Mötərizədəki hərflərdən hansı seçilsə, sözün yazılışı düzgün olar?
- ◆ Tünd şriftlə verilmiş cümlədə məntiqi vurğulu sözü müəyyən edin. Bu cümlədə daha hansı söz məntiqi vurğulu söz ola bilər?
- ◆ Altından xətt çəkilmiş cümlədə mübtəda və xəbəri müəyyən edib, uzlaşmanın düzgün olduğunu əsaslandırın.
- ◆ Kursivlə verilmiş cümlədəki sözlərə sual verin.

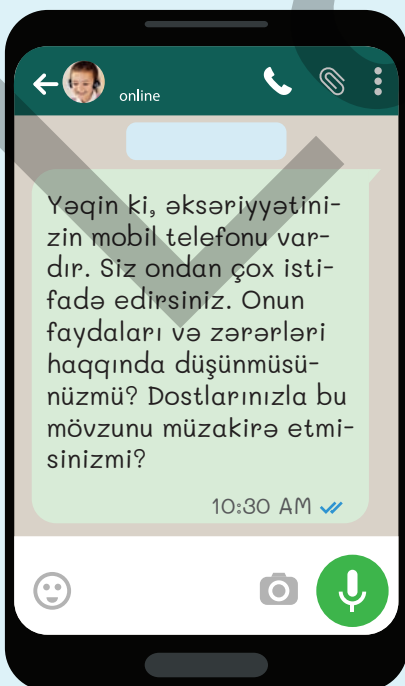
Mobil telefon istehsal etmək ideyası “Bell Labs” şirkətində hələ 1946-cı ildə meydana çıxmışdır. **Bu şirkət dünyada ilk dəfə olaraq radiotelefon xidmətinin əsasını qoymuşdur.** Radiotelefon telefon və radioqəbuledicinin hibridi idi. 1956-cı ildə telefon, mikr(a,o)fon və nömrəyığıanı özündə birləşdirən dəstək formalı telefon aparatı istehsal olundu. Çəkisi ağır olan (850 qram) bu aparata tələbat böyük idi.

Telefonun ikinci dəfə “dünyaya gəlişi” isə XX əsrin sonlarında simsiz rabitə sisteminin tətbiqi nəticəsində baş verdi.

Mobil telefonun ixtirası mühəndis Martin Kuperin adı ilə bağlıdır. İlk p(o,a)rtativ mobil telefon 1983-cü il martın 6-da satış məqsədilə istehsal olunmuşdur. “Motorola” şirkətinin təqdim etdiyi və çəkisi 794 qram olan bu telefon 8 saat davamlı işləyə bilirdi. Uzun təkmilləşdirmələrdən sonra mobil aparata saat, təqvim və qrafik display əlavə olundu. **1998-ci ildə yeni mobil telefonlar meydana gəldi.**

Mobil telefonlar artıq bizim həyatımızın ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdir. Biz bu cihaz sayəsində danışır, yazır, fotosəkil çəkir, TV izləyir, musiqi dinləyir, xəbərlər alır, hesablarımızı aparır və s. bir çox işlərimizi görürük.

Bəzən faydası olan şeylərin zərərli tərəfləri də olur. Biz də onların zərər-
lərini düşünmədən istifadə edirik.

Oxuduğunuz məktəbdə, yaxud yaşadığınız ərazidə
SORĞU keçirin.

Sorğu üçün mövzular:

● "MOBİL TELEFON"

● "İNTERNET NƏ ÜÇÜN İSTİFADƏ EDİLİR?"

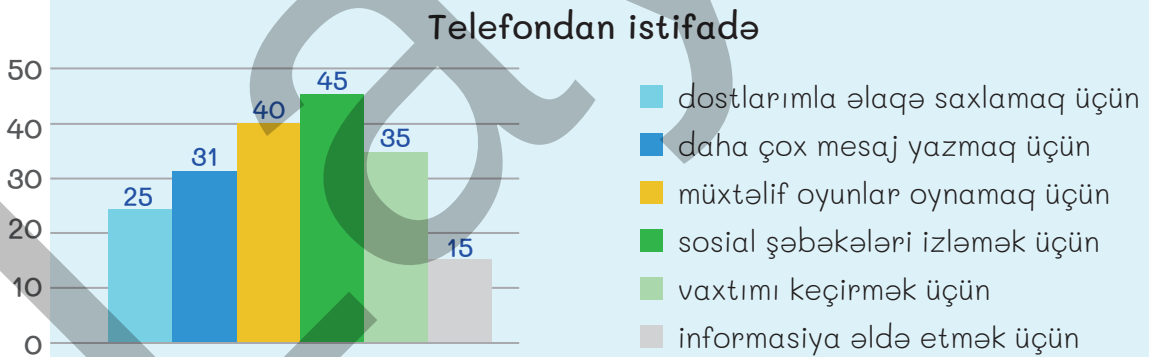
SORĞU KEÇİRMƏK ÜÇÜN PLAN:

1. İlk növbədə, verəcəyiniz sualları müəyyənləşdirin.
2. Sorğunu keçirəcəyiniz məkanı seçin.
3. Sorğunu kimlərlə, hansı yaş qrupu ilə keçirəcəyinizi dəqiqləşdirin.
4. Nəticələri diaqram şəklində təqdim edin.

SUALLARA NÜMUNƏ:

1. Mobil telefondan hansı məqsədlərlə istifadə edirsiniz?
2. Mobil telefonun faydaları nədir?
3. Mobil telefondan səmərəli istifadə nədir?
4. Mobil telefonun zərərləri nədir?

◆ Tutaq ki, suallardan biri əsasında belə bir nəticə almısınız. Onu sözlə necə təqdim edərsiniz?

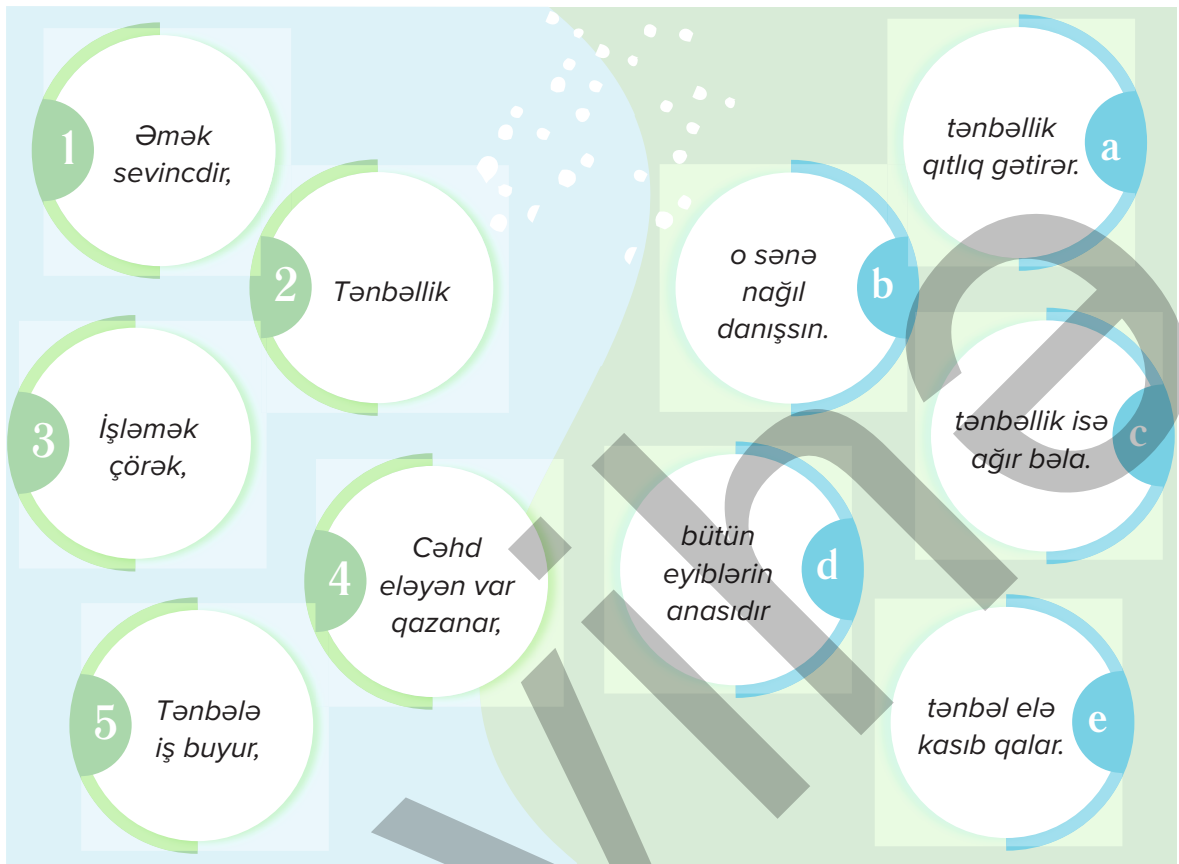
Suallar üzrə nəticələri təqdim etdikdən sonra mövzu ilə bağlı cədvəl tərtib edək.

Mobil telefonun faydaları	Mobil telefonun zərərləri
1. ...	1. ...
2. ...	2. ...

Gəldiyim nəticə ...

6. Mətnə (səh. 82) ifadə olunan əsas fikri müəyyən edin.

7. Atalar sözlərinin hissələrini uyğunlaşdırın və mətnin əsas fikrinə uyğun gələnini seçin.

✓ Hansı atalar sözləri daha çox xoşunuza gəldi? Nə üçün?

✓ Hansı atalar sözü ilə bağlı şəkil çəkmək olar? Əgər sizə belə bir tapşırıq verilsə, onu necə təqdim edərdiniz? Hansı fiqur və ya simvoldan istifadə edərdiniz?

8. İzahlara əsasən sözləri müəyyən edin.

iş görmək istəməmək,
zəhmətdən qaçmaq,
yerindən durmamaq

?

iş, zəhməti
sevməyən (adam)

?

iş görməyi sevməyən
adama məxsus hal,
vəziyyət

?

9. Mətnə (səh. 82) altından xətt çəkilmiş cümlələrdə yaxın mənalı sözləri müəyyən edin.

10. Nümunə əsasında sxemi şərh edin və digərlərini tamamlayın.

böyük

iri

kiçik

?

?

yanlış

?

asan

?

müxtəlif

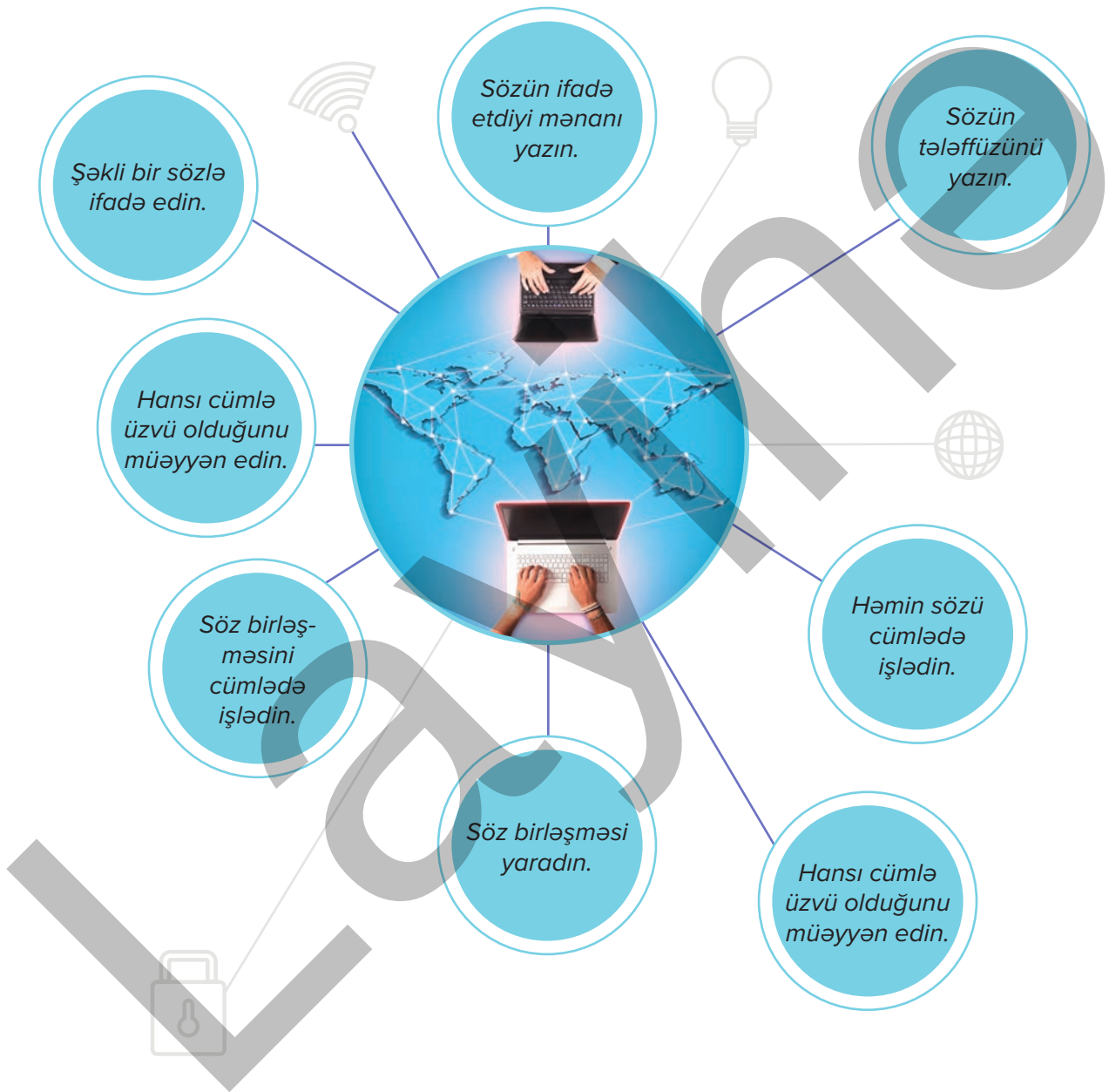
?

?

11. Fikrinizi əsaslandırmaqla cümlələri tamamlayın.

- ✓ İş və əmək eyni mənalı sözdür, çünki... .
- ✓ İş və əmək eyni mənalı söz deyil, çünki... .

12. Şəkli adlandırmaqla sxemi tamamlayın.

13. Mətnə (səh. 82) çərçivəyə alınmış sözlərə sual verin.

14. Valideynlər övladlarında əmək və iş qabiliyyətini körpəlikdən formalaşdırmaqlıdır cümləsindəki sözlərə sual verin, onların hansı cümlə üzvü olduğunu deyın. Hansı cümlə üzvü haqqında məlumata malik deyilsiniz?

ZƏRFLİK

Cümlənin ikinci dərəcəli üzvlərindən biri **zərflikdir**. Zərflik hərəkətin tərzini, zamanını, yerini və kəmiyyətini bildirir.

O, *necə?*, *nə cür?*, *nə zaman?*, *nə vaxt?*, *haraya?*, *harada?*, *haradan?*, *nə qədər?* və s. suallarından birinə cavab olur. Məsələn:

İstirahət günü Sevda atası ilə **meşəyə** getdi.

nə zaman?

haraya?

Sevda meşədə rast gəldiyi hər şeyə **diqqətlə** baxırdı.

necə?

Cümlələrdən göründüyü kimi, *istirahət günü*, *meşəyə*, *diqqətlə* sözləri hərəkətlə bağlıdır. *İstirahət günü* hərəkətin zamanını, *meşəyə* sözü hərəkətin yerini, *diqqətlə* sözü hərəkətin tərzini (necə icra olunduğunu) bildirir.

15. Cümlələrdəki zərflikləri müəyyən edin, onlara sual verin.

İnternet nəhəng məlumat bazasıdır. O hər saniyə yeni xəbərlərlə zənginləşir. İnternet genişləndikcə onun vasitəsilə dünyanın istənilən nöqtəsində yaşayan insanlarla asanlıqla virtual ünsiyyət qurmaq olur.

İnternet vasitəsilə məktublaşmaq, onlayn keçirilən forumlarda iştirak etmək, kitab, jurnal və qəzetlərin elektron versiyalarını oxumaq, alış-veriş etmək, radio dinləmək, televiziya verilişlərinə tamaşa etmək, gündəlik hadisələrlə bağlı məlumatları operativ almaq mümkündür. Ona görə də insanlar internetdən həvəslə istifadə edirlər.

Hazırda bir çox qabaqcıl ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda bir çox fənlərin müəllimləri internet resurslarından təhsil və təlim məqsədilə istifadə edirlər.

16. Cümlələrdəki zərflikləri seçib aid olduqları sözlə birlikdə yazın.

Nümunə:

birbaşa müraciət edir.

necə?

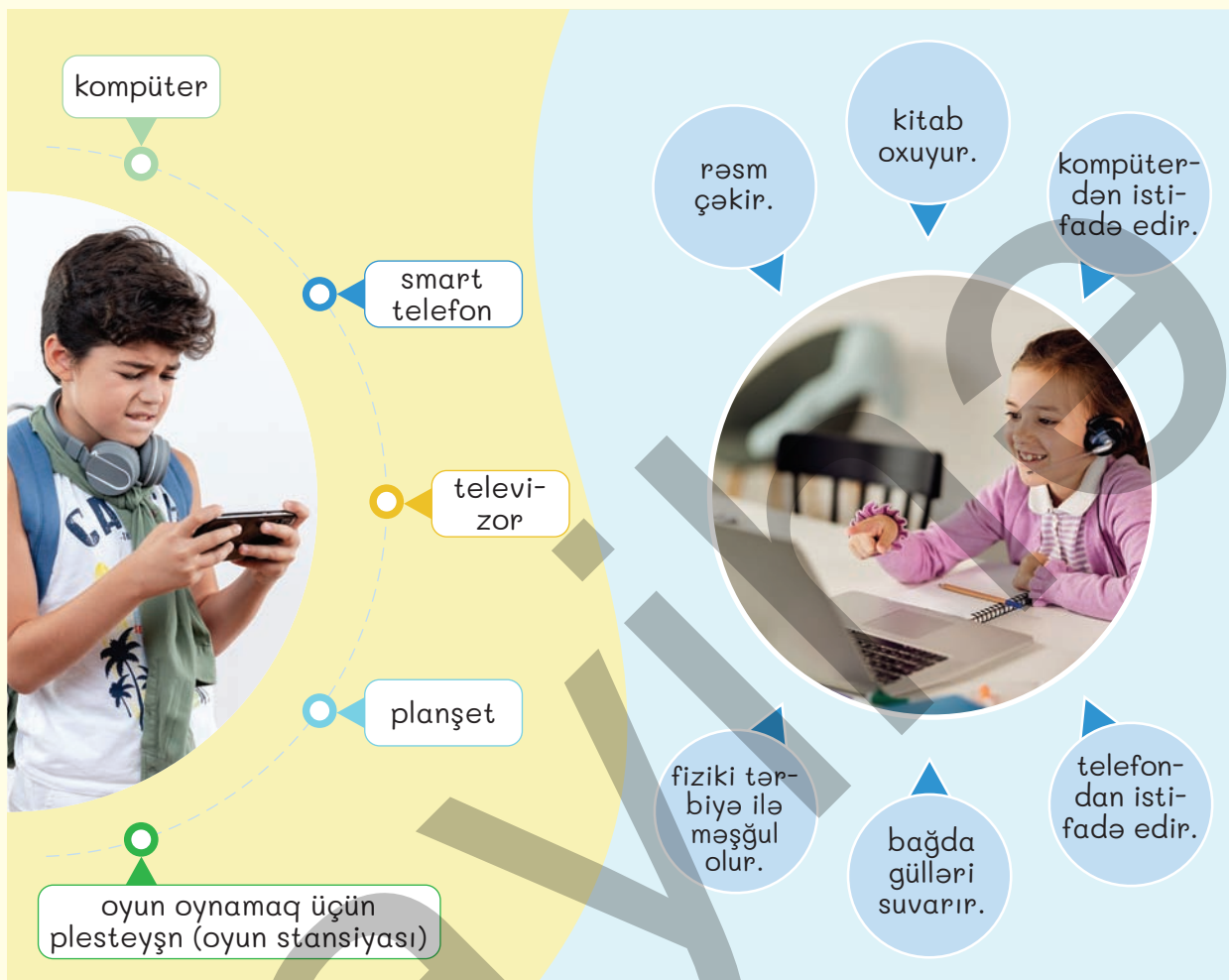
Ağal Azərbaycan Respublikasının Zəngilan rayonunda yerləşir. Kənd 28 oktyabr 2020-ci ildə Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən işğaldan azad edilmişdir.

“Ağıllı kənd” layihəsinə uyğun qurulan Ağal kəndinə, ümumilikdə, 66 ailə köçürülmüşdür. Kəndin enerjiyə olan tələbatı alternativ enerji mənbələrindən əldə edilir.

Ağal kənd meydanında “Azərpoçt”-un rayon şöbəsi, “ASAN xidmət” və DOST Mərkəzi və digər mərkəzlər vardır. Məqsəd kənd sakinlərinin dövlət xidmətlərinə rahat çıxışını təmin etməkdir. Bu mərkəzlərdə kənd sakinlərinə 100-dən çox xidmət onlayn formada göstərilir. Vətəndaş videobağlantı ilə DOST mərkəzinə birbaşa müraciət edir və müraciəti yerində həll olunur.

17. Şəkillər əsasında mətn tərtib edin (hekayə də yazə bilərsiniz).

ŞƏKİL ƏSASINDA MƏTN QURMAQ ÜÇÜN:

- ◆ İlk növbədə, sxemlərə diqqətlə baxın.
 - Uşaqları müqayisə edin.
 - Onları adlandırın.
- ◆ Sxem vasitəsilə təqdim olunan fikirləri izah etməyə çalışın.
- ◆ Sxemdə verilənlərlə razı olub-olmadığınız barədə qeydlər aparın.

TƏLİMAT:

1. Mətn qurmaq üçün plan hazırlayın.
2. Mətn qurmağa (hekayə yazmağa) verilən tələbləri diqqətdə saxlayın.
3. Sözlərin düzgün yazılışına və cümlələrin, abzasların əlaqələnməsinə diqqət yetirin.
4. Yeri gəldikcə sitat, fakt və şahidi olduğunuz hadisələrdən istifadə edin.

7 | Şəhidlər unudulmur

Suqovuşan

Murov yüksəkliyi

Adı qızıl hərflərlə zəfər tariximizə yazılan qəhrəmanlarımızdan biri Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin polkovnik-leytenantı Elzamin Təhməzovdur. Əslən Laçınlıdır. O, Heydər Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Akademiyasının məzununu olub. Müxtəlif ölkələrin hərbi təlimlərində iştirak edən polkovnik-leytenant NATO təlimlərində Azərbaycanı təmsil etmişdir. NATO təcrübəli zabitimiz bütün bilik və bacarıqlarını Vətən müharibəsində tətbiq edərək həbçiləri döyüş üçün ruhlandırmışdır.

Vətən müharibəsi başlayan zaman Elzamin Təhməzov Murov yüksəkliyi və Suqovuşan istiqamətində gedən ağır döyüşlərdə iştirak etmiş, bir çox düşmən postlarının alınmasında böyük qəhrəmanlıq göstərmişdir. Talış yüksəkliyi istiqamətində gedən döyüşlərdə isə düşmən tərəfindən mühasirəyə alınan 400 əsgərimizi xilas edib.

Polkovnik-leytenant sentyabrın 29-da düşmən tərəfindən atılan minamyot mərmisinin yaxınlığına düşməsi nəticəsində şəhidlik zirvəsinə ucalmışdır.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi uğrunda döyüş əməliyyatlarına qatılan və hərbi hissə qarşısında qoyulmuş tapşırıqların icrası zamanı vəzifə borcunu şərəf, ləyaqət və vicdanla yerinə yetirdiyinə görə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin müvafiq sərəncamlarına əsasən Elzamin Təhməzov ölümündən sonra "Vətən uğrunda" medalı və 3-cü dərəcəli "Rəşadət" ordeni ilə təltif edilmişdir.

1. Qəhrəman polkovnik-leytenantın fəaliyyətini nəzərə alıb mətni adlandırın. Seçiminizi əsaslandırın.
2. Mətnə əsasən Elzamin Təhməzovu xarakterizə edin, onun mənəvi keyfiyyətlərini sadalayın.
3. Təltif edildiyi orden və medal onun hansı xüsusiyyətləri barədə məlumat verir?

Şəhid anası

Titrək əllərinlə alıb şəklini
Ah çəkib ağlama, şəhid anası!
Dizlərin üstünə əyib belini
Səllər tək çağlama, şəhid anası!

Baxırsan gəlidiyi cığıra, izə.
Quzu otardığı çəmənə, düzə.
Yaralı könlünü hey üzə-üzə,
Dünyanı dağlama, şəhid anası!

Ruhu ildırımında, şimşəklərdədir,
Qarabağdan əsən küləklərdədir,
Həsretli, ümidli ürəklərdədir,
Çox matəm saxlama, şəhid anası!

Nə deyim, nə yazım, qələmim donur.
İlhamın dünyası odlanır, yanır.
Sənin dözüməndən yağılar sınır,
Qara şal bağlama, şəhid anası!

İlham İdrisoğlu

“Şəhidlər unudulmur” mövzusunda təqdimat hazırlayın. Aşağıdakıları diqqətdə saxlayın:

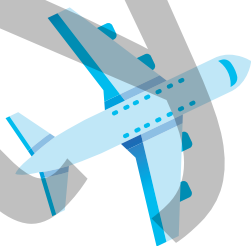
1. 1990-cı il 20 Yanvar hadisələri;
2. Birinci Qarabağ savaşı;
3. 44 günlük Vətən müharibəsi.

- ◆ Şeirin müəllifi nə üçün şəhid anasına “qara şal bağlama” deyir?

III bölmə

MİLLİ-MƏNƏVİ *dünyamız*

Əz!

Bu.

1. LAYİHƏ: “MULTİKULTURAL
DƏYƏRLƏR”

2. ARAŞDIRMA

3. TOLERANTLIĞIN ÜNVANI
AZƏRBAYCAN

4. İSGƏNDƏRİN ŞİMAL SƏFƏRİ

5. BAYATI-İSFAHAN

6. QARDAŞLAR

7. BAYRAM AXŞAMI

1

LAYIHƏ.

Multikultural dəyərlər

Sizcə, Ulu öndər nə üçün
Azərbaycanı bütün millətlərin
vətəni hesab edirdi?

Ümummilli lider
Heydər Əliyev

“Azərbaycan onun
ərazisində yaşayan
bütün millət və xalqların
ümumi vətənidir.

”

Onun Azərbaycanı ümumi
vətən adlandırmaqda
məqsədi nə idi?

*Multikultural dəyərlər
dedikdə nə başa
düşürsünüz?*

*Azərbaycanı
tolerant ölkə
kimi necə
tanıdardınız?*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI

MADDƏ 25. BƏRABƏRLİK HÜQUQU

III. Dövlət, irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

IV. Heç kəsə bu maddənin III hissəsində göstərilən əsaslara görə zərər vurula bilməz, güzəştlər və ya imtiyazlar verilə bilməz, yaxud güzəştlərin və ya imtiyazların verilməsindən imtina oluna bilməz.

V. Hüquq və vəzifələrlə bağlı qərarlar qəbul edən dövlət orqanları və dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərinin daşıyıcıları ilə münasibətlərdə hər kəsin bərabər hüquqları təmin edilir.

VI. Sağlamlıq imkanları məhdud olanlar, onların məhdud imkanlarına görə həyata keçirilməsi çətinləşən hüquq və vəzifələrdən başqa, bu Konstitusiyada təsbit olunmuş bütün hüquqlardan istifadə edir və vəzifələri daşıyırlar.

MADDƏ 44. MİLLİ MƏNSUBİYYƏT HÜQUQU

I. Hər kəsin milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq hüququ vardır.

II. Heç kəs milli mənsubiyyətini dəyişdirməyə məcbur edilə bilməz.

✓ Sizcə, niyə Konstitusiyamızda bu maddələr öz əksini tapmışdır?

✓ Maddələri oxuyun və mətnlə əlaqələndirin.

2 | ARAŞDIRMA: Multikulturalizm və tolerantlıq

Toronto.
Multikulturalizm
abidəsi

- Abidəyə diqqətlə baxın. Niyə o belə hazırlanmışdır?
- Abidə vasitəsilə hansı fikir çatdırılır?
- Abidəni hazırlamaq üçün hansı elementlərdən istifadə olunmuşdur?
- Siz hansı elementlərdən istifadə edərdiniz?

Araşdırmanın aparılması üçün

PLAN:

1. Müəllimin köməyi ilə mövzu ilə bağlı suallar tərtib edin.
2. Suallar əsasında məlumat toplayın.
3. Hazırladığınız suallarla məktəbin fənn müəllimlərinə, valideynlərinizə, tanıdığınız yazıçı və ədiblərə müraciət edin, onların fikirlərini öyrənin.
4. Cavabları ümumiləşdirin.
5. Nəticələri təqdim edin.

Araşdırma üçün nümunə

SUALLAR TƏQDİM EDİRİK:

- ◆ Multikulturalizm dedikdə nə başa düşürsünüz? Tolerantlıq nədir?
- ◆ Ayrı-ayrı mədəniyyətlərin bir-birini inkar etməməsi nə deməkdir?
- ◆ Müxtəlif xalqların vahid cəmiyyətdə birgə yaşayış və həmrəyliyi necə izah edərsiniz?
- ◆ Ölkəmizdə insanların qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşayışını, mədəniyyətə, adət-ənənələrə qarşılıqlı hörmətini, tolerantlığını necə qiymətləndirirsiniz?

✓ Araşdırmanı sorğu keçirməklə də apara bilərsiniz.

1. Araşdırmalarınız əsasında aşağıdakı sxemi cavablandırın:

2. Mövzu ilə bağlı müəlliminizin köməyi ilə **DƏYİRMİ MASA** təşkil edin.

İstiqamət:

Dəyirmi masada söylədiyiniz fikirlərdə aşağıdakıları diqqətdə saxlayın:

MÖVQE

Verilmiş problemlə bağlı öz fikrinizi bildirin. “Mən inanıram ki, ...”, “Məncə, bu problem diqqətə layiqdir /... layiq deyil”, “Razıyam / Razi deyiləm...” kimi ifadələrdən istifadə edə bilərsiniz.

ƏSASLANDIRMA

Fikirlərinizi izah etmək üçün əsaslandırılmış arqumentlər təqdim edin. Sizə “Niyə belə düşünürsünüz?” sualı verilərsə, fikrinizi “çünki ...” sözündən istifadə etməklə başlayın.

FAKTLAR

Fikirlərinizin başa düşülməsi və inandırıcı olması üçün faktlardan istifadə edin. Oxuduqlarınızdan, gördüklərinizdən, həm də qazandığınız biliklərdən istifadə edə bilərsiniz. Bu addımda “Məsələn ...”, “Bunu bir nümunə ilə ifadə edə bilərəm ...” və s. ifadələrdən istifadə edə bilərsiniz.

NƏTİCƏ

Mövqe və fikirlərinizi təsdiqləyən nəticələr olmalıdır. “Beləliklə, ...”, “Xülasə, ...”, “Ona görə də, ...”, “Deyilənə əsasən, belə qənaətə (nəticə) gəlirəm ki, ...” kimi ifadələrlə çıxışınızı yekunlaşdırma bilərsiniz.

Araşdırmanın əsasında “*Multikulturalizm humanist dəyərlərə sevgidir*” mövzusunda mətn tərtib edin.

PLAN:

1. İlk növbədə, mövzunun adına (mətnin adını seçməkdə sərbəstsiniz) diqqət yetirin. Sizə bu adla hansı fikirlər çatdırıldığını müəyyən edin.
2. Humanist dəyərlər ifadəsinin mənasını müəyyən edin.
3. Mövzu ilə bağlı giriş fikirlər söyləyin.
4. Fikirlərinizi Azərbaycanın timsalında faktlarla əsaslandırın.
5. Araşdırmalarınız əsasında gəldiyiniz qənaətlərdən istifadə edin.
6. Fikirlərinizi yekunlaşdırın və əsaslandırın.

3 | Tolerantlığın ünvanı Azərbaycan

Tolerantlığın nə olduğunu bilirsinizmi?

- Ulu öndərin kəlamını oxuyun, təhlil edin və nəticə çıxarın. Bu hikmətli kəlam vasitəsilə sizə hansı fikir çatdırılır?

“

Tolerantlıq — dözümlülük çox geniş anlayışdır. O həm insani münasibətlərin, həm insan cəmiyyətində gedən proseslərin, həm də dövlətlərarası, millətlərarası, dinlərarası münasibətlərin bir çox cəhətlərinə aiddir... O təkcə dinlərin bir-birinə dözümlülüüyü deyil, həm də bir-birinin adətlərinə, mənəviyyatına dözümlülük, mədəniyyətlərə dözümlülük deməkdir.

Ümummilli lider
Heydər Əliyev

- Şəklə diqqətlə baxın. Orada nə təsvir olunmuşdur? Şəkil vasitəsilə sizə hansı fikir çatdırılır?

ORFOQRAFIYA

Düzgün yazılışa diqqət yetirin.

tolerant
tolerantlıq
multikulturalizm
multikultural

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyın.

tolerant
tolerantlıq
multikulturalizm
multikultural

VURĞU

Vurğuya diqqət yetirin.

tolerańt
tolerantlıq
multikulturalızm
multikulturaĺ

Azərbaycan Respublikası polietnik dövlətdir. Xalq azərbaycanlılardan və bir sıra milli azlıqlardan: udlar ingiloylar qızlar xınalıqlılar, buduqlar tatlar talışlar ləzgilər və digərlərindən təşkil olunmuşdur. Bu millətlərin tarixən Azərbaycandan başqa vətənləri olmamış və buna görə də onlar Azərbaycan vətəndaşları hesab olunurlar. Bu millətlərdən başqa respublikamızda öz tarixi vətənləri olan rus ukraynalı belarus kürd yəhudi yunan alman və tatarlar da yaşayırlar. Milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının qorunması Azərbaycan dövlətinin yürütdüyü siyasətin əsas istiqamətlərindən biridir.

Məhz Azərbaycanda dağ yəhudilərinin yaşadığı Qırmızı Sloboda, molokanların kəndi İvanovka, udlar kəndi Nic, öz dili, özünəməxsus adət və ənənələri ilə məşhur olan Xınalıq kəndi və başqa milli azlıqların yaşadığı onlarla belə məskənlər mövcuddur.

Ölkədə müsəlmanların hüquqları təmin edilməklə yanaşı, dövlət respublika ərazisində yayılan bütün ənənəvi dinlərə qayğı göstərir.

Tolerantlıq baxımından örnək bir dövlət kimi özünü təsdiqləyən Azərbaycan hazırda burada yaşayan bütün xalqların, bütün dinlərə etiqad edənlərin azad yaşadığı bir dövlətdir. İrqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən və mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının bərabərliyini təmin edən milli siyasətin əsas müddəaları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında **(maddə 25, 44.)** göstərilmişdir.

Tolerantlıq (*dözümlülük*) multikulturalizmin xarakterik xüsusiyyətidir. Elə bu səbəbdən də 1995-ci ildə UNESCO-nun qərarı ilə 16 noyabr dünyada Tolerantlıq Günü elan edilmişdir. Hər il bu gün müxtəlif mədəniyyət və dinlərin planetimizdə birgə yaşamasının mümkünlüyü günü kimi qeyd olunur.

MƏTNİN OXUSUNDAN
SONRA:

- ◆ Mətnin məzmununu ulu öndərin kəlamı ilə əlaqələndirin.
- ◆ Tolerantlıq və multikulturalizmlə bağlı fikirlərinizdə dəyişiklik oldumu?

- ◆ Şəkil vasitəsilə hansı fikir çatdırılır?
Fikrinizi əsaslandırın.

Beynəlxalq Tolerantlıq Günü UNESCO-nun 50 illiyi münasibətilə təsis edilmişdir. “Tolerantlıq prinsipləri bəyannaməsi” 1995-ci ildə UNESCO-nun 28-ci Baş Konfransında təsdiq edilmişdir.

Bəyannamədə dözümlülük (tolerantlıq) dedikdə, “dünya mədəniyyətlərinin zəngin müxtəlifliyi, özünüifadə formaları və insan fərdiliyini ifadə etmək üsullarına hörmət, qəbul və doğru anlaşma” nəzərdə tutulur. Bəyannamə “insanların öz təbiətinə görə xarici görünüşü, mövqeyi, danışığı, davranışı və dəyərləri baxımından fərqli olduqlarını, barışıq içində yaşamaq və fərdiliyini qorumaq hüquqlarına sahib olduqlarını” elan edir.

1. Mətnə əsasən söyləmək olar:

- Azərbaycan tolerant ölkədir.
- *Tolerantlıq* dedikdə yalnız dini dözümlülük başa düşülməlidir.
- Tolerantlıq Günü UNESCO-nun qərarı ilə yaranmışdır.
- *Tolerantlıq* dözümlülük deməkdir.
- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında multikultural dəyərlər haqqında da bəndlər vardır.
- Azərbaycanda milli azlıqların yaşadığı bir sıra məskənlər mövcuddur.

2. Bu suallardan birinə mətndə cavab tapmaq olmaz:

- A) Xınalıq nə üçün qədim tarixə malik ərazi hesab edilir?
- B) Nic kəndində kimlər yaşayır?
- C) Azərbaycan nə üçün tolerant ölkə sayılır?
- D) Ölkəmizdə hansı milli azlıqlar yaşayır?
- E) Tolerantlıq Günü hansı tarixdə qeyd olunur?

3. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

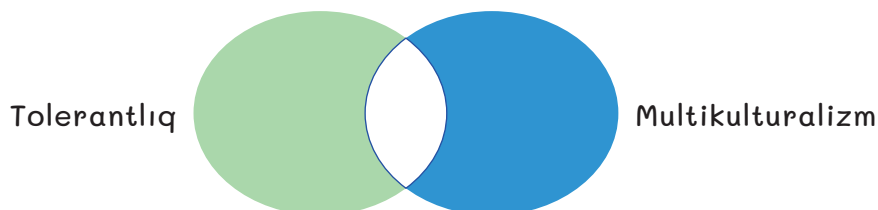
SƏBƏB	NƏTİCƏ
1. ...	Azərbaycan tolerantlıq baxımından örnek bir dövlət kimi özünü təsdiqləmişdir.
2. ...	
3. ...	

4. Mətnə əsasən sxemi tamamlayın.

5. *Dözümlülük bir-birimiz haqqında daha çox bilmək, bir-birimizin adət-ənənələri və inanclarından ən yaxşısını seçməkdir. Öz xüsusiyyətlərimizə dəyər verdiyimiz kimi başqalarının kimliyinə, dini və mədəni mənsubiyyətlərinə nifrət etmədən hörmətlə yanaşmaqdır* fikirləri əsasında müzakirə aparın. Siz bu fikirlə razısınız mı? Fikirlərinizi faktlarla əsaslandırın.

6. Tolerantlıq və multikulturalizmin oxşar və fərqli cəhətlərini göstərin.

7. Video süjetdə dünyanın müxtəlif ölkələrində keçirilən ən qəribə 20 bayram haqqında məlumat verilmişdir. Həmin kadrlara baxın və aşağıdakı suallar əsasında müzakirə təşkil edin:

- ◆ Hansı bayramı, yaxud festivalı bəyəndiniz? Nə üçün?
- ◆ Hansı bayramı bəyənmədiniz? Nə üçün?

Hansı bayramı yaşadığınız yerdə keçirmək istəyərdin? Sizcə, buna münasibət necə olardı?

8. Təsəvvür edin ki, hər hansı bir ölkəyə ilk dəfə səyahət etmişsiniz. Səyahətiniz həmin ölkənin hər hansı bir milli adətinin, yaxud festivalının keçirildiyi vaxta təsadüf etmişdir. Bu adət yaşadığınız ölkənin adət-ənənələri ilə üst-üstə düşmür.

Məsələn:

İspaniyada pomidor festivalı keçirilir. Bu festivalda hamı bir-birinə pomidor atır. Bütün şəhər, insanlar qırmızı rəngə boyanır. Tutaq ki, atılan pomidorlardan bir neçəsi sənin çox sevdiyin ağ idman geyimini bulayır.

- ◆ Sən nə edərsən?
- ◆ Cavablarınızın səmimi və düzgün olmasına çalışın.
- ◆ Gözlənilməz hadisələrlə qarşılaşmamaq üçün səyahətdən əvvəl nə etmək lazımdır?
- ◆ İlk fikri verilmiş sxemi tamamlayın.

Gedəcəyim yer haqqında məlumat toplamaq lazımdır.

?

?

?

?

9. *Sən nə edərsən?* sualına konkret cavab verin və fikrinizi əsaslandırın.

10. *Polietnik* sözünün mənasını mətndəki hansı cümlədən istifadə etməklə aydınlaşdırmaq olar?

11. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1
MİLLƏT

A

müəyyən millətə, xalqa mənsub olma

2
MİLLİ

B

insanların tarixən dil, ərazi və s.
əsasında təşəkkül tapan sabit birliyi

3
MİLLİYYƏT

C

millətə aid və məxsus olan

12. *Milli* sözünü fərqli mənada cümlədə işlədin.

13. Mətdən istifadə etməklə *milli mənsubiyyət*, *milli azlıq*, *etnik mənsubiyyət* ifadələrinin mənasını izah edin.

Bunun üçün:

- ilk sözün mənasına diqqət yetirin;
- ikinci sözün mənasını öyrənin;
- hər iki sözün ifadə etdiyi mənanı uzlaşdırın;
- lüğətdən istifadə etməklə cavabınızı əsaslandırın.

14. Mətnə əsasən sözlərin qarşılığını müəyyən edin.

örnek → ? → ?

təsdiqləyən → ? → ?

azad → ? → ?

əsas → ? → ?

15. Mətnə (səh. 102–103) altından xətt çəkilmiş cümlələrdə durğu işarələrini bərpa edin. Həmin sözlərə sual verin.

16. Nöqtələrin yerinə uyğun ifadələri yazmaqla cümlələri tamamlayın.

1. Millətin böyüklüyü onun sayı ilə deyil, ... ölçülür. 2. Azərbaycanda müxtəlif millətlərdən olan ... yaşayır. 3. Hər kəsin ... qoruyub saxlamaq hüququ vardır. (*Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*) 4. Multikulturalizmin xarakterik xüsusiyyəti ... 5. Azərbaycanda dağ yəhudiləri yaşayırlar. 6. Tolerantlıq Günü ... təsis edilmişdir.

✓ Bərpa etdiyiniz ifadələrə sual verin və onların hansı cümlə üzvü olduğunu deyin.

17. Nöqtələrin yerinə uyğun həflər artırın.

- Millətə xi..mə.. göstərmək istəyirsənsə, əlindən gələn iş..ən başla.
(*İsmayıl Qaspiralı*)
- Ən yaxşı mükəfa.. insanın ..axilinin raha.. olmasıdır.
(*Aristofan*)
- Mü..aliə insanı kamilləşdirir, onun ni..q qabiliyyə..ini inkişaf etdirir.
(*Frensis Bekon*)
- Sənə..də hər kəsin öz yeri var.
(*Heydər Əliyev*)
- Mübarizə bizi məqsə..ə yaxınlaşdırır və cəmiyyə..də yerimiz olduğunu sübu.. edir. (*Ernest Heminqvey*)

18. Söz və ifadələri uyğun cümlələrə yerləşdirin.

Azərbaycan nümayəndələr, ümumittifaq festivalı, yuxudan, bolqarıstanlı, oxumaq, təkrarlanmaq, igidliyindən, haqqında idi

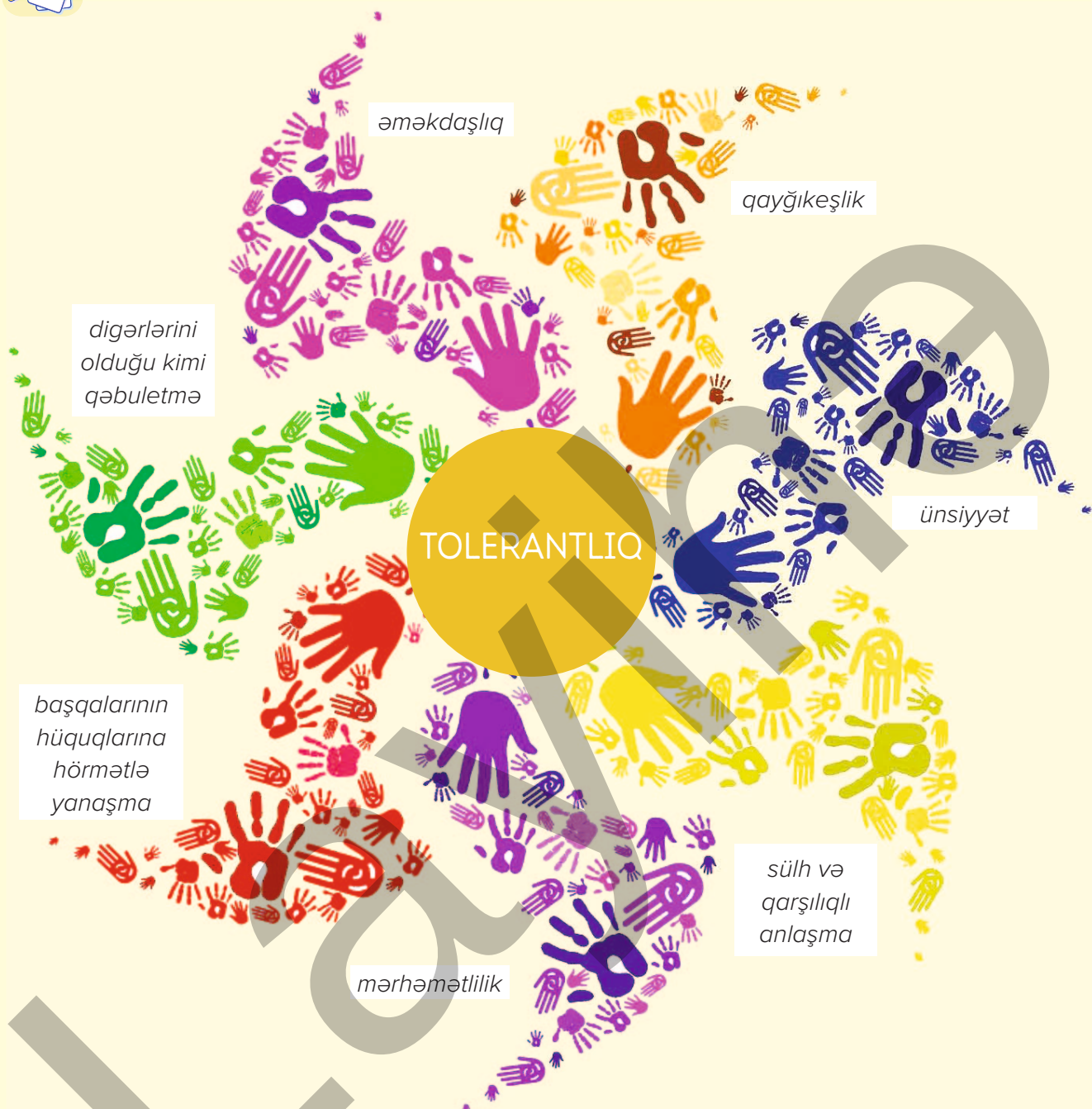
Gənclərin ■■■■■ keçirilirdi. Festivalın bugünkü proqramında ■■■■■ çıxış edəcəkdı. İlk sözü ■■■■■ bir qıza verdilər. Müğənni özü bəstələdiyi mahnını ■■■■■. Nazlı qızın özünü səhnədə sərbəst aparmasına heyranlıqla və maraqla baxırdı. Qızın oxuduğu mahnı qüssəli olsa da, ondakı ümid insanı fərəhləndirirdi. Mahnıda tez-tez “Azərbaycan” və “Rəşid” sözləri ■■■■■, bir azərbaycanlı döyüşçünün ■■■■■ danışılırdı. Nazlı sanki ■■■■■ ayıldı. Mahnı onun atası ■■■■■.

✓ Altından xətt çəkilmiş cümlədə hansı sözlər eyni suala cavab verir? Həmin sözlər hansı cümlə üzvü hesab edilməlidir?

19. Şəkil əsasında inşa yazın.

İNŞA YAZMAQ ÜÇÜN PLANDAN İSTİFADƏ EDİN.

- ◆ İlk növbədə, şəklə diqqət yetirin.
- ◆ Şəkil vasitəsilə hansı fikrin çatdırıldığını müəyyən edin.
- ◆ Şəklin ətrafındakı söz və ifadələrin mənasını izah edin.
- ◆ Söz və ifadələrin tolerantlıqla əlaqəsini müəyyən edin.
- ◆ Müzakirələrdə öyrəndiyiniz fikirlərdən istifadə edin.
- ◆ Fikrinizi faktlarla sübuta yetirin.

TƏLİMƏT:

1. Tərkib hissələrini düzgün əlaqələndirin.
2. Cümlə üzvlərinin düzgün əlaqələnməsinə, həmcins üzvlər və durğu işarələrindən istifadəyə diqqət yetirin.

4 | İsgəndərin şimal səfəri

(“İsgəndərnamə” poemasından, ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Mətnə göy rəngdə verilmiş sözlər necə yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Hansı tələffüz forması düzgündür?

[məsgən]	– [məskən]
[münbit]	– [mümbit]
[keşixçi]	– [keşikci]
[arxayinnıq]	– [arxayinnix]

VURĞU

düzgün qoyulduğunu əsaslandırın.

- zərrə
əsla
narazi
arxayinliq

Nizami Gəncəvinin “İsgəndərnamə” poemasında şəhərlər fəth edən, qalalar alan dünya fətehi İsgəndər növbəti yürüşləri zamanı bir şəhərə rast gəlir. Şəhərə daxil olan hökmdar nə mağazaların, nə də evlərin qapısını bağlı görür. Bu, İsgəndəri çox təəccübləndirir və onu böyük hörmətlə qarşılayan şəhər **ağ?saqqal-larından** bunun səbəbini soruşur.

İsgəndər soruşdu: “Nə üçün sizlər
Qorxu bilməzsiniz heç zərrə qədər?
Neçün burda belə arxayınlıq var?
Neçün qıfılsızdır burda qapılar?
Yoxdur heç bir bağda **keşikçi, bağban**,
Neçün sürünüzü güdməz bir çoban?
Çobansız sürülər nədir bir belə,
Baxdıqca yayılıb düzənə, çölə?

*Sizcə, ağsaqqallar
nə cavab verəcək?*

Doğrusu budur ki, bizlər qədimdən
Bu **dağı**, bu **çölü** etmişik məskən.
Düzlükdən keçmərik əsla tük qədər.
Əyri dolanmaqla yoxdur işimiz,
Düzlükdən başqa yol tanımırıq biz.
Əyrilik yoluna çəkmişik hasar,
Düzlüklə olmuşuq əzabdan kənar.
Yalan gətirmərik biz dilimizə,
Əyri yuxular da görünməz bizə,
Faydasız etmərik heç **sorğu?sual**.

Acizin dərdinə edərik çara,
Xilas eyləyərək düşərsə dara.
Bizim aramızda, bilsək ki, əgər,
Birinə bir işdə yetişib zərər,
Biz öz kisəmizdən onu ödərik,
Verib mayasını təmin edərik.
Bizdə bərabərdir hamının varı,
Bərabər bölərik bütün malları.
Bizdə artıq deyil heç kəsdən heç kəs,
Bizdə ağlayana heç kimsə gülməz.

*Şəkillə məzmun
arasındaki uyğun-
suzluğu müəyyən
edin.*

Oğrudan qorxmırıq, biz nə **şəhərdə**
Keşikçi qoyarıq, nə də **çöllərdə**.
Oğurluq eləməz bizdə bir nəfər,
Oğurlaya bilməz bizdən özgələr.
Nə zəncir, nə qıfıl görər qapılar,
Gözətçisiz otlar bizim **mal?davar**.
Naxıra şir, pələng toxunmaz əsla.
Bizim bir qoyuna dəysə canavar,
Ordaca gəbərib yerində qalar.
Kim dərsə bir sünbül bizim əkindən,
Qəfil bir ox dəyər düz ürəyindən.
Biz **əkin** zamanı səpərik dəni,
Bir də **biçin** vaxtı gələrik ancaq.
Bizim bərəkətli münbit zəmilər
Düz birə yeddi yüz məhsul yetirər.

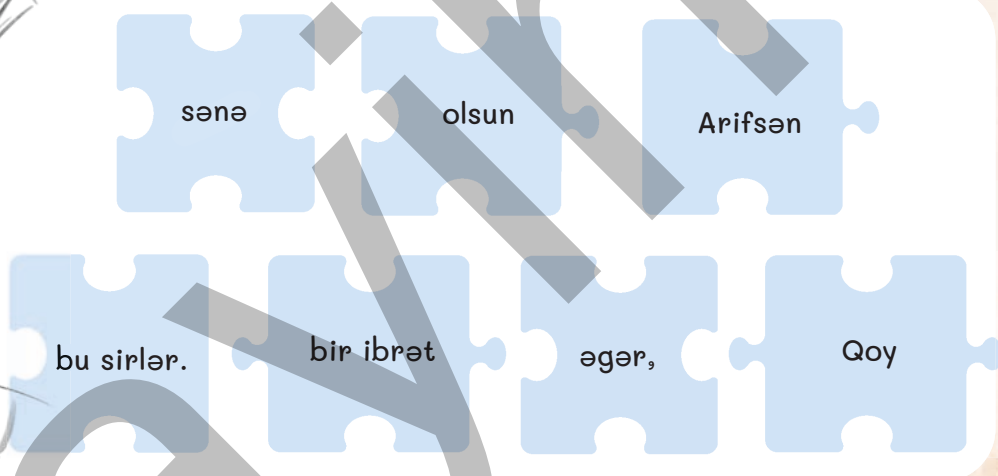
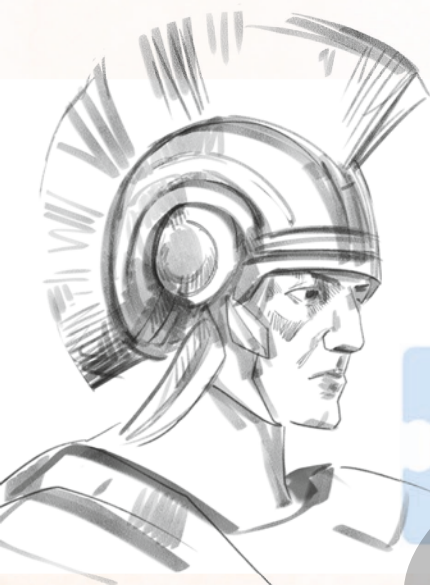

Xəbərçilik bilməz bir nəfərimiz,
Özgənin eybinə göz yumariq biz,
Birini qəzəbli, acıqlı görsək,
Ona məsləhətlə edərək kömək.
Heç kəsi pis yola əsla çəkmərik,
Fitnə axtarmariq, qan da tökmərik.
Dərdlinin dərdinə olariq şərik,
Şad olsa, onunla şadlıq eylərik.
Xəsislik bilmərik dünyada bizlər.
Bizdən qaçmaz əsla vəhşi heyvanlar,
Vermərik onlara **əziyyət, azar**.
Lazım olmayanı biz nahaq yerə
Qırmariq, ziynətdir onlar çöllərə.

Süfrəyə hər cümə nemət düzsələr,
Yeyərik gözümlə qalana qəder.
Üzə deyilməyən bir sözü heç kəs,
Bizlərdə qaydadır, dalda da deməz.
Kimsənin işinə qarışmariq biz.
Tutduğumuz yoldan çıxsa bir insan,
Kim olsa, qovariq öz aramızdan...”

İsgəndər bu **qayda? qanunu** görcək
Duruxub dayandı divanələrtək.
Öz-özünə dedi:

*Pazlları ardıcıl düzməklə İsgəndərin
söylədiyi fikri müəyyən edin.*

Nizami Gəncəvi

1. Mətnə əsasən aşağıdakı cədvəli tamamlayın və nəticə çıxarın.

ƏXLAQİ FİKİRLƏR			
birinci ağsaqqalda	ikinci ağsaqqalda	üçüncü ağsaqqalda	dördüncü ağsaqqalda

2. Mətnə hansı məlumat yoxdur?

- A) İnsanlar qədimdən burada məskən salıblar.
- B) Halallıqla öz həyatlarına davam edirlər.
- C) Açıqlıq etmərlər və bölüşməyi bacarırlar.
- D) Hər biri əkilib-berməyə üçün ayrıca torpaq sahibidirlər.
- E) Onların qayda-qanunları var.

3. Mətndəki *Əyrilik yoluna çəkmişik hasar* misrasının mənasını necə başa düşürsünüz? Sizcə, şair bu misra ilə hansı fikri çatdırmaq istəyir?

4. Hikmətli sözlərdən biri mətnin məzmununa uyğundur:

- A) Öz xalqı üçün yaşayan insan xoşbəxtdir. (*Heydər Əliyev*)
- B) Ürəkdən gələn söz həmişə ürəklərə yol açar. (*Nizami Gəncəvi*)
- C) İnsanın gerçək təyinatı ömür sürmək deyil, yaşamaqdır. (*Cek London*)
- D) Yaxşı insan olmaq üçün heç zaman gec deyil. (*Corc Eliot*)
- E) Heç vaxt səhvlərə işarə etməyin, əgər onları necə düzəltməyi bilmirsinizsə. (*Bernard Şou*)

5. Mətnə əsasən şəhərin insanlarını xarakterizə edin. Bəyəndiyiniz və ya bəyənmədiyiniz cəhətləri əsaslandıraraq qeyd edin.

Bəyəndiyim cəhət	Bəyənmədiyim cəhət	Əsaslandırma
+	+	+
...	...	...

6. Mətndəki əsas fikri müəyyən edin.

7. Mətnə əsasən *Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında müxtəlif xalqların mədəniyyətlərinə hörmət və ehtiram vardır* fikrini söyləmək olarmı? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

8. Mətnə aid iki sual tərtib edin. Sualları elə tərtib edin ki,:

- mətni yalnız diqqətlə oxuyan ona cavab verə bilsin;
- sual onu cavablandırmanı düşünməyə sövq etsin.

9. Mətn əsasında beş səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyənləşdirin və cədvəldə qeyd edin.

SƏBƏB	NƏTİCƏ
1.	1.
2.	2.

MÜZAKİRƏ

“Düzlük, birlik və bərabərlik insanların xoşbəxtliyə aparan yoldur”.

10. Cümləni tamamlayın.

“*İsgəndərnamə*” poemasından oxuduğum hissə və müzakirələr əsasında bu nəticəyə gəldim ki, ...

11. Mətn üçün açar sözlər seçin və seçiminizi əsaslandırın.

12. *Ağ saqqal* və *ağsaqqal*, *üzü ağ* və *üzüağ* sözlərinin məna fərqi varmı? Nümunələrlə fikirlərinizi əsaslandırın.

13. Sözlərin əks mənasını yazın.

14. Sözləri mənaları ilə uyğunlaşdırın.

arxayınlıq – bilən, anlayan, anlayışlı, mərifətli (adam)

arif – hər hansı bir elm sahəsində mütəxəssis olan adam

alim – sakitlik, dinclik, əmin-amanlıq, rahatlıq

15. Şeirdə çərçivəyə alınmış ifadəni hansı söz ilə əvəz etmək olar?

A) darı B) qram C) dənə D) zərrə E) inci

16. Şeirdə tünd şriftlə verilmiş hansı sözlər eyni mənanı ifadə edir?

17. Düzlük sözünün hansı mənası mətndə işlənmişdir?

• *vicdanlılıq* • *sədaqət* • *təmizlik* • *quru çöl, düzən yer* • *doğruluq*

18. Mətnə (səh. 111) altından xətt çəkilmiş cümlələrdə hansı sözlər yaxın mənanı bildirir?

19. Mətnə (səh. 112) altından xətt çəkilmiş ifadələrin mənasını lüğətdən müəyyənləşdirib cümlədə işlədin.

20. Mətnə (səh. 111) tünd şriftlə verilmiş cümlədə *maya* sözünün ifadə etdiyi mənanı izah edin. Həmin sözü müxtəlif mənalarda cümlədə işlədin.

21. Mətnə tünd şriftlə verilmiş sözlər arasında niyə vergül işarəsi qoyulmuşdur? Həmin sözlərə sual verin, hansı cümlə üzvü olduğunu müəyyən edin.

HƏMCİNS ÜZVLƏR

Cümlədə eyni suala cavab verib, eyni cümlə üzvü olan sözlərə **həmcins üzvlər** deyilir. Həmcins üzvlər arasında vergül işarəsindən istifadə olunur. *Məsələn:*

İsmayılı havası, meşələri və bulaqları ilə məşhurdur.

Sualı: *nə ilə?*

Cümlə üzvü: *tamamlıq*

Odlar içində də yanıb qaralmaz
Məhəbbət, sədaqət, həqiqət, kamal. (S. Vurğun)

Sualı: *nə?*

Cümlə üzvü: *mübtəda*

Nümunələrdən göründüyü kimi, həmcins üzvlər eyni suala cavab verib, eyni cümlə üzvü olur. Cümlənin bütün üzvləri həmcins olur.

22. Nizami Gəncəvinin aforizmlərində həmcins üzlü sözləri seçin, həmin sözlərə sual verin.

1 İncitək sözlər seç, az danış, az din,
Qoy az sözlərlə dünya bəzənsin.

4 İnsandan insana fərq var: bir dəmirdən
həm nal, həm də qılinc düzəldirlər.

2 Hər işdə lazımdır ayıqlıq, diqqət...

5 Biri pislik etmiş olarsa sənə,
Sən yaxşılıq etsən bir özgəsinə-
Onu da, bunu da yad etmə əsla;
Dilini həmişə yamandan saxla.

3 İnsanla yaşayan mərd, kişidir,
Kimsəni sevməmək namərd işidir.

23. Cümlələrdə işarələnmiş sözlərdə vergül, yoxsa defis işarəsi olmalıdır?

1. Ağac *qol budaq* atıb *ildən ilə* böyüdü. **2.** Tarixçi mütəfəkkir Herodot *ölkələr xalqlar* haqqında maraqlı məlumatlar vermişdir. **3.** Onlar dəyirmi stolun ətrafında *qabaq qabağa* oturmuşdular. **4.** Uşaq küçədəki *səs küydən* oyandı. **5.** Əhməd dayı tufəngini *götürdü* dağa tərəf yola düşdü.

✓ Özüünüz də bir neçə belə nümunə yazın.

24. Cümlələrdə düzgün işarələrini bərpa edin və fikrinizi əsaslandırın.

1. Murovdağ nəhəng qayalardan, qırmızı sarı boz rəngli qaya parçalarından yaranmışdı. **2.** Mirzə Ələkbər Sabir sakit mehriban və mülayim bir adam idi. **3.** O uşaqlara yaxınlaşdı onların kefini soruşdu. **4.** Bu bulaqlardan birinin sorğu uzaq-uzaq ellərə obalara yayılıb. **5.** Bağcadakı alma armud alça ərik ağacları çoxdan güllərini tökmüşdü. (*M.İbrahimov*) **6.** Ləman bir neçə dildə sərbəst aydın danışır oxuyur.

25. Mətnin bəyəndiyiniz bir parçasını nəsrə çevirib yazın. Seçiminizi əsaslandırın.

Aşağıdakı mövzulardan birini seçməklə inşa və ya esse hazırlayın.

- “İsgəndərnamə”də İsgəndər obrazına münasibətim
- “İsgəndərnamə”də ağsaqqallar obrazına münasibətim

Seçdiyiniz mövzuda
inşa yazmaq üçün

TƏLİMAT

(inşanın həcmi 35-45 cümlə)

- ◆ Mətni bir daha diqqətlə oxuyun.
- ◆ Mətndəki obrazlara, onların sözlərinə, təsvirinə xüsusi diqqət yetirin.
- ◆ Mətnə əsasən onların xüsusiyyətlərini qeyd edin.
- ◆ Təsvir olunan hadisəyə münasibət bildirin.

26. Mətnə təsvir olunan cəmiyyətin rəsmini çəkməyə çalışın.

27. Sizcə, həmcins üzlərin nitqdə rolu nədir? Fikrinizi 4-5 cümlə ilə ifadə edin.

5 | Bayatı-İsfahan

(“Şokoladpaylayan qız” povestindən, ixtisarla)

“Azərbaycan xalq musiqisinin təşkili yalnız azərbaycanlılar tərəfindən anlaşılib sevilir, o, bir çox xalqların qəlbində yol açar. Bu musiqi, xüsusilə Zaqafqaziya və Orta Asiya xalqlarına daha yaxındır”.

Üzeyir Hacıbəyli

“Azərbaycan musiqisi muğamat üzərində qurulmuşdur. Bu yalnız Azərbaycanın deyil, bütün Qafqaz, Şərqi xalqlarının bədii zövqüdür. Biz bununla fəxr edirik ki, bizim yaratdığımız böyük musiqi məktəbi nəinki Azərbaycanda, bəlkə, Azərbaycandan xaricdə bir çox xalqlar arasında öz möhkəm təsirini göstərməkdədir”.

Səməd Vurğun

✦ Hər iki aforizmi oxuyun, onlara münasibət bildirin. Aforizmlərdə hansı fikirlər ifadə olunmuşdur?

ORFOQRAFIYA

Mətnə göy rəngdə verilmiş sözlərdə hansı hərflər yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

[bəstəkar] – [...]
[muğam] – [...]
[simfonik] – [...]
[skripkaçılıq] – [...]

VURĞU

düzgün qoyulduğunu əsaslandırın.

operəttə
violonçel
qabóy
orkéstr

✦ Adına əsasən mətndə nədən danışılacağı barədə fikirlərinizi bildirin.

✦ Mətni məzmununa uyğun intonasıya ilə oxuyun. Fasilə, ritm və obrazların nitqinə diqqət yetirin.

Almaniyanın əyalət şəhərlərindən biri olan Parximin lap mərkəzində ikimərtəbəli bir **kərpi(c,ç)** bina vardı. Binanın alt qatında musiqi mağazası yerləşirdi, üst mərtəbəsində isə onun sahibi Fridrix Beker yaşayırdı. Mağazada skripka, violonçel, klarnet, qaboy, truba və piano, həm də Haydn, Motsart, Bethoven, List, Vaqner, Çaykovski, Bize, Verdi və başqa bəstəkarların müxtəlif alətlər üçün yazdıqları əsərlərin notlarını almaq olardı.

Fridrix Bekerin peşəsi skripkaçılıq idi. O, Berlin simfonik orkestrində çalırmiş. İşdən azad edildikdən sonra Beker ata yurdu Parximə qayıtmış, **ifa(ç,c)ılıq** sənətindən birdəfəlik əl çəkmişdi. O, burada musiqi mağazası açmış və evdə varlıların uşaqlarına skripka çalmağı öyrətməklə dolanmışdı. ...Mən, adətən, Bekerin mağazasına girib musiqi alətlərinə tamaşa edir, bəzən də **kün(c,ç)dəki** pianoda Azərbaycan havalalarını çalırdım. Mağaza sahibi buna görə mənə bir söz demirdi.

Bir dəfə yenə mağazaya gəlib pianoda Üzeyir Hacıbəylinin “Arşın mal alan” operettasından Əsgərin ariyasını çaldım. Sonra “Bayatı-İsfahan” muğamına keçdim. Fridrix Beker pıstaxta arxasından çıxıb yanıma gəldi və narazılıqla başını buladı:

– Cənab serjant, musiqini niyə təhrif edirsiniz?

Əllərimi pianonun dillərindən götürüb mağaza sahibinə **sarı** döndüm. “Bayatı-İsfahan” muğamını düz çalduğım mənə məlum idi. Ona görə də Bekerin sualı mənə çox qəribə göründü:

– Yox, cənab Beker, muğamı təhrif etmirəm.

– Təhrif edirsiniz, serjant, özü də çox pis bir şəkildə. Bu, dahi Baxın xatirəsinə hörmətsizlikdir! İohann Sebestyan Bax dahi alman bəstəkarıdır.

– Mən Baxın böyük bəstəkar olduğunu bilirəm, cənab Beker.

– Bilirsiniz, lap yaxşı! Onda nə üçün Baxın “Re minor Tokkata və Fuqa” əsərinin tokkata hissəsini təhrif edirsiniz?

Bekerin danışığından heç nə başa düşmədim. “Bayatı-İsfahan”ın Baxın tokkatasına nə dəxli var?!

– Cənab Beker, Baxın o əsəri haqqında birinci dəfədir ki, eşidirəm. Mən Azərbaycan muğamı “Bayatı-İsfahan”ı ifa edirdim.

Mağaza sahibi heyrlətlə üzümə baxıb soruşdu:

– “Bayatı-İsfahan” muğamı?

– Bəli.

- Qəribədir, çox qəribədir...
- Bizim “Bayatı-İsfahan” muğamına bənzər başqa bir muğamımız da vardır: “Bayatı-Şiraz”.

Mən təklif gözləmədən “Bayatı-Şirazı”ı çalmağa başladım. Qoca pianonun böyrünə dirsəklənib qızılı eynəyin altından iri görünən gözlərini qıyaraq **sakit(c,ç)**ə dinləyirdi. Lakin qocanın qırıqlı sifətinin özələləri hərdən tərpənir, o, pianonun diləri üzərində gəzən barmaqlarıma diqqət yetirib, qaşlarını çatırdı.

Mən “Bayatı-Şiraz”ı çalıb qurtardım. Onu deyim ki, indiyə kimi bu qədim muğamı belə həvəs və səylə çaldığım yadıma gəlmirdi. Elə bil mən musiqi məktəbinin şagirdi, Beker isə müəllim idi. Dərslərimi dərinlən mənimsəməyimi ona sübut etmək və əla qiymət almaq üçün bu cür səy göstərirdim.

Tərləmişdim. Yaylığımı çıxarıb alnımı, boğazımı qurulayanda Beker muğamın təsirindən ayrılıb əl çaldı.

– Afərin, afərin! Əsər də yaxşıdır, siz də həvəslə çaldınız. – Qoca nə isə fikirləşib, sözünə davam etdi: – Amma tokkataya elə bənzəyir ki... Ayırı-ayrı yerləri lap eynidir. Bu muğamı yazan bəstəkar indi sağdırmı?

– Onların müəllifi yoxdur, xalqa məxsusdur. Yaşı da bilinmir. Neçə əsrdən bəri nəsilədən nəslə keçib yaşayır.

– Bu mənim üçün də yenilik oldu, – deyə Beker gülümsündü.

Hüseyn Abbaszadə

- ◆ “Bayatı-İsfahan” muğamını dinləyin. Keçirdiyiniz hissləri, düşündüklərinizi 3-4 cümlə ilə ifadə edin.
- ◆ B.Vahabzadənin “Muğam” şeirini oxuyun, hər misrasını təhlil edin və əsas fikri müəyyən edin.
- ◆ Şeirin məzmununu dinlədiyiniz muğamla əlaqələndirməyə çalışın.

Muğam bir xəzinədir, açarındır duyğular,
Muğamda sevinc də var, muğamda kədər
de var.

Muğam mənim xalqımın misilsiz kamalıdır,
Tarixidir, eşqidir, arzusu, amalıdır.
Tar səsinə qulaq as,
Bu səs elin nəfəsi,
Bu səs gözlərdən axan yaşların damcı səsi.
Bu səs sükuta dalmış göyü də dinləndirir,
Ulduzlar da bu səsin önündə baş endirir.

(Bəxtiyar Vahabzadə)

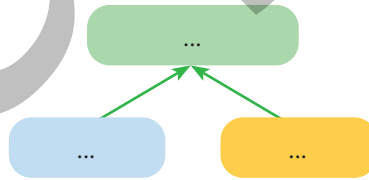

1. Sizcə, musiqinin sərhədi varmı? Musiqi ölkə xaricində, başqa dilli xalqlarda eyni düşüncə və hiss olaraq anlaşıla bilərmı? Niyə?
2. Aşağıdakılardan hansı mətndən götürülmüş faktdır?
 1. Bekerin skripkaçı olması
 2. Bekerin musiqini çox sevməsi
 3. “Arşın mal alan” operettasının Üzeyir Hacıbəyliyə aid olması
 4. Bekerin güləruz olması
 5. “Bayatı-İsfahan” muğamının müəllifinin Azərbaycan xalqı olması
3. Cədvəli tamamlayın.

<i>Fridrix Bekerin xarakterik xüsusiyyətləri</i>	<i>Fikri təsdiqləyən cümlə</i>

4. Hikmətli fikirlərdən biri mətnin məzmununa uyğundur:
 - A) İçində musiqi duyğusu olmayan insanın hissləri gecə kimi qaranlıqdır.
 - B) Musiqi bütün insanların bəşəri dilidir. (*Longfellow*)
 - C) Bir millətin xarakterini bilmək istəyirsinizsə, o millətin musiqisini dinləyin. (*Konfutsi*)
 - D) Musiqinin əsil gücü insanı bəstəkarın xəyal dünyasına aparmasıdır. (*Lüdvig van Bethoven*)
 - E) Musiqinin ritmində bir sirr gizlidir; əgər onu ifşa etsəydim, dünya alt-üst olardı. (*Şəms Təbrizi*)
5. Mətdə multikulturalizmin dəyərlərini müşahidə etdinizmi? Fikrinizi əsaslandırın.
6. Mətnə əsasən azərbaycanlı gəncin diqqət çəkən üç xüsusiyyətini yazın.

7. Muğamatı pianoda ifa edən azərbaycanlı gəncin təmkininin səbəbini izah edin.
8. Azərbaycanlı gəncin cavabları, fikirləri vətəninə sevgisini büruzə verirmi? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
9. Cümlələri tamamlayın.

Əgər mən gəncin yerində olsa idim, ...
Əgər mən Bekerin yerində olsa idim, ...
10. Mətnin ideyasını müəyyənləşdirin.

Dinlədiyiniz “Bayatı-Şiraz” mətni əsasında sualları cavablandırın.

- 1 Dinlədiyiniz mətnlə oxuduğunuz mətni məzmun baxımından müqayisə edin.

Dinlədiyim mətndə	Oxuduğum mətndə
1.	1.
2.	2.
3.	3.

- 2 Tacir İohannın hərəkətini necə qiymətləndirirsiniz?

- 3 *İohannın bu hərəkəti müəlliflik hüququnun pozulmasıdır* fikrini mətn əsasında təsdiq, yaxud inkar edin. Fikrinizi əsaslandırın.

- 4 Alman bəstəkarının bu hərəkəti ilə ermənilərin “Sarı gəlin” mahnısının onların olduğunu iddia etməsi arasında oxşarlıq varmı?

- 5 Mətnə əsasən söyləmək olar:

- A) İohann Gərayı aldadıb Almaniya apardır.
B) Azərbaycan musiqisinə daima böyük maraq olmuşdur.
C) Gəray məcburiyyət qarşısında tütək çalırdı.
D) Hadisələr naməlum şəxs tərəfindən yazıya alınmışdır.
E) Azərbaycan bəstəkarı “Bayatı-Şirazı” nota alır.

Mədəniyyət haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

MADDƏ 30. MƏDƏNİ SƏRVƏTLƏR

30.2. Mədəni sərvətlərə aşağıdakılar aiddir:

30.2.1. təsviri sənət əsərləri, o cümlədən lövhələr, şəkillər, rəsmlər, qravürlər, estamp-lar, litoqrafiyalar, naxışlar, heykəltaraşlıq əsərləri, orijinal bədii toplular və montajlar;

30.2.2. kino, xüsusi əhəmiyyətli televiziya, radio, video materialları, fotoəsərlər və fotomateriallar, dizayn işləmələri və memarlıq layihələri;

30.2.3. əlyazmalar, xüsusi əhəmiyyətə malik kitablar və kitabçalar, dövrü mətbuat materialları, avtoqraflar, markalar, açıqcalar, mədəniyyət və tarix profilli arxivlər və arxiv

sənədləri, not yazıları, məktublar, elmi-tarixi yadigarlar, nadir nəşrlər;

30.2.4. tətbiqi-sənət əsərləri – xalılar və xalça məmulatları, qızıl, platin, gümüş, qiymətli daşlar, mis və gildən hazırlanmış əşyalar, keramika məmulatı;

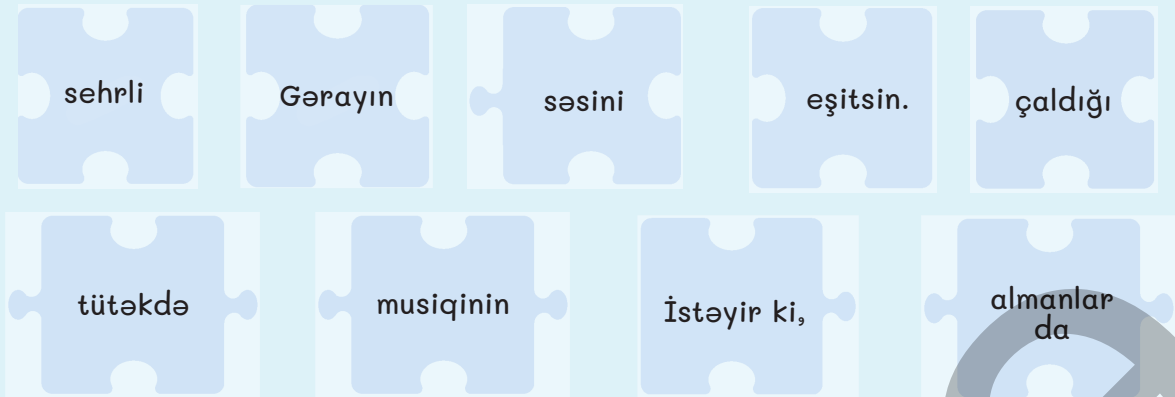
30.2.6. qədim nadir kolleksiyalar və 1960-cı ildən əvvəlki dövrə aid olan muzey əhəmiyyətli əşyalar (o cümlədən mebel, musiqi alətləri və s.);

30.2.7. şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri. ...

MADDƏ 42. MƏDƏNİ SƏRVƏTLƏRİN İXRACI

42.2. Sərgi, qastrol səfərləri, bərpa işləri, prezentasiya, beynəlxalq mədəniyyət tədbirlərinin keçirilməsi halları istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikasının milli mədəniyyət

- 6 İohannın Gərayı Almaniya aparmasının səbəbini tapmaq üçün pазlları ardıcıl düzün.

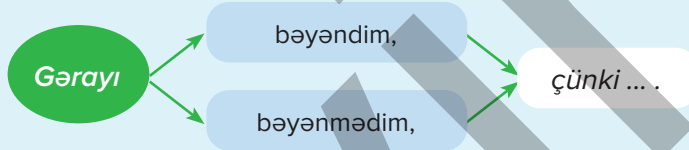

- 7 Sualların hansına mətndə cavab yoxdur?

- A) İohann kimdir?
B) Xatirələr kimin dilindən danışılır?
C) Alman bəstəkarı nəyi nota köçürürdü?

- D) Gəray hansı musiqi alətində ifa edirdi?
E) Gərayın Almaniya getməkdə məqsədi nə idi?

- 8 Cümləni tamamlayın.

- 9 “Mədəniyyət haqqında AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU”nu oxuyun, “Bayatı-Şiraz” mətnində qanunun hansı maddəsinin pozulduğunu deyin.

yət əmlakının Dövlət Siyahısına daxil edilmiş mədəni sərvətlərin Azərbaycan Respublikasının ərazisindən aparılması qadağandır.

42.3. Sərgi, qastrol səfərləri, bərpa işləri, təqdimat, beynəlxalq mədəniyyət tədbirlərinin keçirilməsi ilə əlaqədar mədəni sərvətlərin müvəqqəti ixracı qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

MADDƏ 43. MƏDƏNİYYƏT SAHƏSİNDƏ QADAĞALAR

43.0. Mədəniyyət sahəsində aşağıdakı hərəkətlərə yol verilmir:

43.0.1. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinə, suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə, konstitusiyaya quruluşuna, iqtisadi, mü-

dafə, elmi-texniki potensialına və milli maraqlarına zərər vura biləcək təbliğatın aparılmasına;

43.0.4. milli mədəni irs nümunələrinin Azərbaycan Respublikasının ərazisindən qanunsuz aparılmasına;

43.0.5. irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, sosial mənzəyindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq mədəniyyət sahəsində əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasına;

43.0.6. mədəni və təbii irsin tarixi və bədii təyinatı ilə bir araya sığmayan tərzdə istifadə edilməsinə.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

11. Mətdən (səh. 115) musiqi sahəsi ilə bağlı terminləri seçin.

12. Uyğunluğun düzgünlüyünü əsaslandırın.

Operetta

oxumaq, rəqs və danışmaqla əlaqələndirilən
gülməli musiqili səhnə əsəri

Simfoniya

orkestr üçün yazılmış bir-birindən sürət və
ahənginə görə fərqlənən musiqi əsəri

Ariya

melodik cəhətdən xoş insan avazını andıran
instrumental pyes

Tokkata

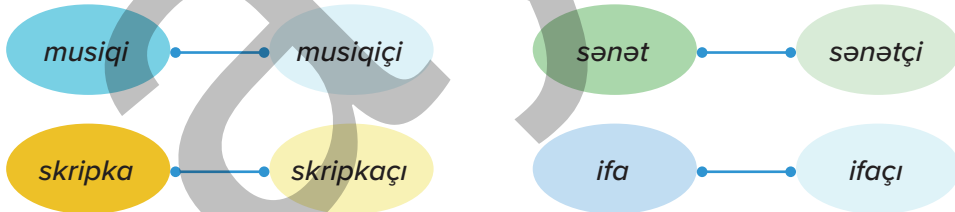
fortepianoda sürətlə və canlı ritmik hərəkətlə
ifa olunan musiqi pyesi

13. *Hava* sözünün hansı mənası mətdəkinə uyğun gəlir?

1. Yer atmosferini əmələ gətirən qazların qarışığı
2. Yeri əhatə edən boşluq, fəza
3. Hər hansı bir yerdə müəyyən vaxtda atmosferin vəziyyəti
4. Bir yerin sağlamlıq baxımından vəziyyəti
5. Səslərin musiqi əmələ gətirən ardıcılığı, melodiya

14. Mətdə (səh. 115) tünd şriftlə verilmiş sözü müxtəlif mənalarda cümlədə işlədin.

15. Verilmiş sözlərin mənasını izah edn.

16. Mətdən (səh. 115-116) istifadə etməklə cümlələri tamamlayın.

- Bekerin ifaçılıq sənətindən əl çəkməsinin səbəbi
- Beker çalınan “Bayatı-İsfahan” muğamının təhrif olunmasını zənn etmişdi, çünki
- Fridrix Bekerin narazılığının səbəbi

17. Mətnin (səh. 115) birinci abzasında həmcins üzvləri göstərin, onlara sual verib hansı cümlə üzvü olduğunu müəyyən edin.

18. Mətnin (səh. 115) ikinci abzasında **o** əvəzliyindən sonra vergülün düzgün qoyulduğunu əsaslandırın.

19. – **Cənab serjant**, *musiqini niyə təhrif edirsiniz?* cümləsində tünd şriftlə verilmiş söz birləşməsindən sonra nə üçün vergül qoyulmuşdur?

20. Mətnə (səh. 115) altından xətt çəkilmiş cümlələrə mübtəda artırın və fikrinizi əsaslandırın.

21. O, bu əvəzlilikləri ilə ifadə olunan mübtədalardan sonra vergül işarəsini düzgün qoyun.

1. Bu Azərbaycan muğamıdır. Bu muğam Azərbaycan xalqına məxsusdur. 2. O “Bayatı-İsfahan” muğamını həvəslə çaldı. O muğam “Bayatı-Şiraz”dır. 3. Tarixçi multikultural dəyərlər mövzusunda çıxış etdi. O Azərbaycanı tolerant ölkə kimi qiymətləndirdi. 4. O da məruzəçi kimi çıxış etmək istəyirdi. Bu məruzə çox maraqlı idi. 5. O tez kitabı açdı, lazım olan məlumatları oxudu. Bu kitabda lazımi məlumatlar çox idi. 6. Böyükər gələndə ayağa qalxmaq lazımdır. Bu azərbaycanlıların milli adətidir. 7. O Azərbaycanı işıqlı gələcəyə aparmaq üçün böyük tədbirlərin həyata keçməsinə başçılıq edirdi.

22.

“AZƏRBAYCAN MUĞAMLARI” adlı təqdimat hazırlayın.

PLAN

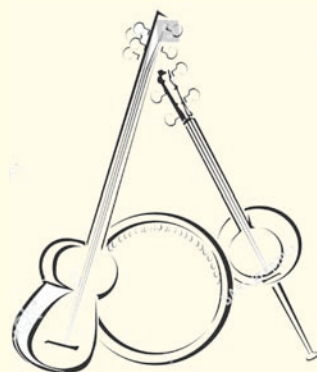
- ◆ İlk növbədə, muğamlar və onların tarixi haqqında məlumat toplayın.
- ◆ Topladığınız məlumatları emal edin.
- ◆ Təqdimat hazırlamaq üçün plan tərtib edin.
- ◆ Təqdimatınıza fotosəkillər əlavə edin.

İSTİQAMƏT:

1. Giriş hissədə mövzu barədə ümumi məlumat verin.
2. Əsas hissədə mövzu ətrafında danışın.
3. Nəticə hissədə haqqında danışdığınız məsələyə münasibət bildirin.

TƏLİMAT:

- ◆ Yazınızda həmcins üzvlərdən istifadə edin.
- ◆ Durğu işarələrinin işlənmə qaydalarına əməl edin.
- ◆ Mübtəda ilə xəbərləri düzgün uzlaşdırın.

Təsəvvür edin ki, siz mədəniyyət günlərində iştirak etmək üçün özünüzlə Azərbaycan xalçalarından nümunələr, Azərbaycan muğamları yazılmış disklər, digər daşınar milli irs nümunələrindən aparmaq istəyirsiniz.

Unutmayın ki, bu məsələ ilə bağlı iclas keçirilməli, iclasda alınacaq qərarlar isə sənəddə öz əksini tapmalıdır. Bu sənəd **protokol** adlanır.

PROTOKOL RƏSMİ SƏNƏDDİR.

Protokola

verilən tələblər

1. Protokol sözü və onun nömrəsi ortada böyük hərflə yazılır.
2. Müşavirə, seminar, konfrans və iclaslarda müzakirə olunan məsələlər ardıcıl qeyd edilir.
3. İclasın keçirildiyi təşkilatın adı, yer, tarix qeyd olunur.
4. İclasda iştirak edənlərin sayı göstərilir.
5. İclası idarə etmək üçün sədr və katib seçilir.
6. Katib iclasda deyilənləri qeydə alır.
7. Çıxış edənlərin çıxışlarının qısa məzmunu yazılır.
8. Çıxışlar əsasında sonda qərar verilir.
9. Qərar sözü ortada böyük hərflə yazılır.
10. Sonda sədr və katibin imzası olur.

Protokol yunan sözlərindən götürülmüşdür. Protok "ilk, birinci vərəq"; kolos "yapışdırmaq" deməkdir. Protokol Bizans diplomatiyasında təntənəli mərasimlərdə tərtib edilən sənədin 1-ci hissəsini bildirirdi. Bu hissədə iştirakçıların siyahısı göstərilirdi.

Məkan

PROTOKOL №1

Tarix

Bakı şəhəri 189-190 nömrəli məktəb

4 mart 2024-cü il

İştirakçılar

İştirak edirdi: "Mədəniyyət günləri"ndə iştirak edəcək 12 şagird, təşkilatçı, nümayəndə heyətinin rəhbəri, sədr, katib

İclasın gündəliyi:

1. İclası aparmaq üçün sədr seçilməsi
2. Çıxışları qeyd etmək üçün katibin seçilməsi
3. "Mədəniyyət günləri"ndə nümayiş etdiriləcək təqdimatların hazırlıq səviyyəsi
4. "Mədəniyyət günləri"ndə nümayiş etdirmək üçün milli irsə məxsus nümunələrin aparılması

Müzakirə ediləcək məsələlər

Eşidildi:

1. İclası aparmaq üçün sədr Nəzrin Vahabova, katib Ləman Şahbazlı seçildi.
2. İkinci məsələ barədə Türkiyədə "Mədəniyyət günləri"ndə iştirak edəcək nümayəndə heyətinin rəhbəri danışdı.
3. Üçüncü məsələ barədə təşkilatçı danışdı. O bildirdi ki, "Mədəniyyət günləri"ndə nümayiş etdirmək üçün milli irsə məxsus nümunələrin aparılması müvafiq icra hakimiyyətinin razılığı əsasında mümkün ola bilər.

QƏRAR:

1. "Mədəniyyət günləri"ndə nümayiş etdiriləcək təqdimatların hazırlıq səviyyəsi qənaətbəxş hesab edilsin.
2. "Mədəniyyət günləri"ndə nümayiş etdirmək üçün milli irsə məxsus nümunələrin aparılmasına razılıq alınması üçün müvafiq icra hakimiyyətinə məktubla müraciət edilsin. Razılıq olduğu halda, məsələyə təkrar baxıla bilər.

Katib: Ləman Şahbazlı

Sədr: Nəzrin Vahabova

6 | Qardaşlar

ORFOQRAFIYA

- *Sual işarəsi qoyulmuş sözlər bitişik, yoxsa defislə yazılmalıdır?*
- *Fikrinizi əsaslandırın.*

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

müdrək	– [...]
dostluq	– [...]
tonqal	– [...]

VURĞU

Düzgün yazılışını müəyyən etdiyiniz sözlərin vurğusunu deyin.

Vaqif bizim binada yaşayır. Yaşının az olmasına baxmayaraq, dostları arasında böyük nüfuzu var. O, qara?saçlı, dolu?bədənli, qara?qaşlı, çox üzü?gülər bir oğlandır. Qardaşı Vahid onu həmişə əzizləyir, qayğısına qalmaqdan yorulmur. Hamının sevimlisi olan bu oğlan – Vaqif IV sinifdə oxuyur. Qardaşı Vahid isə VIII sinif şagirdidir. O, uca?boy, enli?kürək, yaşlı adamlara məxsus müdrək simalı bir oğlandır. İki qardaşın dostluğu, aralarındakı səmimiyyət onları qonşular içində də hörmətli etmişdi. Kiçik qardaş da böyük qardaşını ürəkdən sevir, onu təkcə qardaş kimi deyil, həm də dostu kimi qəbul edirdi.

Müəllimləri Aliyə xanım bu iki qardaşın dostluğundan, məktəbdəki davranışından, dostları arasında nüfuzundan onların anasına – Çimnaz xanıma ürək dolusu danışardı. Bu qardaşların dostluğu mənə də xoşuma gəlir. Mən onların olduqca səmimi, mehriban olduğunu bilirəm. Bəs bu qardaşların hansı xüsusiyyətləri mənə onlar haqqında bu yazını yazmağa vadar etdi? Mən onların başqa xüsusiyyətindən danışım, nəticəni özünüz çıxarın.

Axırıncı çərşənbə idi. Bütün qonşular həyətdə düşmüşdü. Uşaqlar böyük tonqal qalamışdılar. Hamı evdən bayram payı gətirmiş, həyətdə süfrə açmışdılar. Vahidlə Vaqif də evdən gətirdikləri bayram yer-yemişini qonşu uşaqlarla bölüşdürdülər. Qonşular bayramı daha əyləncəli etmək üçün musiqi alətlərində çox şən musiqilər çaldılar, oxudular, oynadılar.

Bayram şənliyi get-gedə qızışırdı. Uşaqlar tonqalın ətrafında yallı getdilər, sonra: “Ağırlığım, uğurluğum odda yansın”, – deyib tonqalın üstündən tullandılar.

Uşaqlardan bir neçəsi bayram payı toplamaq üçün qonşuların qapılarına torba atmışdı. Bir azdan onlar dolu torba ilə qayıtdılar. Burada nələr yox idi?!

Birdən Vaqif dedi:

– Uşaqlar, gəlin bayram payından qonşuluqdakı Liza xalaya da aparaq. Axı o, kimsəsizdir, ayaqları ağrıdığı üçün həyətdə də düşməmişdir. Qoy o da sevinсин.

Vahid əlavə etdi:

– Qonşu binada da bir neçə yaşlı insan var. Onlara da baş çəkək.

Bütün uşaqlar qardaşların bu təklifini bəyəndi. Onlar xonça düzəldib binalardakı yaşlı insanları ziyarət etdilər. Əyninə Kosa və Keçəlin paltarını geyinmiş iki uşaq qocaları əyləndirdi.

Mənim qəhrəmanlarımla məhz bu xüsusiyyətləri: ... onları dostlar, qonşular və qohumlar arasında belə hörmətli etmişdi.

Sizcə, nöqtələrin yerinə hansı sözlər yazılmalıdır?

Bayramlar insanların bir araya gəlməsi üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Kaş hamı təkcə bayramlarda deyil, hər zaman bir-birinə qarşı daha diqqətli və xeyirxah olsun. Bəli, bax onda ... heç olmaz.

Cümləni hansı sözlərdən istifadə etməklə tamamlamaq olar?

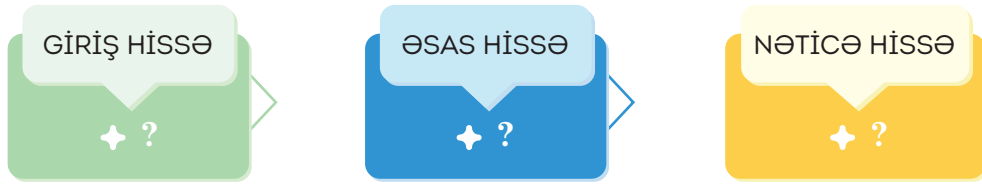
Süjetə baxın, sualları cavablandırın:

- ✓ Süjetdə nədən danışılır?
- ✓ Süjet əsasında cədvəli tamamlayın:

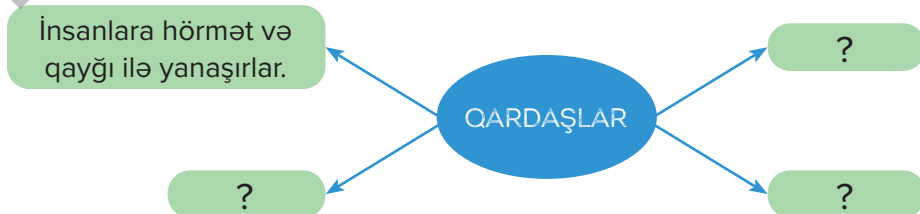
ÇƏRŞƏNBƏLƏR	ADƏTLƏR	ADƏTİN SƏBƏBİ
 <i>Su çərşənbəsi</i>		
 <i>Od çərşənbəsi</i>		
 <i>Yel (hava) çərşənbəsi</i>		
 <i>Torpaq çərşənbəsi</i>		

1. Mətnin tərkib hissələrini müəyyən edin və onlar arasındakı əlaqəni izah edin.

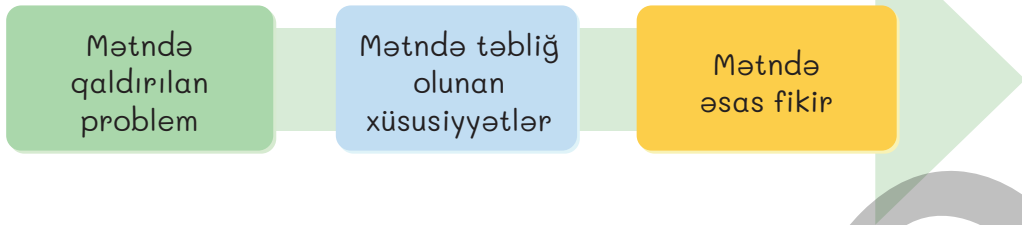

2. Birinci abzasda hansı cümlədən sonra ardıcılıq pozulmuşdur? Uyğun cümləni tapıb abzasların ardıcılığını bərpa edin.
3. İkinci abzasda hansı cümlədən sonra yeni abzas yaratmaq olar? Niyə?
4. Mətn əsasında bu fikrə gəlmək olar:
- A) İnsan insanın dostu, yoldaşı, qardaşı olmalıdır.
 - B) İnsanı inkişaf etdiren və tərbiyələndiren onun yaşadığı cəmiyyət və mühitdir.
 - C) Yardımlaşma və həmrəylik cəmiyyətin inkişafı üçün ən gözəl vasitədir.
 - D) Kiçik nöqsanlar böyük səhvlərə aparır.
 - E) Qocalara hörmət etsəniz, kiçiklər də sizə hörmət edər.
5. *Yardımlaşma və həmrəylik cəmiyyətin inkişafı üçün ən gözəl vasitədir* fikri əsasında müzakirə aparın. Mətnə və bildiyiniz əhvalat, yaxud hadisələrdən istifadə etməklə fikrinizi əsaslandırın.
6. Mətnin məzmunu hansı suala cavab tapmağa imkan verir?
- 1. Ailə və məktəbin fərdin formalaşmasında rolu nədir?
 - 2. Qardaşlar arasında səmimi və mehriban münasibətin formalaşmasına səbəb nədir?
 - 3. Kosa və Keçəl nəyi təmsil edir?
 - 4. Azərbaycan xalqına məxsus müsbət keyfiyyətlər hansılardır?
 - 5. Bayram xonçaları necə bəzənir?
 - 6. Axır çərşənbədə hansı adət daha önəmlidir?
 - 7. Bayramda nə üçün tonqallar qalanır?
7. Mətnə multikulturalizmin elementlərinə rast gəldinizmi? Mətnə əsasən fikirlərinizi əsaslandırın.
8. Mətnə əsasən qardaşları xarakterizə edin.

9. Qardaşların xarakterik xüsusiyyətlərinə əsasən onların valideynləri haqqında fikir yürüdü.

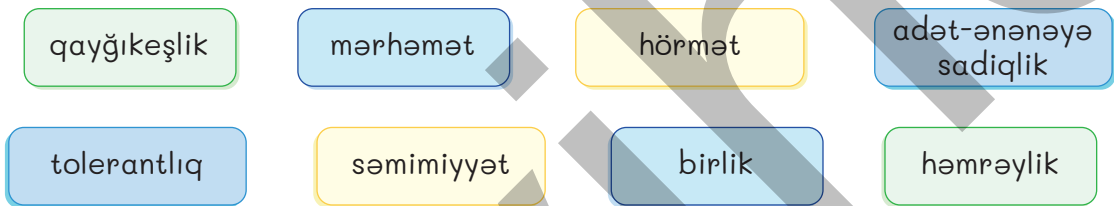
10. Sxem əsasında danışın.

11. Mətnə əsasən *Novruz bayramı multikultural dəyərlərin nümunəsidir* fikrini təsdiq edin.

12. Sözlərdən hansı mətn üçün açar söz ola bilər?

✓ Fikrinizi əsaslandırın.

13. Sözlərin mənə fərqi izah edin.

14. *Oxumaq* feilini müxtəlif mənalarda cümlədə işlədin.

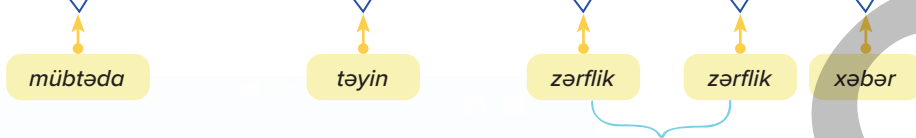

15. Mətnin 1-ci və 3-cü abzasında həmcins üzvləri müəyyən edin, onların işlənmə səbəbini izah edin.

16. Mətnə (səh. 126) altından xətt çəkilmiş cümləyə diqqət yetirin. Sizcə, nə üçün *Vaqif* sözündən əvvəl tire işarəsi qoyulmuşdur?

Nümunə əsasında həmin cümlədə vergülün qoyulma səbəbini izah edin.

Uşaqlar Nizaminin anadan olduğu şəhərə – Gəncəyə səyahət etdilər.

Gəncə sözü **şəhər** sözünü aydınlaşdırdığı, yəni uşaqların hansı şəhərə getdiyini izah etdiyi üçün şəhər sözündən sonra tire işarəsi qoyulmuşdur.

Cümlədə bəzən elə sözlər olur ki, onlar özündən sonrakı sözün mənasını izah edir, yaxud dəqiqləşdirir. İzahedici sözlər, yaxud söz birləşmələri mənasını aydınlaşdırdığı sözdən, əsasən, tire işarəsi ilə ayrılır. *Məsələn:*

Mart ayının əvvəlindən Azərbaycanda və qonşu ölkələrin əksəriyyətində qədim Şərq bayramına – Novruza ciddi hazırlıqlar başlanır.

mənası aydınlaşdırılan söz

izahedici söz

17. Mətdən bir neçə elə cümlə seçin ki, onlara izahedici söz artırmaq mümkün olsun.

18. Cümlələrdə izahedici sözləri müəyyən edin, durğu işarələrinin düzgün qoyulduğunu əsaslandırın.

1. Novruzun əsas personajları – Kosa və Keçəl yazla qışın mübarizəsini əks etdirir. 2. Dünyanın yeddi möcüzəsindən biri – Şvedaqon məbədi Birmada yerləşir. 3. Səs irəlidən – dağlar tərəfdən gəlirdi. 4. Yazın ilk günlərində Kürün sahilinə – Ceyrançölə səyahətə çıxmışdıq. 5. Kolluqdan zərif bir çiçək – bənövşə boylanırdı. 6. Yerin peykində – Ayda hava yoxdur. 7. Biz onları – alma və şaftalı ağaclarını beşinci sinifdə oxuyanda əkmışdik.

19. İzahedici sözləri müəyyən edin və tire işarələrini qoyun.

1. Doğma məktəb xəyalımı çox-çox uzaqlara orta məktəb illərinə apardı. 2. O, ayağını irəliyə buzla örtülmüş səkiyə atmağa qorxurdu. 3. Bura bizim doğma vətənimizdir Azərbaycandır. 4. Hacılələk həmişə hündürüldə ağacların üstündə yuva qurur. 5. Hacı Zeynalabdin Tağıyevin məzarı yaşadığı yerdə Bakının Mərdəkan qəsəbəsindədir. 6. Azərbaycanda ilk operanın "Leyli və Məcnun"un müəllifi Üzeyir Hacıbəyliydir. 7. Azərbaycan dili ilk dəfə XVI əsrdə Xətəinin dövründə dövlət dili səviyyəsinə qalxmışdır. 8. Azərbaycanda əhalinin 90 faizdən çoxunu təşkil edən azərbaycanlılarla Azərbaycan türkləri ilə yanaşı, talış ləzgi ingiloy avar saxur yəhudi udinlər xınalıqlılar və digər milli və etnik azlıqlar əsrlər boyu yanaşı yaşamışdır.

✓ *Altından xətt çəkilmiş sözlərdə hansı düzgün işarəsindən istifadə olunmalıdır? Niyə?*

20. Lüğət üzrə imla yazın. Sözlərdə bir, yoxsa iki "y" samitinin yazılacağını müəyyən edin.

xasi...ət, vəzi...ət, valide...n, kəmi...ət, nəqli...at, tövsi...ə, sani...ə, cəmi...ət, xüsusi...ət, tərbi...ə, ədəbi...at, mədəni...ət, ehti...at

25. *Kaş hamı təkcə bayramlarda deyil, hər zaman bir-birinə qarşı daha diqqət-cil və xeyirxah olsun* cümləsindən istifadə etməklə inşa yazın.

◆ İnşanı özünüz adlandırın.

◆ Yazınızda aşağıdakı mövzulara da yer verin:

- ✓ *Novruz multikultural bayramdır;*
- ✓ *Novruz birlik və həmrəylik bayramıdır.*

İnşanı yazarkən şəkildən də istifadə edin.

7 | Bayram axşamı

Novruz bayramı ilə bağlı yaşından asılı olmayaraq oxuduğunuz məktəbdə, yaxud yaşadığınız ərazidə müsahibə götürün. Müsahibə üçün maraqlı suallar tərtib edin.

Nümunə üçün suallar təqdim edirik:

1. Novruz nədir?
2. Novruz nəyin rəmzidir?
3. Novruzla bağlı hansı adət-ənənələr vardır?
4. Novruz nə üçün saflıq, təmizlik bayramı hesab edilir? və s.

ORFOQRAFIYA

Şeirdə tünd rəngdə verilmiş sözlər ayrı, yoxsa defislə yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

- [ocaq] – [...]
[püstə] – [...]
[dövrə] – [...]
[papaq] – [...]

VURĞU

Hansı hecadadır?

- bayram
bəhanə
məşəl
şəkərbura

- ◆ Tələffüz qaydalarına riayət etməklə şeiri ifadəli oxuyun.
Fasilələrə diqqət yetirin.

Yadımdadır, *cocuqluqda*,
Əziz bayram gecələri
Atam, anam, üç qardaşım,
Qoca nənəm, bir də əri.

Toplaşardıq bir süfrənin
Gülə?gülə dövrəsinə.
Nənəm deyər: – Qurban olum,
Yaradanın süfrəsinə!

Bir sininin kənarında
Yaxılırdı iki?üç şam.
Qarşımızda şəkərbura,
Noğul?nabat, püstə, badam.

Hələ üskü axşamları
Qiyamətdən nişanədir.
Oynamaqçün cocuqlara
Belə günlər bəhanədir.

Ocaq yaxıb, od qalayıb,
Üzərindən atlanardıq.

Oynayardıq yorulduqca,
Yorğunluğa qatlanardıq.

“Gün çıx” deyə, “gün çıx” deyə,
Çalxanırdı sevincimiz.
“Kəhər atı min çıx” deyə,
Qışqırdı ən dincimiz.

Əynimizdə təzə paltar,
Başımızda təzə papaq.
Odlə məşəl əlimizdə
Dolaşardıq *sokak-sokak*.

Qışqırdıq, bağırardıq
Ölçə?ölçə küçələri.
Söz qıssası, xoş keçərdi
Bizə bayram gecələri.

Sabah bayramıdır,
Deyə?deyə yatıyırdıq.
Çəkdiyimiz acıları
Sevinclərə *qatıyırdıq*.

Sizcə, nöqtələrin
yerinə hansı söz
yazılmalıdır?

Mikayıl Müşfiq

- ◆ “Gün çıx” nəğməsini oxuyun.
- ◆ Onun məzmununu izah etməyə çalışın.
- ◆ Sizcə, bu nəğmə “Bayram axşamları” şeirinin
hansı bəndinə aydınlıq gətirə bilər?

Gün çıx, çıx, çıx,
Kəhər atı min çıx.
Oğlun qayadan uçdu,
Qızın təndirə düşdü.
Keçəl qızı qoy evdə,
Saçlı qızı götür çıx.

Gün çıxdı su içməyə,
Qırmızı don biçməyə,
Gün özünü yetirəcək,
Qarı tez götürəcək.
Keçəl qızı aparacaq,
Saçlı qızı gətirəcək.

1. “Bayram axşamları” şeirini bəyəndinizmi? Niyə? Xoşunuza daha çox nə gəldi?
2. ... *şeirin tərənnüm obyektidir* cümləsini tamamlamaq üçün nöqtələrin yerinə hansı ifadəni yazardınız?

3. Şeirə əsasən söyləmək olar:

1. Bir uşağın xatirələri əsasında qələmə alınmışdır.
2. Mikayıl Müşfiqin uşaqlıq xatirələri əsasında qələmə alınmışdır.
3. Milli bayramlardakı adət-ənənələr sadalanır.
4. Novruz bayramının müqəddəsliyindən danışılır.
5. Novruz bayramının tarixindən danışılır.

4. Şeirdən istifadə etməklə hansı sualı cavablandırmaq olar?

- A) Novruzda nə üçün tonqal üstündən atlanmaq lazımdır?
- B) Uşaqların sevincinə səbəb nə idi?
- C) Süfrədə nə üçün əvvəlcə böyüklər oturardı?
- D) Novruzda uşaqlara hansı işləri görmək tapşırılardı?
- E) Novruz süfrəsində niyə şam yandırılır?

5. Şeirə əsasən tamamlayın.

6. Cədvəli tamamlayın.

Bildiyim Novruz adətləri	Şeirdə təqdim edilən Novruz adətləri	Novruz bayramı adətlərinin əhəmiyyəti

7. Novruz bayramını xalqları, millətləri birləşdirən bayram hesab edirlər. Bunu hansı faktlarla sübut edə bilərsiniz?

8. Konteksdən çıxış edərək *sini* və *yaxılırdı* sözlərinin mənasını izah edin.
9. 1, 3, 7 və 9-cu bəndlərdə fərqləndirilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz etmək olar?
10. İzahlardan hansı *məşəl* sözünə aiddir?
 - yandırmaq üçün üst-üstə yığılmış odun, budaq və s.
 - ətrafı işıqlandırmaq üçün ağac başına sarınaraq yandırılan yağlı əsgə
 - od yandırmaq üçün yer
11. Şeirə əsasən Novruz bayramını əlamət və keyfiyyət bildirən bir neçə sözlə xarakterizə edin.
12. 8-ci bənddə eyni məna verən sözləri seçin.

13. Şeirə (səh. 131) əsasən sxemi tamamlamaq üçün hansı sözlərdən istifadə edərdiniz?

$$\boxed{?} + \boxed{?} = \boxed{\text{NOVRUZ BAYRAMI}}$$

14. Mətni oxuyub, tapşırıqları yerinə yetirin.

- ✓ Nöqtələrin yerinə uyğun gələn hərfləri yazın.
- ✓ Sual işarəsi qoyulmuş sözün defislə, bitişik, yoxsa ayrı yazıldığını müəyyən edin.
- ✓ Altından xətt şəkillmiş sözlərin düzgün tələffüzünü yazın.
- ✓ Tünd şriftlə verilmiş cümlədə vergül işarəsinin işlənməsinin səbəbini deyin.
- ✓ 2-ci abzasın 2-ci cümləsində cümlə üzvlərini deyin.

BİLİRSİNİZMİ?

Novruzun əsas pers...najları dedikdə, təbii ki, Kosa və Keçəl ağılımıza gəlir. Onlar kütləni əyləndirir, insanlarda xoş əhvali? ruhiyyə, sevinc yaradır, Kosa ilə Keçəlin dəyişməsi yazla qışın mübarizəsini əks etdirir. **Qış çıxıb getmək, yerini bahara təh...il vermək istəmir.** Kosa torpaq rəmzidir. O, Keçəllə m...barizədə qalib gəlir, Kosanın qalibiyyəti ilə təbiət oyanır. Kosanın yundan kürk geyinməsi istinin, yayın göstəricisidir.

Qədim zamanlarda da Novruz mərasimlərdə bu persojlardan istifadə olunub. Kosa və Keçəl açıq havada tamaşaçıya yığılanları əyləndiriblər. Novruz dünyanın otuzdan çox ölkəsində qeyd edil-sə də, Kosa ilə Keçəl atributuna ancaq Azərbaycanda rast gəlinir.

15. Şeiri nəsrə çevirib məzmununu yazın. (20-25 cümlə)

16. “Milli azlıqların bayramları” mövzusunda təqdimat hazırlayın. Bunun üçün:

- ✓ Əvvəlcə hər hansı bir milli azlıqda olan xalqı seçin.
- ✓ Həmin xalqın Azərbaycanda yaşadığı yer haqqında məlumat əldə edin.
- ✓ Xalqın milli bayramları haqqında məlumat toplayın.
- ✓ Yığcam (3-5 slayd) təqdimat hazırlayın.
- ✓ Təqdimatınızda məlumat və müvafiq fotosəkillərin olmasına çalışın.

Nümunə üçün ingiloylar və onların “milli bayramı” haqqında məlumatı təqdim edirik.

MİLLİ AZLIQLAR – *ingiloylar*

I

“Biz Azərbaycan deyəndə onun sərvətini, onun gözəl təbiətini nəzərdə tuturuq. Lakin bütün bunlarla yanaşı, respublikanın ən başlıca sərvəti əsrlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan, müxtəlif millətlərdən olan, müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır. Ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər də zəngin olar...”

Ümummilli lider Heydər Əliyev

II

Azərbaycanda tarixən müxtəlif xalqlar sülh və əmin-amanlıq, dostluq və mehribanlıq şəraitində yaşamış və indi də yaşayırlar.

Xalqların mənəvi sərvətləri, dilləri, ailə-məişət və başqa bu kimi xüsusiyyətləri qorunur və mühafizə olunur.

Xalqların dostluq şəraitində yaşaması, bir-birlərinin dilinə, dininə, milliyyətinə hörmət etməsi onları birləşdirən ümumi dəyərlərindən, multikulturalizmdən irəli gəlir.

Azərbaycanda yaşayan milli azlıqlardan biri müsəlmanlar və xristianlardan ibarət ingiloylardır. Onlar, əsasən, Balakən, Qax və Zaqatala rayonlarında yaşayırlar. İngiloylar öz aralarında gürcü dilində danışırlar. Əsasən, əkinçilik və maldarlıqla məşğul olurlar. İngiloylar alban mənşəli gel tayfalarının varisləridir.

III

İngiloyların müxtəlif bayram adət-ənənələri və dini mərasimləri vardır. **Qorqot, Kürmükoba, Tut nübgəri** (baramaçılıq ənənələri ilə bağlıdır) kimi bir sıra qədim bayramları misal göstərmək olar. Bu bayramlarda ingiloylar dini mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq birgə iştirak edirlər.

Əsas bayramları baharın gəlişi ilə bağlıdır. İngiloylar Novruza “Qorqot” bayramı deyirlər. Bu bayram yazın gəlişi, təbiətin oyanması, xeyirxah qüvvələrin şər üzərində qələbəsi üzərində qurulub. Bayram şənlikləri martın 21-22-dən başlayaraq aprel ayının sonunadək davam edir. Maraqlıdır ki, ingiloylar baharın ilk elçisi olan durna quşuna da “qorqot” deyirlər və bayram hər il durna qatarlarının gəlişinə təsadüf edir. Onların buğda və qozdan hazırlanan bahar yeməyi də **qorqot** adlanır.

“Qorqot” “qor” (od) və “qut” (xoşbəxtlik) sözlərinin birləşməsindən yaranıb, yazı, yazın istisini, hərərətini, odunu, qüvvətini, qutunu gətirən kişi mənasına uyğun gəlir.

IV

Əvvəllər bayram şənlikləri su mənbələrinin kənarında, bu-
laq başında təşkil edilər, bu
zaman küsənlər mütləq barı-
şardılar. Hamı bayram yerinə

gələr, od qalayar, yerə xalçalar
sərer, ləziz xörəklər hazırlayırdılar.

Bayrama gələ bilməyən xəstə, qoca və əlil-
lərə bayram payı göndərilirdi.

Hazırda Novruz — Qorqot bayramı bütün
kənd, qəsəbə sakinlərinin birgə iştirakı ilə
mərkəzi meydanlarda keçirilir. Tədbirdə hər obanın
öz yeri, öz payı olur. Kosa və Keçəlin iştirakı ilə meydanda
böyük tonqal qalanır, yumurta döyüşdürülür. İdman yarışların-
da kəndirbazlar, pəhləvanlar məharətlərini nümayiş etdirirlər.
Bayramda iştirak etmək üçün ətraf kəndlərdən, rayon mərkə-
zindən qonaqlar dəvət olunur.

V

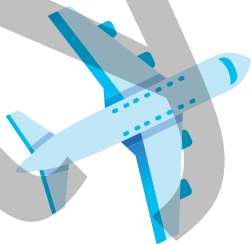
Xonçalı, səmənili süfrələr açılır, qazanlar asılır. Böl-
gə üçün səciyyəvi olan ənənəvi yeməklər: *maxara*,
sülhülü, *girs*, *xəngəl*, *çilov*, *qorqod*, *usurum* və s. bişi-
rilir. Hər stolda ingiloyların özünəməxsus şirniyyatı -
günəşi xatırladan *maxara* qoyulur. “Maxara” undan
hazırlanmış şirniyyat növüdür.

Döyülmüş buğdadan və qaynadılmış ətin (dana-qoyun)
suyundan hər ailəyə çatacaq qədər hədik bişirilir.
Hədik yazın gəlişi və bolluq rəmzi hesab edilir.

IV bۆlmə

MƏKTƏB
ekologiya uğrunda

1. LAYİHƏ: “KAİNAT VƏ TƏBİƏT”

2. KİBRİT ÇÖPÜ

3. TƏMİZ HAVA – SAĞLAM İNSAN

4. ÇÖRƏK

5. DAYANIQLI İNKİŞAF

6. TƏBİƏT İLHAMA ÇAĞIRIR MƏNİ

1

LAYİHƏ:

Kainat və təbiət

Gecələr aydın havada göyün üzünü müşahidə etsəniz, çoxlu ulduz görərsiniz. Yəqin, göy üzünə baxarkən sizi bir sual düşündürür: görəsən, göydə nə qədər ulduz var? Göyün sonu varmı? Əgər varsa, harada qurtarır?

Dünya sonsuzdur və biz onun kiçik bir hissəsini görə bilirik. Bu sonu olmayan dünya kainat adlanır. Kainatın Yerə yaxın hissəsi kosmos adlanır. Ulduzlar, planetlər və başqa cisimlər kainatın hissələridir.

Biz Yer haqqında biliklərimizi digər planetləri başa düşmək və bəlkə də, kainatdakı digər yaşayış üçün əlverişli bölgələri müəyyən etmək üçün istifadə edə bilərik.

Planetin "fəaliyyətini" öyrənməklə biz təbii hadisələri: zəlzələ, vulkan, tufan və qasırğalar nə zaman baş verəcəyini proqnozlaşdırmağı və onların təsirlərini minimuma endirməyi öyrənirik.

1. Kosmosu bilmək insan üçün niyə vacibdir?
2. Yerin və kainatın öyrənilməsinin əhəmiyyəti nədir?
3. Görəsən, kainatın harasındaşıq? Kainatdakı ünvanımız nədir?
4. Planetə qayğı ilə yanaşmaq nə deməkdir?
5. Kainat bizimlə danışmaq istəsə idi, görəsən, nə deyərdi?

2 Kibrit çöpü

SXEMİ ŞƏRH EDİN.

MÜZAKİRƏ

Yanğın nədir? Yanğın necə baş verə bilər? Onun fəsadları hansılardır? Yanğınların baş verməməsi üçün nə etmək lazımdır? Tüstü nə edə bilər?

Bu yaxınlarda Gülarə Munisin maraqlı bir hekayəsini oxudum. Adı “Kibrit çöpü” idi. Çox xoşuma gəldi. Yığcam hekayədə böyük bir məna var idi.

*Gəl hekayəni
birlikdə dinləyək.*

*Hekayədə nədən
danışılırdı?*

*Elə isə mətn
əsasında sual-
ları cavablan-
dıraq.*

*Dostlar, siz
də bəyən-
dinizmi?*

1. Mətnə nədən danışılır?
2. Fikirlərdən hansı mətnin giriş hissəsinə aiddir:
 1. Kibrit çöpünün nə olduğu barədə məlumat verilir.
 2. Kibrit çöpünün törətdiyi fəlakətlərdən danışılır.
 3. Kibrit çöpünün faciələrə başlanğıc verməsindən danışılır.
 4. Kibrit çöpünün faydalarından da danışılır.
3. Mətn əsasında söyləmək olar:
 - A) Mətnə xeyirlə şər in mübarizəsindən danışılır.
 - B) Mətn faydalı işlər görməyi təbliğ edir.
 - C) Mətn insanı şər işlər görməkdən çəkindirir.
 - D) Mətn insanları təhlükəsizlik qaydalarına riayət etməyi çağırır.
 - E) Meşələrin yanmasının fəlakət olduğunu diqqətə çatdırır.
4. *Baxır o çöp kimin əlindədir* ifadəsini necə başa düşürsünüz?
5. Kitabxananın yanması nə üçün faciə hesab edilir?
6. Mətn vasitəsilə hansı fikir çatdırılır?
7. Atalar sözlərindən biri mətnin ifadə etdiyi əsas fikrə uyğundur:
 - A) Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq hər kişinin işidir.
 - B) Yüz ölç, bir biç.
 - C) Özgəyə quyu qazan özü düşər.
 - D) İnsan dünyaya yaxşılıq etmək üçün gəlibdir.
 - E) Nə əkərsən, onu da biçərsən.
8. Mətnə əsasən səbəb-nəticə əlaqələrini deyən və cədvəli tamamlayın.

SƏBƏB	NƏTİCƏ
• Əgər ...	• Qaranlıq yerlər işıqlanar. • Ocaqlar tüstülənər. • Soyuqdan qorunmaq olar. • ...
• Əgər ...	• Yaşillıqlar məhv olar. • Kitabxanalar yanıb kül ola bilər. • İnsan həyatına son qoyula bilər. • İnsan əməyi ilə yaradılan bir çox şeylər məhv ola bilər. • Canlı təbiət məhv olar. • ...

9. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Mətn vasitəsilə təbliğ olunur:

Mətn vasitəsilə tənqid olunur:

10. Nizami Gəncəvinin aforizmlərindən hansı “Kibrit çöpü” mətninin məzmun və ideyası ilə uyğun gəlir?

Çalış öz xalqının işinə yara,
Geysin əməlinlə dünya zərxara!

Yaxşılığı əzəldən adət etsən özünə,
Yaxşılığın hər yanda qapı açar üzünə.

Həmişə dünyada yaxşılıq axtar,
Yaxşı ad almaqda əbədiyyət var!

Ağıllı adamla dost olsan əgər,
Elmi, mərifəti sənə də keçər.

✓ Nizaminin aforizmlərinin mənasını izah edin.

11. Kibrit və çöp sözlərinin mənasını izah edin.

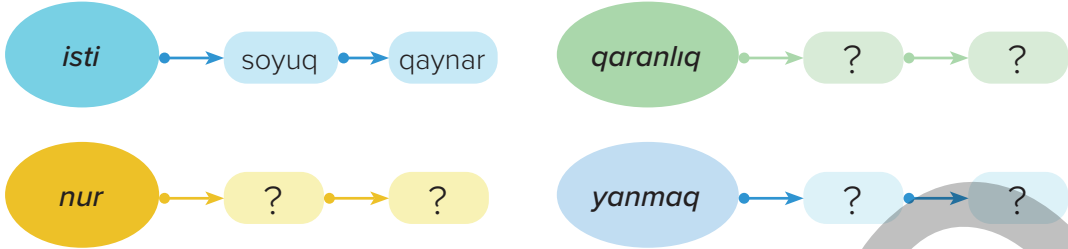
12. Yuva sözünü müxtəlif mənalarda cümlədə işlədin.

13. Mədəniyyət ocaqları birləşməsində ocaqları sözünü hansı ilə əvəz etmək olar?

A) otaqları	D) evi
B) mərkəzləri	E) xəbərləri
C) guşələri	

14. Sual işarələrinin yerinə sözləri nümunəyə uyğun yazın.

Nümunə:

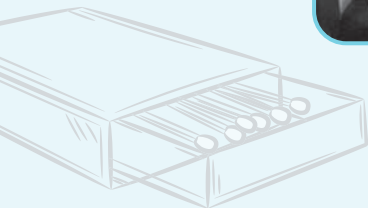

15. Mətn əsasında tapşırıqları yerinə yetirin.

- Nöqtələrin yerinə hərfləri düzgün yazın.
- Sayların yazılışındakı səhvləri müəyyən edin.
- Altından xətt çəkilmiş cümlədə o əvəzliyindən sonra vergül işarəsinin düzgün qoyulub-qoyulmadığını izah edin.
- Axırncı cümlədə təyinləri müəyyən edin.
- Mətdəki sayların hansı suala cavab verdiyini və hansı cümlə üzvü olduğunu deyın.

Kibri...(d,t) ucunda yanan baş...(l,d)ıq olan, tez alışan xırda çubu...(q,ğ)dur. Ondan o...(d,t) almaq üçün istifadə olunur. Dünyada ilk kibrit 1826-cı ildə ingilis kimyaçı və ə...(ç,c)zaçısı Con Uoker tərəfindən düzəldilmişdir. O, çubu...(q,ğ)u kimyəvi qarışığın içinə salmış, onu qarışdırmışdı. Çubuğun üzərində qalmış bir dam...(c,ç)ı qatışı...(x,q) qurumuşdu. Uoker onu təmizləmək üçün yerə sür-təndə çubuq alovlanmışdı. Beləliklə, kibritin tarixçəsi başlamışdı. 1885-inci ildə İsveç kimyaçı Yohan Lundstrom ilk dəfə ağ fosforu qırmızı fosforla əvəz edərək kibriti təhlükəsizləşdirdi.

16. Verilmiş qoşa sözlərdən söz birləşməsi düzəldin.

Təhlükəsiz, həyat; ətraf, mühit; ixtira, mahiyyət; uşaqlar, gələcək; meşələr, yanmaq; təbiət, gözəllik; təbiət, oyanış, çay, sahil.

Söz birləşmələrini aşağıdakı kimi cümlədə işlədin:

- 1-ci birləşmə cümlənin mübtədası kimi;
- 2-ci birləşmə cümlənin xəbəri kimi;
- 7-ci birləşməni tamamlıq kimi;
- 8-ci birləşməni zərflik kimi.

✓ Seçiminiz əsasında birləşmələri müxtəlif cümlə üzvü vəzifəsində işlədə bilərsiniz.

17. Müzakirələriniz və gəldiyiniz nəticə haqqında mətn tərtib edin. Mətni adlandırın. Yazınıza belə başlaya bilərsiniz:

İstiqamət:

Dəyirmi masada söylədiyiniz fikirlərdə aşağıdakıları diqqətdə saxlayın:

MÖVQE

Verilmiş problemlə bağlı öz fikrinizi bildirin. “Mən inanıram ki, ...”, “Məncə, bu problem diqqətə layiqdir /... layiq deyil”, “Razıyam / Razı deyiləm...”, kimi ifadələrdən istifadə edə bilərsiniz.

ƏSASLANDIRMA

Fikirlərinizi izah etmək üçün əsaslandırılmış arqumentlər təqdim edin. Sizə “Niyə belə düşünürsünüz?” sualı verilərsə, fikrinizi “çünki ...” sözündən istifadə etməklə başlayın.

FAKTLAR

Fikirlərinizin başa düşülməsi və inandırıcı olması üçün faktlardan istifadə edin. Oxuduqlarınızdan, gördüklərinizdən həm də qazandığınız biliklərdən istifadə edə bilərsiniz. Bu addımda “Məsələn ...”, “Bunu bir nümunə ilə ifadə edə bilərəm ...” və s. ifadələrdən istifadə edə bilərsiniz.

NƏTİCƏ

Mövqe və fikirlərinizi təsdiqləyən nəticələr olmalıdır. “Beləliklə, ...”, “Xülasə, ...”, “Ona görə də, ...”, “Deyilənə əsasən, belə qənaətə (nəticə) gəlirəm ki, ...” kimi ifadələrlə çıxışınızı yekunlaşdırı bilərsiniz.

“Kibrit çöpü” mətnini diqqətlə dinlədim. Yoldaşlarımla da müzakirələr apardıq. Bu nəticəyə gəldim ki, insan

3 | Təmiz hava – sağlam insan

ORFOQRAFIYA

Sözlərin yazılışına diqqət yetirin.

atmosfer
erroziya
istehsal
mühafizə

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

atmosfer
erroziya
istehsal
mühafizə

VURĞU

hansı hecadadır?

atmosfer
erroziya
istehsal
mühafizə

1. Mətnin adı ilə bağlı fərziyyələrinizi yürüdün. Sizcə, insanın sağlamlığı, həqiqətənmi, havadan asılıdır?
2. Nömrələnmiş cümlələrin ardıcılığını müəyyən edin.

1. Hava müxtəlif qazların qarışığından ibarətdir.
2. Havada həm təbii, həm də insanların fəaliyyəti nəticəsində yaranan çirklənmə maddələri vardır.
3. Həyat və yaşayış olan tək planet Yerdür.
4. Çünki burada hava vardır.

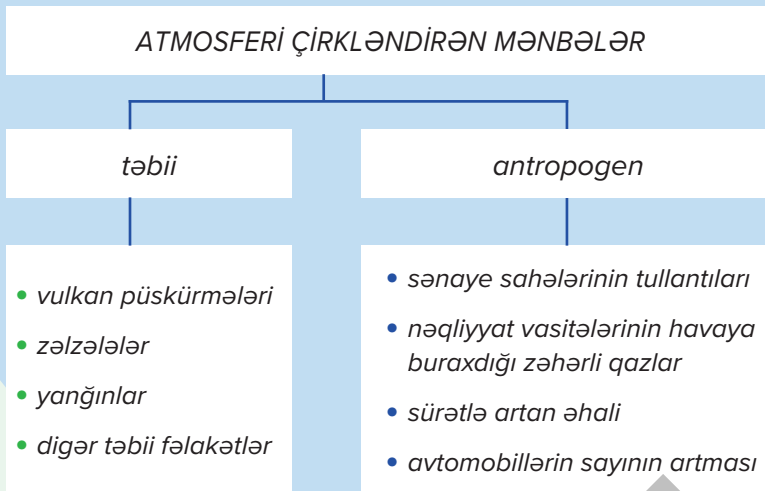
5. Havanın çirklənməsi, suyun çirklənməsi, ətraf mühitin çirklənməsi, torpağın çirklənməsi, dənizin çirklənməsi özü ilə mühüm və böyük problemlər gətirə bilər.

6. Hava insanın nəfəs alması və yaşaması üçün mütləqdir.
7. Lakin təmiz hava insanın sağlamlığının qarantıdır.

Təmiz hava uşaqlar üçün daha vacibdir. Çünki onların qəbul etdikləri havanın həcmi böyüklərə nisbətən daha çoxdur. **Deməli**, hava təmiz olmazsa, zərərli maddələrin uşaq orqanizmində toplanması ehtimalı daha çoxdur.

Havada bərk, maye və ya qaz halında olan yad maddələr normadan çox olduqda insan sağlamlığına, yaşayışına, həyatına və bütün ekoloji tarazlığa zərər verir. Hava təbii istehsal zamanı yaranan tullantılarla da çirklənir. **Təbii ki**, bu, Yer üzündəki bütün canlıların həyatı üçün ciddi təhlükə yaradır. Havada zərərli maddələrin toplanması atmosferin çirklənməsinə səbəb olur.

Sxem əsasında mətn tərtib edin.

- yanlış urbanizasiya kimyəvi maddələrdən çox istifadə
- zavod bacalarından çıxan tüstü
- yaşıllıqların məhvi

Yaşıllıqlar nə qədər çox qırılsa, yağıntıların miqdarı bir o qədər azalır, küləklər artır, torpaqlar eroziyaya məruz qalır. Bu cür problemlərin qarşısını almaq və ətraf mühiti qorumaq üçün mütləq yaşıllıqların sayı artırılmalıdır. Çoxlu ağac ək-mək yaşıllığı artırmaq deməkdir. Yaşıllıq həm də bol oksigen deməkdir.

Yediyimiz qidanın qabları və paketlərini, plastik qabları təbiəti qoynuna atmamağı, dənizin zibxana olmadığını, ağacları qır-mamağı, yaşıllığı məhv etməməyi öyrən-məliyik. Çirkli təbiət çirkli hava, çirkli at-mosfer, çirkli hava isə xəstəlik və problem deməkdir. Ətraf mühitin mühafizəsi bizim sağlamlığımız deməkdir.

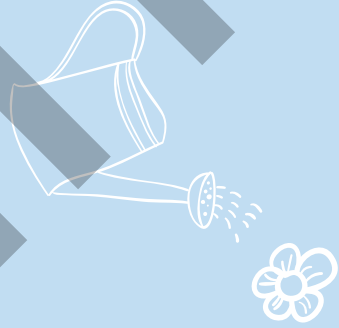
Unutmayaq ki, çirkəndirdiyimiz təbiət bizə çirkli su, çirkli qida verəcək. Təbiətə etdi-yimiz pislik birbaşa özümüze yönələcək.

Dinlədiyiniz “Elmcan baba” mətni əsasında sualları cavablandırın.

- 1 Mətnin giriş hissəsində danışılır:
A) Elmcan babanın tövsiyələrindən
B) Fəsillərin yerini dəyişməsindən
C) Elmcan babanın meyvə bağından
D) Meyvələrin faydasından
E) Yeməli meyvələrdən
- 2 Mətnin əsas hissəsində danışılır:
1. Ağaclara qulluq qaydasından
2. Uşaqların mübahisəsindən
3. Atalar sözlərinin ifadə etdiyi müdrik fikirlərdən
4. Elmcan babanın ağaclara düzgün qulluq etmək barədə məsləhətlərindən
5. Uşaqların nar dərməklə bağlı söylədiyi fikirlərdən
6. Nar ağacının faydalarından
7. Meyvələrin faydasından
- 3 Mətnə əsasən bu nəticəyə gəldim:
1. Sağlam həyat üçün çoxlu meyvə yeməliyik.
2. Yaşillığı ar tırmalıyıq.
3. Meyvə ağacları əkməliyik.
4. Yaxşı qidalanmaq üçün şərait yaratmalıyıq.
5. Çoxlu nar ağacı əkməliyik.
6. Ağaclara yaxşı qulluq etsək, yaxşı məhsul verər.
- 4 Sxemi tamamlayın. Elmcan babanın xarakterik xüsusiyyətlərini yazın və mətnə əsasən təsdiq edin.

	?	
✦ Bağında müxtəlif ağaclar əkib. ✦ Onlara həvəslə və qaydasında qulluq edir.	✦ ... ✦ ...	✦ ... ✦ ...
Zəhmətkeşdir		?

- 5 Sizcə, uşaqlar nə üçün babanın sualına lazımi cavabı vermədilər?

- 6 Elmcan babanın evinə hansı mövsümdə getsən, onun süfrəsində mütləq yeməli meyvə olur cümləsində altından xətt çəkilmiş sözləri hansı ifadələrlə dəyişsəniz, məzmun dəyişməz?

7 Cümləni tamamlayın.

8 İzahları verilmiş sözləri müəyyən edin:

Torpaqda yetişdirilən meyvə, tərəvəz və s.

?

Çox məhsul verən, məhsullu

?

Məhsul vermə qabiliyyəti, bol məhsul vermə

?

9 Ağaclara qaydasında *qulluq etməyin əhəmiyyətindən, dibini belləməkdən, buda-
maqdan, gübrə verməkdən və vaxtlı-vaxtında suvarmaqdan* danışdı cümləsi əsa-
sında tapşırıqları yerinə yetirin.

- Göy rəngdə verilmiş sözlərin sualını və hansı cümlə üzvü olduğunu yazın.
Sualı: _____ Cümlə üzvü: _____
- Cümləyə mübtəda artırın. Artırdığınız sözün hansı nitq hissəsi olduğunu yazın.
Mübtəda: _____ Nitq hissəsi: _____
- Vergüllərin işlənmə səbəbini göstərməklə cümləni tamamlayın.
_____ olduğuna görə, onların arasında vergül işarəsindən istifadə olunmuşdur.

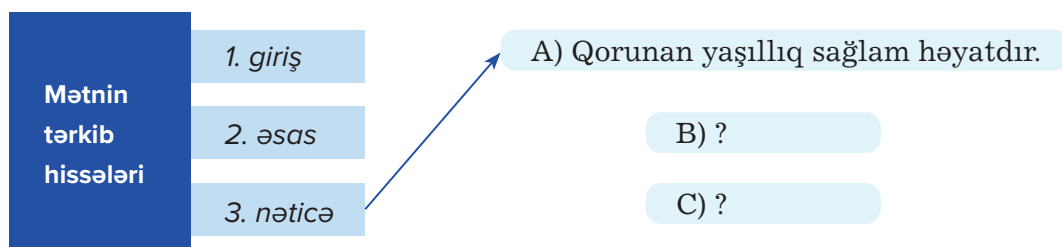
10 Bağa baxsan, bağ olar, baxmazsan, dağ olar atalar sözünün mənasını 4-6 cümlədən istifadə etməklə yazın.

5 İYUN Ətraf Mühitin Mühafizəsi Günüdür.

BMT-nin 1972-ci il 5 iyun tarixdə Stokholm şəhərində keçirilən ic-
lasında ətraf mühit məsələləri diqqət mərkəzində olmuşdur. Problemin kəskinliyini, əhali ara-
sında ekoloji şüurun genişləndiril-
məsi, ətraf mühitin mühafizəsi problemlərinə diqqət yönəldilməsi vacibliyini nəzərə alan iştirakçı-
lar tərəfindən bu tarixin "Ümum-
dünya Ətraf Mühit Günü" kimi qeyd olunmasına qərar verilmişdir.

3. Sxemi izah edin və tamamlayın.

4. Mətnin giriş hissəsində bu barədə məlumat verilmir:

- A) Vulkan püskürmələrinin atmosferi çirkləndirməsi
- B) Yer planetində havanın mövcudluğu
- C) Çirkli havanın böyük problemlər yaratması
- D) Havanın müxtəlif qazların qarışığından ibarət olması
- E) Havada çirkli maddələrin olması

5. Mətnə əsasən bu nəticəyə gəlmək olur:

- 1. Təbiəti qorumaq hər birimizin borcudur.
- 2. Təbiəti qorumaq müvafiq qurumların vəzifəsidir.
- 3. Yaşıllığın olmaması təbiət hadisələrinin dəyişməsinə səbəb olur.
- 4. Yaşıllığı çevik şəkildə bərpa etmək mümkündür.
- 5. Atmosfer müxtəlif vasitələrlə çirkləndirilir.
- 6. Sürətli inkişaf havanın çirklənməsinə səbəb olur.

6. Mətnə əsasən hava:

- A) Hava iysizdir.
- B) Hava şəffafdır.
- C) Hava yaşamaq üçün mütləqdir.
- D) Havanın elementləri temperatur, rütubət və təzyiqdir.
- E) Hava azot və oksigenin qarışığından ibarətdir.

7. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Mətnə		
"həyəcan təbili"	çağırış	çıxış yolu
1.		
2.		

8. Mətnə əsasən səbəblərin nəticəsini yazın.

9. Mətnə əsasən səbəblərin nəticəsini yazın.

SƏBƏB	NƏTİCƏ
1. Kimyəvi maddələrdən istifadə	(Nəticəni bir cümlə ilə ifadə edin.)
2. Ağacların kəsilməsi	
3. Havanın çirklənməsi	
4. Yaşillığın azalması	
5. ... (Özünüz də müxtəlif səbəblər əlavə edə bilərsiniz.)	

10. Alman alimi Hans Karl fon Karlovitsinin “ağac bizim gündəlik çörəyə olan tələbatımız qədər vacib olacaq və ondan meşəçiliyin inkişafı və ağac emalı arasındakı balans saxlanılmaqla istifadə edilməlidir” fikri mətnin hansı abzasına əlavə edilə bilər? Alimin fikrini izah edin və əsaslandırmağa çalışın.

11. Sizcə, yaşayış binalarında, idarələrdə, otaqlarda, məktəbdə, sinif otaqlarında havanın təmizliyini necə təmin etmək lazımdır?

12. Şəkillərə diqqətlə baxın.

Siz dünyanı dəyişə bilərsiniz.

✓ Sizcə, şəkillər vasitəsilə hansı fikirlər təbliğ olunur? Fikirlərinizi cədvəl şəklində də təqdim edə bilərsiniz.

13. Şəkilləri müqayisə edin.

- ✓ Sizcə, şəkil vasitəsilə hansı fikirlər təbliğ olunur? Fikirlərinizi cədvəl şəklində də təqdim edə bilərsiniz.
- ✓ Şəkillərdə nə təsvir olunmuşdur?
- ✓ Sizcə, onlar arasında nə fərq vardır?
- ✓ Təmiz hava hansı mühitdə daha çox olacaqdır? Niyə?

14. Mətn üçün açar söz seçin və seçiminizi əsaslandırın.

15. *Hava* sözünü fərqli mənada cümlədə işlədin.

16. Sxem əsasında söz birləşmələri yaradın və cümlələr qurun.

17. Verilmiş sözləri uyğun sözlərlə birləşdirin və mənasını izah edin.

planet

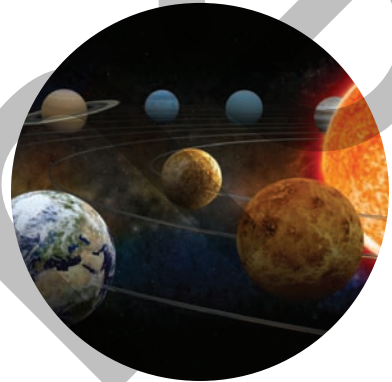

ekologiya

erroziya

atmosfer

18. Sözlərə əks mənalı sözlər yazın.

çirkli	→	?	nəfəsalma	→	?	təbii	→	?
zərərli	→	?	mühüm	→	?	yer	→	?

19. Mətdə (səh. 150) çərçivəyə alınmış cümlədə təkrarlanan sözləri yığışdırın və cümləni yazın. Sonra hər iki cümləni müqayisə edin. Nə müşahidə etdiniz?

20. Cümlələri tamamlayın.

- Yaşıl sahələri ...
- Havanın ... ilə mübarizədə ən mühüm silahımız ...
- Biz yaşıllığı artırmaq üçün ... kəsməyə, əkək.
- Kəndimizin ... və içməli var.

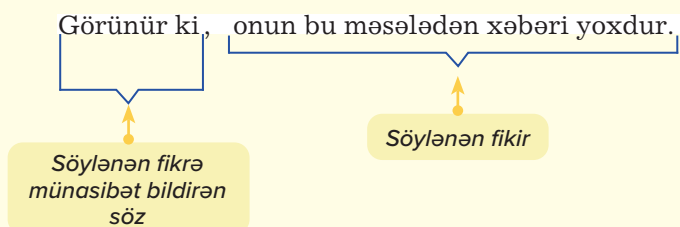
21. Mətdə tünd şriftlə verilmiş sözlərə diqqət yetirin. Sizcə, onların cümlədə rolu nədir? Bu sözlərə sual vermək olurmu?

ARA SÖZLƏR

Dilimizdə elə sözlər var ki, onlar mənaca cümlədəki digər sözlərlə bağlanır. Belə sözlər **ara sözlər** adlanır. Ara sözlər danışanın söylədiyi fikrə münasibət bildirir.

Məsələn:

Ara sözlər cümlə üzvləri ilə əlaqələnmir, suala cavab vermir, cümlənin əvvəlində, ortasında və sonunda işlənir.

Məsələn:

Nəhayət, gözlədiyimiz gün gəlib çatdı, səfər hazırlığı başlandı.

Səkkiz-on yaşlı uşaqlar bahardır, **məncə**. (*Süleyman Rüstəm*)

Çox maraqlıdır, **görəsən**, səfərimiz necə olacaq?

22. Cümlələrdə ara sözləri müəyyənləşdirin, onların işlənmə yerinə diqqət yetirin.

1. Yəqin ki, onun zəhməti yerdə qalmayacaqdı.
2. Cütçü saf tum səpsə torpağa əgər,
Şübhəsiz, torpaqdan saf tum göyərər. (*Nizami Gəncəvi*)
3. Əsası çox möhkəm olmayan evin
Bütün dörd divarı tez uçar, yəqin. (*Nizami Gəncəvi*)
4. General susdu, çox susdu, nəhayət dilləndi. (*H Abbaszadə*)

23. Fərqləndirilmiş sözləri müqayisə edin.

1. **Görünür**, o mənim dediklərimi başa düşmədi. Nə gözəl **görünür** yaşıl çəmənlər.
2. **Doğrudur**, mən bu barədə bilmirdim. Onun dedikləri **doğrudur**.
3. **Deməli**, proses uğurla başa çatdı. Mən bu sözləri ona **deməliyəm**.
4. **Şübhəsiz**, o, Azərbaycanın ən tanınmış ziyalisidir. Üzeyir Hacıbəylinin Şərqi ən dahi sənətkarı olması **şübhəsizdir**.
5. **Həqiqətən**, mən ona inanırdım. Anamın sözləri **həqiqətdir**.

SORĞU

Havanın çirklənməsinin qarşısının alınması istiqamətində görülən işlərə fərdi olaraq necə töhfə verə bilərik?

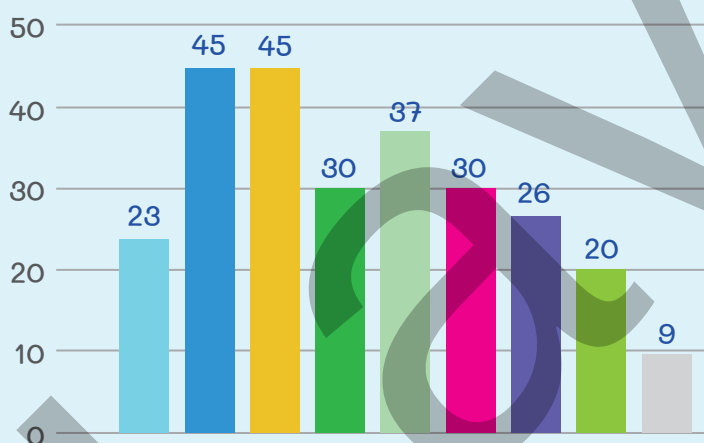
✓ *Alınan cavablar əsasında diaqram tərtib edin.*

Nümunə:

QEYD. Bu diaqram nümunədir. Sizde cavablar və nəticələr fərqli olacaqdır.

Təbiəti qorumaq üçün nə etməliyik?

- Təbiəti zibilləməməliyik.
- Ağac əkməliyik.
- Yaşıllıqları artırmalıyıq.
- Elektrik enerjisindən qənaətlə istifadə etməliyik.
- Plastik qablardan istifadə etməməliyik.
- Otaqların havasını tez-tez dəyişməliyik.
- Suları çirkləndirməməliyik.
- Bilmirəm.
- Digər

24. Sorğunun nəticələri ilə bağlı mətn tərtib edin. Mətni adlandırın.

Nümunə üçün adlar təqdim edirik:

- ◆ “Çirklənmənin qarşısını necə almaq olar?”
- ◆ “Çirklənmiş havadan sağlamlığa dəyən ziyanı necə azaltmaq olar?”
- ◆ “Atmosfer və sağlamlıq”
- ◆ “Havanın əsas çirklənmə mənbələri və havanın mühafizəsi” və s.

4 | Çörək (ixtisarla)

DEBAT

"Dəyişiklik evdən başlayır!"

ORFOQRAFIYA

Qırmızı rəngdə sual işarəsi qoyulmuş sözlərin bitişik, ayrı, yoxsa defislə yazıldığını müəyyən edin.

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüz edin.

biri var idi – [...]
günlərin birində – [...]
deyirlər – [...]

VURĞU

hansı hecadadır?

zəhmət
çörək
deyirlər
zəhmətlə

Biri var idi, biri yox idi, öz əlinin zəhməti ilə çörəyini qazanan Etibar adında bir kişi var idi. Bu kişinin gülərüz, mehriban arvadı, birbirindən xırda on iki balası var idi. Etibar kişi hər səhər gün çıxmamışdan yerindən durub yer şumlar, taxıl əkər, sulayar, alınının tərini tökötökə qızmar yayda biçin biçər, xırman döyər. Bu ağır zəhmətlə başa gələn çörəyin də qədərqiymətini, hörmətini yaxşı bilərdi. Bir dəni çöldə qoymaz, bir tikə çörəyin ayaq altına düşməsinə razı olmazdı. Odur ki bərəkət də ondan qaçmaz, nemət başından yağardı.

Günlərin birində padşah ovdan qayıdanda yolu Etibar kişinin evinin yanından düşdü. Gördü ki, səliqəsahmanlı həyətdə bir dəstə uşaq oynayır. Hamısı da böyükkiçikli bir-birinə oxşayır. Hamısının da yanağından qan damır. Elə bil ölkədəki qıtlıqdan heç bunların xəbəri yoxdur. Şah soruşdu:

- Bu ev kimindir, bu külfət, bu colma-cocuq kimindir?
- Cütçü Etibar kişinin həyətidir. On iki də xırda-xırda uşağı var.

Şahı heyrət götürdü:

– Yaxşı, o bu külfəti necə dolandırır? Yəqin, ata-babasından ona çoxlu qızıl-gümüş qalıb.

Şah danışdıqca onun ağıllı vəziri həyətdə, burada oynayan uşaqlara göz qoyurdu. O, söhbətə qarışdı:

– Bunun birçə sirri var. Mən, deyəsen, o sirri tapmışam. Bu evdə çörəyə hörmət var. Bir baxın, o qədər uşaq olan həyətdə ...

Cümləni aşağıdakı hökmlərdən hansı ilə tamamlayardınız?

- A) Yerdə zibil yoxdur.
- B) Səliqə-sahman vardır.
- C) Çörək bişirilən yer yoxdur.
- D) Ayaq altında bir qırıq çörək də yoxdur.

✓ Şekli təsvir edin və mətnlə əlaqələndirin.

Elə bu vaxt Etibar kişinin arvadı təndirxanadan çıxdı. Başındakı tabaqda qıpqırmızı qızarmış sarı buğda çörəyinin ətri burnuna dəyənləri bihuş edirdi. Uşaqlardan kiçikləri anadan çörək istədi. O heç körpələrinə tərəf əyilmədi, evə doğru irəlilədi və uşaqlara belə cavab verdi:

– Gedin əlinizi tərtəmiz yuyun, mən də evdə süfrə salım, gəlin oturun, çörəyi orda yeyin.

Bunu eşidən vəzir dedi:

– Görürsünüzmü, bu evdə çörəyin qədir-qiyəti böyükdür.

Şah dedi:

– Yaxşı bax, ola bilməz ki, çörəkdən bir qırıq ayaq altına düşməsin. Axı onlar uşaqlardır.

– Yox, hökmdarım, görünür ki, ana onlara təndir çörəyini lazım olan qədər verir. Təndir çörəyi ovulmur. Uşaqlar artıq dişdəmi, loxmanı yerə atmırlar.

Padşah saraya qayıtdı. Nə düşündü, səhər belə bir əmr verdi:

– Ölkədə heç kəs təndir çörəyi bişirməsin. Hamı yalnız yuxa, nazik lavaş, sac çörəyi bişirib yesin.

Bir müddət sonra padşah vəzirə dedi:

– Vəzir, bilmirsən, o kəndli necədir?

– Deyirlər, bu il də buğdası yaxşı gəlib. Bərəkət başından yağır.

Şah ata minib dedi:

– Gedək, vəzir, düzü, öz gözümlə görməsəm, inanmaram.

Onlar Etibar kişinin həyətinə çatdılar. Gördülər ki, həyətdə oynayan uşaqların hər birinin boynundan ağ, təmiz parçadan tikilmiş kiçik bir torba asılıb. Uşaq lavaş-yuxa yemək istəyəndə ağzını torbaya tutub yeyir və qırıntılar da ora tökülür.

Bunu gören vəzir dilləndi:

– Gördünüzmü, hökmdarım? Bu evdən çörək əskik olmaz. Burada, şübhəsiz ki, onun qədrini də bilirlər, hörmətini də. Onu ayaq altına düşməyə qoymurlar.

Əzizə Cəfərzadə

1. Mətnə əsasən nöqtələrin yerinə uyğun ifadələri yazın.

...	...	...
1. Etibar kişinin kim olması və ailəsi haqqında danışılır.	1. Padşahın bu ailə ilə bağlı fikirlərindən danışılır.	1. Padşahın nəticəni öz gözləri ilə görməsi üçün verdiyi qərar məlum olur.
2. Etibar kişinin gördüyü işlər haqqında məlumat verilir.	2. Ailənin dolanışığının padşahı təəccübləndirməsi, reallığa inanmaması barədə məlumat verilir.	2. Vəzirin sözlərinin təsdiqi öz əksini tapır.
3. Onun zəhmətə və nemətə verdiyi qiymətdən danışılır.	3. Ağıllı vəzirin düzgün qərarları və fikirləri təqdim olunur.	

2. *Padşah düzgün hərəkət edir, çünki o, insanlara müxtəlif vəziyyətlərdən çıxış yolu tapmağı öyrədir* fikri əsasında müzakirə aparın. Onun hərəkətinə münasibət bildirin.

3. Mətnə əsasən ata və ana haqqında fikir yürüdün, onları xarakterizə edin.

4. *Vəzir dünyagörmüş adamdır* fikrini mətndən nümunələrlə təsdiq edin.

5. Mətnə əsasən nümunədən istifadə etməklə cədvəli tamamlayın.

Bu gün	Gələcəkdə	Formalaşan xüsusiyyətlər	Cəmiyyət üçün fəsadları
1. Uşaq çörəyin qırıntılarını yerə tökür.	- Zəhməti qiymətləndirməyəcək. - İnsan əməyinə dəyər verməyəcək. - Çətinliklə əldə edilən nemətin qədrini bilməyəcək. - Tökdüyünü ardınca yığmayacaq.	- məsuliyyətsizlik - tənbəllik - laqeydlik - eqoistlik - təkəbbür - lovğalıq - diqqətsizlik - hörmətsizlik	- Təbiətin çirklənməsi - Küçələrin və s. zi-billənməsi - Su hövzələrinin çirklənməsi - Qaydalara əməl etməmək
1. Uşaq rejimsiz, istədiyi vaxt, istədiyi kimi yemək yeyir.	?	?	?

✓ Cədvəli davam etdirə bilərsiniz.

6. Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Təbliğ olunur:	Tənqid olunur:
...	...
...	...

7. Mətnə əsasən “Hər şey ailədən başlayır” fikrini təsdiq edin.

“Dünyanın düzəlməsi gələcək nəslin tərbiyəsindən çox asılıdır. Uşaq ümumqardaşlıq ideali ilə ilk dəfə evdə tanış olmalıdır, evdəki ünsiyyət belə münasibətlərin ilk dərsi olmalıdır və bu yolla o, millətin, irqin və nəhayət, dünyanın birliyini anlaya bilər. Uşağın “Bütün dünya bir ailədir” ideyasına gəlib çatması üçün əvvəlcə ona yaşadığı şəhəri bir ailə kimi çəkməyi öyrətmək, sonra mənsub olduğu milləti ailəsi kimi çəkmək, daha sonra bütün kainatı ailəsi kimi çəkməyi öyrətmək lazımdır”.

Mütəfəkkir və pedaqoq Həzrət İnamət xan

- ✓ Hikmətli fikri oxuyun və hər bir cümlədəki əsas fikri müəyyən edin.
- ✓ Onun məzmununu “Çörək” mətninin məzmunu ilə əlaqələndirin.

8. Uyğunluğu müəyyən edin.

qənaət

artıq və lazımsız yerə işlətmə, sərf etmə

israf

nəyi isə ehtiyatla, səmərəli işlətmə

9. *Qənaət* və *israf* sözlərini mətn üçün açar sözlər hesab etmək olarmı? Niyə belə hesab edirsiniz?

10. Mətdən mürəkkəb sözləri seçib onları cədvələ əsasən qruplaşdırın.

Müxtəlif sözlərin birləşməsi yolu ilə əmələ gələnlər	Eyni sözün təkrarı ilə əmələ gələnlər	Əks mənalı sözlərin köməyi ilə əmələ gələnlər	Yaxın mənalı sözlərin köməyi ilə əmələ gələnlər

11. Mətdə altından xətt çəkilmiş sözlərdə durğu işarələrinin işlənməsinə diqqət yetirin və onların ara söz olduğunu əsaslandırın.

ARA SÖZLƏRDƏ DURĞU İŞARƏLƏRİ

Ara sözlər cümlə üzvlərindən vergül işarəsi ilə ayrılır. Ara söz cümlənin əvvəlində gələrsə, ondan sonra vergül işarəsi qoyulur. *Məsələn:*

Beləliklə, daha maraqlı bir tədbir başa çatdı.

Deməli, hər iş qaydasındadır.

Ara söz cümlənin ortasında işlənərsə, hər iki tərəfdən vergül işarəsi qoyulur.

Məsələn:

Validəynləri, **ümumiyyətlə**, onun burada qalmasına etiraz etmirdilər.

Yaşılıq, **təbii ki**, bəşəriyyətin xilas yollarından biridir.

Ara söz cümlənin sonunda gələrsə, ondan əvvəl vergül işarəsi qoyulur.

Məsələn:

Qurdun böyüyü ən yuxarı budaqda qalıbmış, **demə**.

12. Məndən ara sözləri tapın.

13. Cümlələrə ara sözlərdən uyğun olanını artırın və vergül işarəsindən düzgün istifadə edin.

düzü, deməli, əlbəttə, doğrudan da, demə, bəlkə

1. Mən səninlə dost olsam da, bunu edə bilmərəm. 2. Bu kitabların hamısını oxusam, istədiyimi əldə edə bilərəm? 3. Bu bizim tanıdığımız adam deyil-miş. 4. Yemək yeyək? 5. Yaxşı şagirdidir.

✓ *Özünüz də belə nümunələr yazın.*

14. Ara sözləri tapıb, vergül işarəsini düzgün qoyun.

1. Salmandan əlbəttə elə bu mərd hərəkət gözlənirdi. 2. Şübhəsiz təmiz hava sağlamlıq deməkdir. 3. Bu uşaqlar mənə qonşu həyətdən gəlmişlər. 4. Mən onun sözlərinə inanıram, doğrusu. 5. Nə vaxt gələcəyini təəssüf ki bilmirik. 6. Ehtimal ki o, sabah şəhərə qayıdacaq.

15. Mətn əsasında süfrə mədəniyyəti haqqında təqdimat hazırlayın.

✓ *Qurduğunuz məndə müvafiq ara sözlərdən istifadə edin.*

Aşağıdakı mövzulardan birini seçməklə təqdimat hazırlayın:

- ◆ Süfrə mədəniyyəti. O nədir?
- ◆ İsrəf və qənaət.
- ◆ Çörək bol olarsa, basılmaz Vətən! (S.Vurğun)

İSTİQAMƏT:

1. Həmcins üzlərdən istifadə edin.
2. Müvafiq ara sözlərdən istifadə edin.
3. Cümlələrin düzgün qurulmasına riayət edin.
4. Mübtəda ilə xəbərin uzlaşmasına diqqət yetirin.
5. Təyinlərdən yerli-yerində istifadə edin.
6. Durğu işarələrindən istifadə edin.

HƏCM:

Təqdimat üçün:

4-6 slayd

İnşa üçün:

60-90 cümlə

Qeyd. Verilmiş mövzulara fəqli ad seçməklə inşa da yaza bilərsiniz.

Təqdimat hazırlamaq (inşa yazmaq) üçün, ilk növbədə, fəaliyyətinizi düzgün planlaşdırın.

5 | Dayanıqlı inkişaf

ORFOQRAFIYA

Sözlərin yazılışına diqqət yetirin.

ümumbəşəri
beynəlxalq
resurs

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

dayanıqlı
pozitiv

VURĞU

Hansı hecadadır?

dayanıqlı
resurs
pozitiv

İlham Əliyev

“Bizim siyasətimiz uzunmüddətli siyasətdir. Biz ölkəmizin gələcəyi, uzunmüddətli, dayanıqlı inkişafı haqqında düşünürük.”

Dayanıqlı inkişaf ifadəsini eşitmişsinizmi? Əgər eşitmişsinizsə, onun nə olduğunu bilirsinizmi?

Bir dəfə internetdən oxumuşdum ki, həm bugünkü, həm də gələcək nəsillərin resurslardan səmərəli istifadə etməsidir.

Dayanıqlı inkişaf resurslardan maksimum səmərəli istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi yolu ilə gələcək nəsillərin ehtiyat mənbələrini tükətmədən bugünkü nəslin ehtiyacının ödənilməsidir. Bu, beynəlxalq ictimaiyyətin diqqət mərkəzində dayanan əsas ümumbəşəri məqsəddir.

Təbii resursların məhdudluğu, dünyada baş verən qloballaşma, əhali artımı, bərabərsizlik, ətraf mühitin çirklənməsi, global istiləşmə, torpaqların degradasiyaya məruz qalması, təbii fəlakətlər və s. bu kimi problemlər mövcud ekosistemin dayanıqlılığını təhlükə altında qoyaraq, gələcək nəsillərin də inkişafını əngəlləyir.

Əgər biz gələcək nəsillərə heç nə saxlamadan bütün resurslarımızı israf və ya istifadə ediriksə, bu zaman inkişaf dayanıqlı olmur. Dayanıqlı inkişaf insanların düşüncə tərzinin dəyişməsi (yaxşılaşması) və ətraf mühitə hörmətlə yanaşmanın birlikdə inkişafıdır.

Dayanıqlı inkişafı təmin etmək üçün dünyanı daha ədalətli və bərabərhüquqlu cəmiyyətə çevirən ciddi dəyişikliklər həyata keçirmək lazımdır. Bunun üçün hamı birgə çalışmalıdır. Biz problemin öhdəməzə düşən hissəsini yerinə yetirməliyik.

Sizcə, dayanıqlı inkişafı təmin etmək üçün öhdənizə düşən nədir?

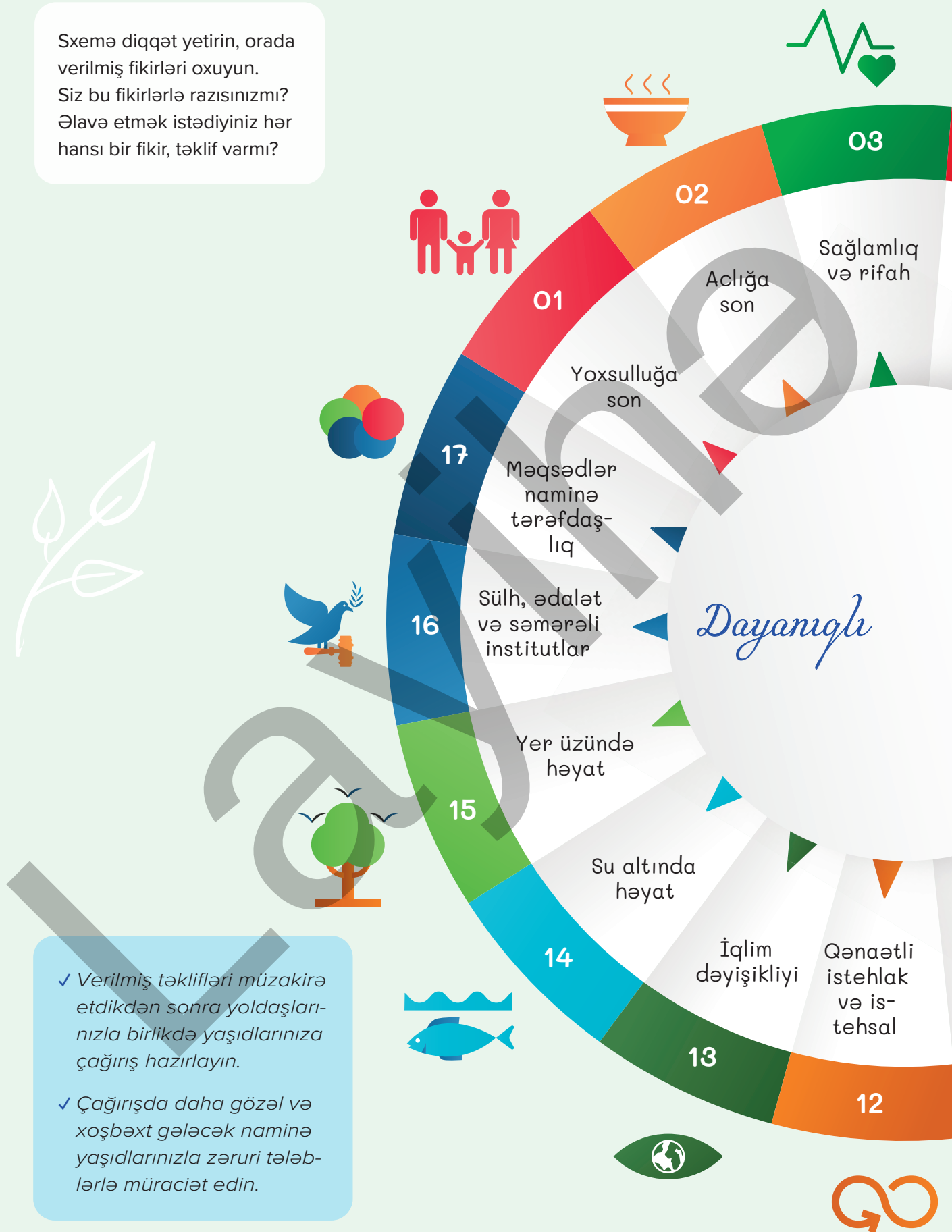
Biz həmçinin irqindən və dinindən asılı olmayaraq bütün insanlara və planetimizə hörmət və qayğı ilə yanaşmalı, şəxsi həyatımızda pozitiv hərəkətlərə təşəbbüs etməklə dayanıqlı inkişafa töhfəmizi verməliyik. Biz uşaqlara, gənclərə aid olan məsələləri təhlil və müzakirə edərək özümüz, həm də gələcək nəsillər üçün necə bir dünya arzuladığımızı bildirməliyik.

MÜZAKİRƏ

Biz hansı dünyada yaşamaq istəyirik?

Sxemə diqqət yetirin, orada verilmiş fikirləri oxuyun. Siz bu fikirlərlə razısınız mı? Əlavə etmək istədiyiniz hər hansı bir fikir, təklif varmı?

- ✓ Verilmiş təklifləri müzakirə etdikdən sonra yoldaşlarınızla birlikdə yaşidlınıza çağırış hazırlayın.
- ✓ Çağırışda daha gözəl və xoşbəxt gələcək naminə yaşidlarınızla zəruri tələblərlə müraciət edin.

Oxuduğunuz təhsil ocağında məktəb rəhbərliyi ilə birlikdə **“Təbiət üçün”** devizi altında aksiya (və ya xeyriyyə tədbiri) keçirin.

AKSIYA KEÇİRMƏK ÜÇÜN:

Əvvəl:

1. Aksiyanın məqsədini müəyyənləşdirin.
2. Aksiyanı hansı formada keçirəcəyinizi planlaşdırın.
3. Məqsəddən asılı olaraq məkan və zamanı seçin.
4. Daha çox şəxsin iştirakını təmin edin.
5. Vəzifə bölgüsü aparın.
6. Məqsədinizi reallaşdırın.

Aksiyaadan sonra:

- ◆ Keçirilmiş aksiya ilə bağlı yazılı təqdimat hazırlayın və nümayiş etdirin.
- ◆ Təqdimatınızı sosial şəbəkələrdə yerləşdirib başqalarını da bu prosesə cəlb edin.
- ◆ Təqdimatınızda sözlərin orfoqrafik cəhətdən düzgünlüyünə, durğu işarələrindən yerində istifadəyə əmin olduqdan sonra onu sosial şəbəkələrdə yerləşdirin.

1. Mətnin adına münasibət bildirin. Məzmununa əsasən mətni necə adlandırardınız?
2. Mətnə əsasən demək olar:
 - A) Resurs informasiya bolluğudur.
 - B) Resurs yaxşı yaşayışdır.
 - C) Dayanıqlı inkişaf resurs bolluğudur.
 - D) Dayanıqlı inkişaf bu günün və gələcəyin xoş rifahıdır.
 - E) Pozitivlik dayanıqlı inkişafdır.
3. Biri mətnin nəticə hissəsinə aiddir:
 - A) Gənclərə pozitiv olmaq tövsiyə edilir.
 - B) Bu günün və gələcək nəslin arzusunda olduğu dünyanın qurulması tövsiyə edilir.
 - C) Müxtəlif resursların hazırlanması vacib hesab edilir.
 - D) Dayanıqlı inkişafın mahiyyəti izah edilir.
 - E) Beynəlxalq ictimaiyyətin mahiyyəti açıqlanır.
4. *Tabii resursların məhdudluğu* dedikdə nə başa düşürsünüz? Bunun üçün əvvəlcə təbii resursların nə olduğunu müəyyən edin. Sizcə, təbii resurslar niyə məhdudlaşır?

ARAŞDIRMA

Araşdırmalarınız əsasında cədvəl (cədvəl I bəndə özünüz də əlavələr edə bilərsiniz) doldurun.

Terminlər və anlayışlar	İzahı	Səbəbi	Təklifləriniz Nə etməli?
Qloballaşma			
Qlobal istiləşmə			
Torpaqların degradasiyası			
Ətraf mühitin çirklənməsi			
Ərzaq qıtlığı			
Bioloji müxtəlifliyin itirilməsi			
Gender bərabərliyi			
Gender bərabərliyi			

5. Ehtimallarınıza əsasən cədvəli tamamlayın.

SƏBƏB	NƏTİCƏ
	1. Yaşillıq boldur. 2. Dəbniz ekosistemi məhv olmaqdan xidmət edilmişdir. 3. Həminin keyfiyyətli təhsil almaq imkanı vardır. 4. Sağlam yaşayış tərzini edinmişdir. 5. ...

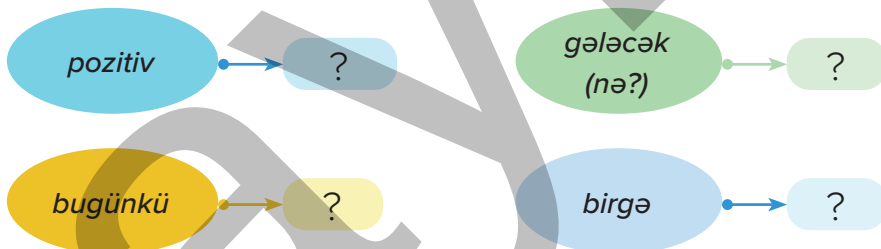
6. *Dayanıqlı inkişaf* söz birləşməsinin mənasını izah edin. Bunun üçün:

- ayrılıqda hər bir sözün ifadə etdiyi mənanı müəyyən edin.
- sonra hər iki mənanı uzlaşdırın.

7. Bunlardan biri *resurs* sözünün ifadə etdiyi mənadır:

- insanların yaratdıqları və maddi daşıyıcılarda saxlanılan biliklər
- insan ehtiyaclarının ödənməsinə xidmət edən hər bir yardımçı vasitə
- bütün dünyada toplanan informasiya

8. Sözlərin əks mənasını müəyyən edin.

✓ Verilmiş sözlərə müvafiq ifadələr artırın.

9. İzahların qarşısına hansı sözləri yazsanız, düzgün olar?

Sabit, dəyişməyən, davamlı, pozulmayan

...

Yalnız öz xalqına deyil, bir çox başqa xalqlara da aid olan

...

Bütün Yer kürəsini bürüyə bilən

...

10. Mətnin ikinci abzasında vergül işarələrinin işlənmə səbəbini deyin.
11. Mətnə altından xətt çəkilmiş cümləyə ara sözlərdən hansını artırmaq olar?
12. Mətnlə bağlı fikirlərdən düzgün olanları seçin.
1. Mətnə həmcins üzvlər işlənmişdir.
 2. Mətnə ara sözlərdən də istifadə edilmişdir.
 3. Mətnə terminlərdən də istifadə olunmuşdur.
 4. Mətnə termin sıxlığı müşahidə olunur.
 5. Birinci abzasın ikinci cümləsində bu əvəzliyi mübtədadır.
 6. Mətnin üçüncü abzasında mürəkkəb söz vardır.
- A) 1,2,3,5 B) 1,3,5,6 C) 2,3,5,6
D) 2,3,4,6 E) Bütün cavablar düzdür.

13. Mətni oxuyub, tapşırıqları yerinə yetirin.

- ✓ Birinci abzasda mürəkkəb sözləri müəyyən edin.
- ✓ Tünd şriftlə verilmiş sözlərin 1, yoxsa 2 “y” ilə yazılmasını müəyyən edin.
- ✓ Yazılışı səhv olan sözləri seçib düzgün yazın.
- ✓ Son cümlədə zərfləri müəyyən edin.
- ✓ Fərqləndirilmiş cümlədə lazımı yerlərdə vergül işarəsi qoyun.

Son yüzillikdə **iqtisadi...atın** bütün sahələrinin sürətli inkişafı, insan **fəali...ətinin** ətraf mühitə mənfi təsirinin artması və təbi sərvətlərin həddən artıq istismarı ilə nəticələnmişdir. *Ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması təbii ehti...atlardan* rəşional istifadə su torpaq və atmosfer havasının çirklənmədən mühafizə edilməsi ümumbəşəri problemə çevrilmişdir.

Qlobal ekoloji böhran şəraitində **iqtisadi...at, cəmi...ət** və ətraf mühit arasında zəruri balansın saxlanması yalnız davamlı inkişafın formalaşdırılması hesabına ola bilər.

Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi **da...anıqlı** inkişaf strategiyasının tərkib hissəsidir.

“Azərbaycan” qəzeti,
12 fevral, 2023

Şəkildə nə təsvir olunmuşdur? Onu öz sözlərinizlə təsvir edin. Həmcins üzvlü sözlərdən və ara sözlərdən istifadə edin.

14. Təsəvvür edin ki, tullantılarla həddən artıq dolu olan bir sahəyə rast gəlmisiniz. Nə edərsiniz? Hansı işəri görərsiniz?

- ✓ İlk növbədə, görəcəyiniz işləri paylaşdırın. Dostlarınız, sinif yoldaşlarınız və müəllimlərinizlə birlikdə iclas keçirin. İclasın protokolunu tərtib edin.
- ✓ Yazınızda orfoqrafiya qaydalarına və cümlələrin düzgün qurulmasına əməl edin.

15. Şəkli təsvir edin və inşa hazırlayın.

Şəkli təsvir etmək üçün plan tərtib edin.

6

Təbiət ilhama çağırır məni (ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Sual işarəsi qoyulmuş
sözlərin düzgün yazı-
lşını müəyyənləşdirin.

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

[bulaqlar] – [bulaxlar]
[şəfəklər] – [şəfəklər]
[şənnix] – [şənlix]

VURĞU

Yamyaşıl, şənlilik, zəmi,
sünbül, çağırmaq sözlə-
rində vurğunun hansı
hecada olduğunu deyin.

EPIQRAF

Təbiətdən yaxşı
dizayner yoxdur.

MƏTNİN OXUSUNDAN ƏVVƏL:

◆ Şeirin epiqrafına münasi-
bət bildirin. Nə üçün təbiət
dizayner hesab edilir?

Yenə?də yamyaşıl geyinir dağlar,
Göz kimi durulur qaynar bulaqlar.
Əriyir güneylər döşündəki qar,
Yağış?da isladır o göy çəmənini,
Təbiət ilhama çağırır məni!

Görürəm, dan yeri yenə sökülür,
Göydən yer üzünə nurlar tökülür.
Zəmilər, tarlalar üzümə gülür,
Gözümdə saralır sünbülün dəni...
Bu nemət ilhama çağırır məni!

Aynabənd evlərin eyvanı sərin,
Yuyunur qoynunda al şəfəqlərin.
Hər batan axşamın, doğan səhərin
Hüsnü salamlayır al pəncərəni,
Səadət ilhama çağırır məni!

Şirvanda sayrışır bağlar? bağatlar,
Şənliklər yanında kişnəşir atlar,
Axır qoşun? qoşun ellər, elatlar,
Əlilə kəşf edir hər dəfinəni,
Bu sənət ilhama çağırır məni!

Muğana su gəlir, Milə su gəlir,
Axışıb öz eli, ulusu gəlir...
Torpağa insanın arzusu gəlir,
Bağrıma basıram ana Vətəni,
Bu ülfət ilhama çağırır məni!

Səməd Vurğun

MƏTNİN OXUSUNDAN SONRA:

◆ Şeirin məzmunu ilə epigraf arasındakı uyğunluğu gördünüzmü?

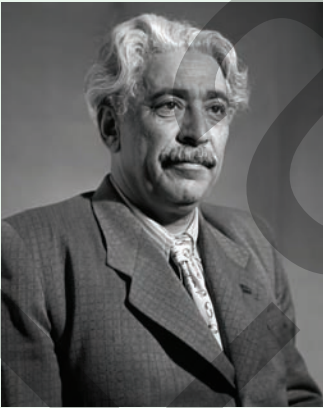

1. Bunlardan biri şeirin təənnüm obyektidir:

- A) Vətən B) təbiət C) yazın gəlişi
D) yağış E) dağlar

2. Şeir hansı bəndi daha çox xoşunuza gəldi? Niyə?

3. Şeirə əsasən cədvəli tamamlayın:

ŞAİR

Səməd Vurğun

təbiətdən
ilham alır, çünki

• ...

sənətdən
ilham alır, çünki

• ...

səadətdən
ilham alır, çünki

• ...

nemətdən
ilham alır, çünki

• ...

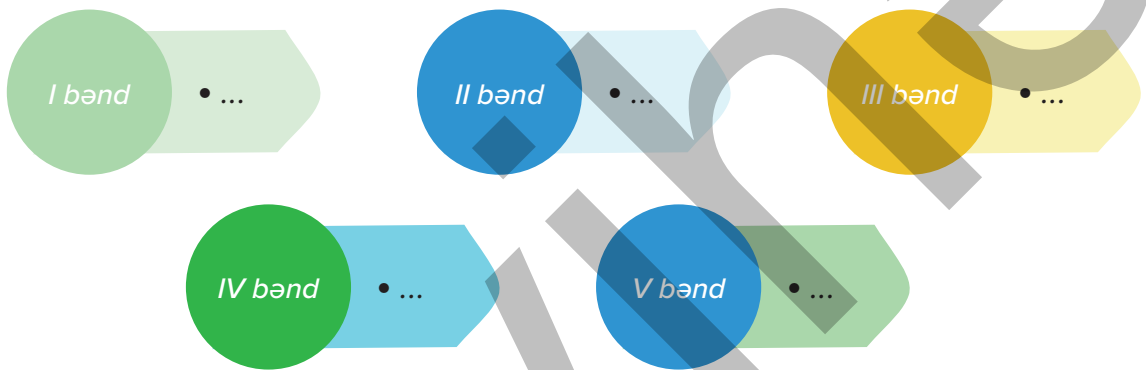
4. Hansı cümlələr təbiətin yaz fəslindəki görkəminin təsvir olunduğunu deməyə əsas verir?

5. Şeirə əsasən fikirlərdən hansı doğrudur:

1. Şair təbiətin yaratdığı gözəllikdən ilham alır.
2. Yazın gəlişinin onda yaratdığı şən əhvali-ruhiyyəni təqdim edir.
3. Tarlalardakı bolluğu səadət hesab edir.
4. Şirvanda bağlıq yerlətin çox olduğundan danışır.
5. Təbiəti böyük xəzinə hesab edir.

6. *Əlilə kəşf edir hər dəfinəni* misrası ilə şair hansı fikri çatdırır?

7. Hər bənddəki fikirləri müəyyən edib şeirin əsas ideyasını tapın.

8. Hər bəndin rəsmi çəkməyə çalışın. Tapşırığı cütlər, yaxud qruplar vasitəsilə də icra edə bilərsiniz.

Rəsm çəkmək üçün:

- ◆ hər bəndi diqqətlə oxuyun;
- ◆ şairin fikri hansı anlayışlar, hadisələr vasitəsilə çatdırılmasına diqqət yetirin;
- ◆ hadisələri və anlayışları hansı elementlərdən istifadə etməklə çatdıracağınızı müəyyən edin;
- ◆ bacardığınız rəsmi çəkin.
- ◆ Bəndləri ifadə etmək üçün simvollar da istifadə edə bilərsiniz.

9. Şeirə əsasən *...ilhama çağırır məni* ifadəsinin mənasını müəyyən edin. Daha sonra şeirin hər bəndinin son misrəsini izah edin.

10. Lüğətdən istifadə etməklə *elat* və *ulus* sözlərinin mənalarını müəyyən edin.

11. *Dəfinə* sözünün mənası aşağıdakılardan hansına uyğundur?

- pul, qızıl və digər qiymətli şeylərin saxlandığı yer
- yerüstü təbii sərvətlər
- yer altında gizlədilmiş, yaxud gizli halda qalan xəzinə
- yeraltı təbii sərvətlər

12. Şeirə əsasən cədvəli tamamlayın.

	Bənd	Misra	Rolu
Şeirdə yaxın, yaxud eynimənalı sözlər			...
Şeirdə əksimənalı sözlər			qarşılaşdırılan obyektlər haqqında canlı təsəvvür yaradır, oxucuya güclü təsir göstərir.

13. Cədvəli tamamlayın.

Anlayışlar	Təbiət	Sənət	Ülfət	Nemət	Səadət
Mənası					
Misrada işlənməsinin səbəbi					

14. Şeirdə altından xətt çəkilmiş sözlər arasında vergülün işlənmə səbəbini izah edin.

15. Hər bəndin məzmununu 9-12 cümlədən istifadə etməklə yazın və ona münasibətinizi bildirin.

16. Şeirin hər hansı bir misrasını seçib əsasında inşa və ya esse yazın.

PLAN

1. Misranı diqqətlə seçin.
2. Misrada ifadə olunan və çatdırılan fikrə diqqət yetirin.
3. Həmin fikrə münasibət bildirin.
4. Fikirlərinizi genişləndirin və arqumentlərlə əsaslandırın.

QEYD.

Seçdiyiniz ad inşanın (essenin) adı da ola bilər.

Nümunə:

Yenə də yamyaşıl geyinir dağlar...

Yazdır. Təbiət yenilənir. Dağlarda əriyən qarlar çaylara qarışır. Çayların suyu artır, dərələrə, düzlərə axır. Hər yer yaşıllaşır. Çölü, çəmənə rəngbərəng güllər, çiçəklər bəzəyir.

Dağların ətəyindəki yamaclar, meşələr elə gözəl olur ki! Yaşıl rəngli yarpaqlar

Təbiəti

DAHA DA GÖZƏLLƏŞDİRƏK

adlı televeriliş hazırlayın.

“

Televeriliş hazırlamamışdan qabaq müəlliminizin məsləhəti və özünüzün seçimi ilə **Təbiəti daha da gözəlləşdirmək üçün sən nə edirsən?** sualı ilə müsahibə keçirin.

Müsahibənin nəticələrini ümumiləşdirib yığcam mətn tərtib edin.

Nümunə:

Biz ... nəfərə *Təbiəti daha da gözəlləşdirmək üçün sən nə edirsən?* sualı ilə müraciət etdik. Müraciət etdiyimiz şəxslərdən ... nəfəri ____, ... nəfəri ____, ... (cavablardan asılı olaraq, davam etdirə bilərsiniz) kimi fikirlər bildirdi.

Alınan cavablardan bu qənaətə gəldik ki,

İSTİQAMƏT:

- ◆ İlk növbədə, televerilişin məqsədini müəyyən edin.
- ◆ Televerilişin formasını düşünün.
- ◆ Verilişin ssenarisini hazırlayın.
- ◆ *Təbiəti daha da gözəlləşdirmək üçün mən nə edirəm?* sualına cavab tapın.
- ◆ Verilişin ssenarisini hazırlayın.
- ◆ Ssenaridən asılı olaraq onun müddətini təyin edin. (20-30 dəq. aralığında)
- ◆ Verilişin aparıcı və iştirakçılarını müəyyən edin.
- ◆ Zaman və məkanı müəyyən edin.

PLAN

1. Verilişdə iştirakçıya vermək üçün suallar tərtib edin.
2. Sualların yığcam və məzmunlu olmasına çalışın.
3. Mövzu ilə bağlı özünüz də məlumatlı olun.
4. Yeri gəldikcə auditoriyaya müraciət edin və onları müzakirəyə cəlb edin.

LÜĞƏT

Ali – ən yüksək, ən baş

alov – yanan bir şeydən çıxan od

anbar – ərzaq, mal və s. saxlama yeri

ansambl – bir bədii kollektiv təşkil edən çalğıçılar

asılılıq – möhtac olma, tabelik

atəş – coşqunluq, hərarət, qızgınlıq

ayıq – oyanıq, ağılı başında

Bacarıq – işgörmə qabiliyyəti, təcrübə

bani – bir şeyin əsasını, bünövrəsini qoyan, yaradan

beynəlxalq – Xarici siyasətə, xalqlar, ölkələr arasındakı əlaqə və münasibətə aid olan

bəstə – musiqi kompozisiyası

büllür – şəffaf, parlaq, saf

büst – bədənənin yarından yuxarı hissəsinin heykəli

Çağ – bir şeyin qızgın və gərgin dövrü

çalar – oxşarlıq, bənzərlik,

çalarlıq – rəng müxtəlifliyi

çevik – çox cəld, zirək, qıvrıq

çəyirdək – meyvə tumu

Dava – dalaşma, savaşa, vuruşma

davranış – rəftar, davranma tərz

dəqiq – tamamilə düzgün

dərə – iki dağ və ya təpə arasında çuxur; vadi

dərgah – astana, kandar

dərnək – məşğələ üçün toplaşib məşğul olan adamlar qrupu

dərrakə – düşüncə, şüur, dərkətmə qabiliyyəti

dərrakəli – dərrakəsi olan, ağıllı, düşüncəli

dəst-xətt – birinin öz əli ilə yazdığı yazı

dəyanətli – möhkəm

dəyər – qiymət

dirijor – orkestri idarə edən şəxs

dirigözlü – canlı, diri, itigörən

dürr – inci, mirvari, saf

düşüncə – xəyal, fikir

Epiqraf – hikmətli söz, zərbi-məsəl

etibarlı – sədaqətli, vəfalı

Əcdad – ata-babalar, ulu babablar

əlbəyaxa – dava, vuruşma

əmanət – inanaraq bir şeyi başqasına müvəqqəti vermək, tapşırmaq

ərən – igid, ər, qoçaq

əsəbi – tez əsəbiləşən, hirsələnən

əsl – ədat (hansısa bir prosesi, hadisəni təsdiqləyən)

əsil – əsas təməl, özül, həqiqət, gerçəklik, doğruluq, orijinal, nəsil, soy, ilk, saf, təmiz

Fərd – ayrıca adam, şəxsiyyət

fərziyyə – güman, ehtimal, fikir, zənn

fəth – hansısa ərazini silah gücü ilə almaq, zəbt etmək

filarmoniya – konsertlər və musiqi sənətini təbliğ edən idarə

Gil – yer səthində və ya altında olan, yaş halda olan özlü kütləyə çevrilən çöküntü süxuru

gövdə – bədən, əsas hissə, ağacın budaqlarını saxlayan yerüstü hissəsi

Heykəl – daşdan, tuncdan və s.-dən hazırlanmış insan və ya heyvan surəti

heykəltaraş – heykəltaraşlıq əsərləri yaradan sənətkar

heyranlıqla – vurğuncasına, valehcəsinə, heyran-heyran

heyratla – təəccüblə, heyranlıqla, heyrat edərək

həbs etmək – dustağasalma, azadlıqdan məhrumetmə

həvəs – bir iş görmə arzusu, meyil, istək

hopmaq – canına, içinə keçmək, sorulmaq

Xəyal – təxəyyül, fikir, düşüncə

İxtiraçı – bir şeyi ixtira edən adam

informasiya – məlumatlar məcmusu

irs – ölümündən sonra başqasının ixtiyarına keçən mal, mülk, miras

işğal – tutmaq, zorla soxulmaq, özgə torpaqları tutmaq

Kəşf – əvvəlcə məlum olmayan bir şeyi tapıb üzə çıxarma

kitabə – daşlar, abidələr üzərində yazılmış yazı

kompozisiya – ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin quruluşu və onların hissələri arasında qarşılıqlı əlaqə, musiqi əsəri

konservatoriya – ali musiqi məktəbi

Qarət – talan, var-yoxunu zorla əlindən alma, soymaq

qayalıq – qaya olan yer, qaya

qənşər – qarşı tərəf, ön tərəf, qabaq, irəli

qırçın – paltarda və s.-də qırıq naxış, ot bitkilərinə yarpaqların kökə yaxın hissəsindən çıxması

qışa – (buynuz qışa) canlı orqanizmin hər hansı bir hissəsinin üstünü örtən bəzi toxumaların adı, təbəqə, pərdə

qonorar – müqavilə üzrə verilən zəhmət haqqı

Lakonik – qısa, yığcam

ləyaqət – insanda yüksək mənəvi keyfiyyətləri göstərən xassələrin məcmusu, qabiliyyət, bacarıq, istedad

Maraq – bir şeyə diqqət, hər şeyi bilmək, öyrənmək həvəsi, arzusu

məğrur – qürurlu, vüqarlı, mənlilik hissi olan

məkan – yurd, oturlan yer

mənsubiyyət – mənsub olma, aidiyyət

məntiq – təfəkkürün qanun və formaları haqqında elm

məntiqi – məntiq qanunlarına uyğun, məntiq qanunlarına əsaslanan

minnətdarlıq – təşəkkür, məmnunluq hissi

mübadilə – dəyişmə (nəyi isə)

müəssisə – istehsalat və ya ticarət-təsərrüfat vahidi

mükəmməl – dürüst, heç bir qüsuru, nöqsanı olmayan, hərtərəfli

müntəzəm – düzgün və ardıcıl sistemli, daimi

mütaliə – oxuma, qiraət

Ney – qarğıdan, qamışdan düzəldilən, nəfəslə çalınan musiqi aləti

nəbz – ürəyin fəaliyyəti nəticəsində arteriya divarlarının ritmik vurması

nəqlətmə – bir əhvalatı, hadisəni və s. ardıcılıqla danışmaq, söyləmək

Ortaq – şərik, birlikdə görülən işin, alverin iştirakçılarından hər biri

Ön – üzə tərəf olan cəhət, qabaq,

önəmli – əhəmiyyətli, faydalı, xeyirli

öyrənmə – bilik əldə etmə, mənimsəmə

özfəaliyyət – incəsənətdə peşəkar olmayan şəxslərin bədii yaradıcılıq fəaliyyəti

Personaj – bədii əsərdə iştirak edən şəxs; surət, tip

Rəşadət – igidlik, qəhrəmanlıq

Sakin – bir yerdə yurd salıb yaşayan, yerli əhəldən olan

səfali – səfa verən, zövq verən, ürəkaçan, xoşagələn, xoş

səmimi – ürəkdən gələn, həqiqi

sərəncam – əmr, göstəriş

sərkərdə – qoşun başçısı, komandan

sıldırım – dik və uca

suflyor – artistlərə suflyorluq edən teatr işçisi

suvarmaq – süni vasitələrlə torpağı, yeri sulamaq

Şərəf – mənəvi yüksəklik, ululuq, heysiyyət, mənəvi saflıq, hörmət

şərh etmək – bir şey haqqında izahedici və tənqidi qeydlər

şərik olmaq – ortaqlaşmaq

şiş – hündür yer, zirvə mənasında – iti, sivri

ştamp – idarənin adı olan möhür

şücaət – igidlik, rəşadət, cəsarət, mərdlik

Talan – qarət, soyğun

texnologiya – istehsal proseslərini həyata keçirmək üsul və vasitələri haqqında biliklərin məcmusu və özü

texnoloji – texnologiyaya aid olan və üsulları ilə əlaqədar olan

təbliğ etmək – hansısa fikri, əqidəni yaymaq

təcavüz – hücum, basqın, həmlə

təchizat – maddi ehtiyacların təmini üçün lazım olan şeylər

təxəyyül – xəyalında təsəvvürə gətirmə, canlandırma, xəyala dalma

təlim – öyrətmə, dərs vermə, oxutma, tədris

təqdimetmə – əlində tutaraq qabağına gətirib vermək

təmsil etmək – əvəz etmək, adından danışmaq

təvazökarlıq – təvazökar adamın xasiyyəti; sadəlik, təvazö

toxdanmaq – rahat, arxayın, səbirli

tonqal – yanan və ya yandırmaq üçün üst-üstə yığılmış odun

Varlıq – olma, var olma, mövcud olma, maddi aləm, təbiət

vahidlik – təklik, birlik

vərdis – təcrübə, təkrarlama və çox işləmək nəticəsində əldə edilən iş bacarığı, insanın adət etdiyi, öyrəşdiyi şey

vokal – səsə aid olan, oxumaqla ifa edilən, oxumağa aid olan, oxumaq üçün yazılmış

Yad – özgə, kənar, qohum olmayan

yanılmaq – yanlışlığa, səhvə yol vermək, səhv etmək

yönətlmək – istiqamət vermək, istiqamətləndirmək

Zəka – bir şeyi tez anlama, tez dərk etmə, zəhin kəskinliyi, ağıl, zəhin

zərurət – bir işə hər halda və vəziyyətdə məcbur olma, lazım olma, ehtiyac